MARS *et* HISTORIA

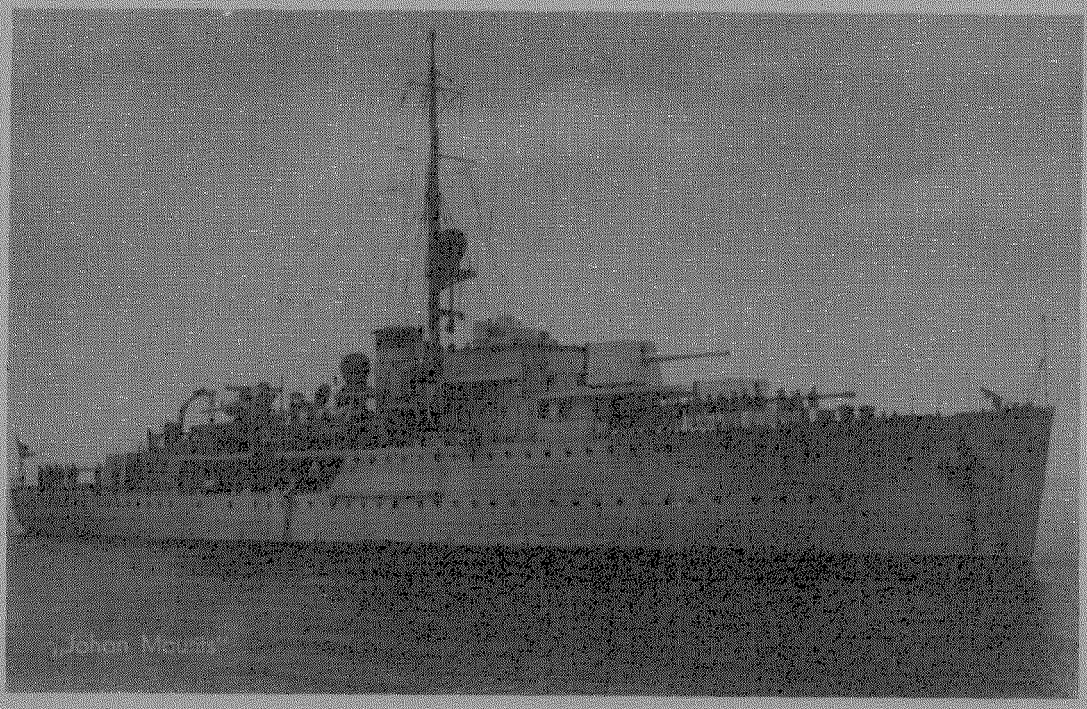

26e Jaargang nummer 4 - september/december 1992

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 4 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: Mr. C.J.M. Kramers, **Vice-Voorzitter:** F.J. van Lier, **1e Secretaris:** drs. J. Nuis, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta. **Leden:** J. van den Berg, B.C. Cats, mevr. P.H.Th. Dumon, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, C.B. Nicolas.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Benoordenhoutseweg 30, 2596 BB 's-Gravenhage, tel.: 070-3247669. **Vice-voorzitter:** Herenstraat 9, 4116 BK Buren. **Secretaris:** Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden, tel.: 02159-46037. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. **f 50,00**, te storten op rek.nr. **65.82.12.125** van de Nederlandsche Middenstandsbank te Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro **29 40 790** van de N.V.M.H. te Wassenaar.

ERELEDEN:
Drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING REDACTIECOMMISSIE:
J. van den Berg, J.A.H. Engelman, F. Fabri, H. Muller. **Redactie-adres:** Cronestein 85,2804 EL Gouda. **Ledenadministratie:** J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-291324.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:
(1) a. 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS', voor 1813, olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224,2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'KRIJGSGESCHIEDENIS ná 1813' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
c. MIDDELEEUWEN olv drs. R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 08385-27780
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv drs. J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'VERSTERKINGSWERKEN ALGEMEEN' olv drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'OVERZEESE VERSTERKINGSWERKEN MET NEDERLANDSE HISTORIE'
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' vacant
(10) 'NAPOLEONTICA' olv Joh. Schaede, Stadionkade 97-I, 1076 BM Amsterdam 020-6624311
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen 05920-57174
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524
(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv B.E. Stuit, Middelzand 2711, 1788 CM Den Helder 02230-44649
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 05780-12138
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
Dr. P.C. Boer, Waterklaver 2,2804 PN Gouda 01820-35332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv drs. M.J. Lohnstein, Vondellaan 15, 6881 MC Velp 085-615484
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037
(24) 'GEWAPENDE BURGERS' olv A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

26e Jaargang nummer 4 **oktober/december 1992**

INHOUD

Jaarrede van de voorzitter gehouden op de Algemene Ledenvergadering van 7 november 1992 te Soesterberg
Notulen van de 28ste Algemene Ledenvergadering van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie, gehouden te Soesterberg in het Militaire Luchtvaart Museum op zaterdag 7 november 1992
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van luitenant Donck (45)
L. Schuitemaker: Plaatsmajoors en plaatselijke adjudanten
Drs. R. van der Neut: Het 'Kaas en Broodspel' in 1492
G.H.O. de Wit: De Mobiele Eenheid van het Java-leger (december 1941-maart 1942)
Drs. F.M. Fox: Het Militaire Huis in historisch perspectief J.H.J. Andriessen: Het Vrijwilligers Korps Curaçao
Nieuwe boeken
9e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1990

RICHTLIJNEN VOOR DE INZENDING VAN KOPIJ

1. Tekst

a. Onder de titel: naam auteur met eventuele titel.
b. Kopij typen op A-4 met anderhalve regel afstand.
c. Marge ca. 5 cm.
d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
e. Bij latere tussenvoegingen van pagina's nummer van voorgaande pagina gevolgd door letter (a, b, enz.).
f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/ Woordenlijst Spellingscommissie).
g. Opnieuw typen van een pagina, in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

2. Illustraties

a. Foto's zwart/wit, glanzend; formaat 9 x 12, of 13 x 18 (ook kleurenfoto's, geen negatieven of dia's).
b. Op de achterzijde vermelden: Mars et Historia/naam auteur/nummer waarmee in de tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

3. Inlevering kopij

Redactie-adres: Cronestein 85, 2804 EL Gouda.

Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Op de voorkant:
Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau.
Op 14 mei 1940 werd Hr.Ms. Johan Maurits van Nassau bij het uitwijken naar Engeland, op de Noordzee nabij Callantsoog, door Duitse vliegtuigen tot zinken gebracht.
(Foto: Afd. Mar. Hist. v.d. Marinestaf)

Jaarrede van de voorzitter gehouden op de Algemene Ledenvergadering van 7 november 1992 te Soesterberg

Van harte heet ik U welkom op deze 26ste algemene ledenvergadering in het Militaire Luchtvaartmuseum.
Vorig jaar kregen wij onze eerste drie ereleden. We hebben een goed lustrum en een mooie tentoonstelling achter de rug. De tijd is nu weer gekomen om toe te werken naar het volgende lustrum, dat wij in 1996 hopen te vieren.
Helaas zijn ons ook enkele leden ontvallen in het afgelopen verenigingsjaar te weten: de heren N.M. Beekenkamp, Mr. C.L. Doorman, D. Gravestein, Mr. L.F. de Groot, C. Reitsma, H. van Rooy, Mr. Ch.L.M. Schaepman en G.J.P.P. Wellens.
Ik verzoek U op te staan en hen enige ogenblikken in stilte te gedenken. Mogen zij rusten in vrede.

De redactie van ons blad is uitgebreid met het bestuurslid, de heer Engelman en met ons erelid, de heer Muller. De heer Van Popta heeft na vele jaren deel uitgemaakt te hebben van de redactie afscheid genomen als redactielid. Wij danken hem voor zijn inbreng. Het nieuwe redactieteam, nog steeds onder leiding van ons onvermoeibaar medebestuurslid, de heer Van den Berg, heeft zich ook in het afgelopen jaar weer volledig ingezet voor ons blad 'Mars et Historia'.
Zoals U zult hebben bemerkt, is ons tweemaandelijks blad een kwartaalblad geworden. Hierop is door diverse leden gereageerd, waarop later in deze vergadering zal worden teruggekomen.
De drukkosten zijn onverwacht sterk omhooggegaan. Het is mogelijk deze kosten te drukken, door de kopij op floppy aan te leveren. Toen voor nummer 3 van de 26ste jaargang werd getracht in eigen beheer floppies te vervaardigen, bleek dit zeer tegen te vallen waardoor de leden het blad pas in november ontvingen in plaats van september. Daarom heeft U een tussentijds bericht ontvangen met aankondigingen voor deze vergadering en voor de excursie naar Ede. Een geluk bij een ongeluk is, dat het bestuur de indruk heeft, dat het rondschrijven meer indruk heeft gemaakt, dan wanneer deze mededelingen in het blad zouden zijn opgenomen. Voor beide evenementen is de aanmelding belangrijk groter dan anders. We zullen dit in gedachte houden. Een consequentie van een en ander is, dat onze contributie omhoog zal moeten. Straks zal uitgelegd worden waarom nu na vele jaren van 35 gulden per jaar minimaal naar 50 gulden minimaal moet worden gegaan.
Het is ook mogelijk om lid voor het leven te worden tegen betaling van minstens 10 maal het minimum bedrag per jaar.
Onder punt 11 van de agenda hebt U kunnen zien, dat er vandaag een bestuursverandering zal plaats vinden. De heer Den Beer Poortugael, een medestander van de eerste uren van onze vereniging, heeft de wens te kennen gegeven het bestuur te verlaten in verband met drukke werkzaamheden.
Ons reeds eerder vermelde bestuurslid, de heer Van den Berg, heeft ook dit jaar weer voor de vereniging acte de présence gegeven, bijgestaan door een aantal gemotiveerde leden, met een informatiestand van onze vereniging, bij diverse manifestaties in het gehele land.
Ik wil hen voor deze geweldige inzet, die ons steeds nieuwe leden oplevert, oprecht danken.
Met spijt heeft het bestuur besloten geen speciale enveloppen meer uit te geven. De baten hiervan vielen danig tegen. Er zijn nog exemplaren van oude enveloppen te koop bij de heer Van den Berg.
Besturen is ook vooruitzien en ik denk hierbij op korte termijn aan onze activiteiten in het komende jaar. Het programma zal zo spoedig mogelijk worden gepubliceerd in 'Mars et Historia'.
Begin april zal er weer een filmdag in Soes-

terberg gehouden worden, onze voorjaarsexcursie zal (hoogstwaarschijnlijk op 13 mei) gaan naar Amsterdam naar het Scheepvaartmuseum. Wij zullen dan een deel van het leven aan boord van de Oostindiëvaarder 'Amsterdam' meemaken en kunnen proeven van de kost zoals die destijds werd verstrekt. Er is ook gedacht aan een themadag, dit jaar gewijd aan de Mariniers. De vorige themadag, gewijd aan militaire voertuigen, was een succes. Indien U, als leden, suggesties heeft voor zulk een manifestatie in 1994 dan zal het bestuur dit graag vernemen, niet alleen vandaag, maar ook in de komende maanden.
Dit geldt evenzeer de najaarsexcursie 1993. Ook aan ons lustrum in 1996 is al gedacht. Dat is wel ver vooruit maar de tijd gaat snel. Overwogen wordt dan een tentoonstelling te wijden aan het thema 'De Militair Leert'.
Zolang wij onze strijdmacht hebben zijn er opleidingen en cursussen gegeven. Het is wellicht de belangrijkste permanente activiteit van de krijgsmacht. Dat al dit werk in niet geringe mate bijdraagt en heeft bijgedragen tot kennisoverdracht, die ook buiten de krijgsmacht zijn nut heeft bewezen en nog bewijst, is duidelijk.
We kunnen denken aan klaslokalen voor pupillen en regimentskinderen, de hoefsmidopleiding, de normaalschietschool, diverse schooluniformen, lesmateriaal, voorschriften en nog veel meer. Voor opleidingen vóór 1830 kunnen we ook denken aan een Belgische inbreng.
Er is gesuggereerd om de manifestatie deze keer niet in Amersfoort in het ons zo vertrouwde museum 'Flehite' te' houden maar in Breda waar eens ook adelborsten werden opgeleid. Ik hoop oprecht, dat ook over dit onderwerp actief wordt meegedacht zodat wij tot iets moois kunnen komen.

Tot slot vermeld ik dat dezerzijds diverse manifestaties zijn en worden bijgewoond van onze zustervereniging de 'documentatiegroep 1940-45', 'de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis', 'de Nederlandse sectie van de International Military Music Society' en de 'Western Front Association' enz. Ook woont het Bestuur bijeenkomsten bij zoals herdenkingen, prijsuitreikingen, boekpresentaties, symposia, openingen enz. Ik dank U voor Uw aandacht en wens U nog een heel prettige vergadering toe.

Notulen van de 26ste Algemene Ledenvergadering van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie, gehouden te Soesterberg in het Militaire Luchtvaart Museum op zaterdag 7 november 1992

AANWEZIG: 50 leden.

1. **OPENING:**
De voorzitter, de heer Kramers, opent de vergadering en heet alle leden hartelijk welkom! Vervolgens spreekt de voorzitter zijn jaarrede uit, die elders in dit blad is opgenomen. De voorzitter vraagt de vergadering goedkeuring om de jaarvergadering in 1993 weer te houden in het najaar en in een andere plaats dan Den Haag. De vergadering gaat hiermee accoord.

2. **NOTULEN VAN DE 25ste ALGEMENE LEDENVERGADERING** (als opgenomen in 'Mars et Historia' 26ste jrg. nr. 1 jan./mrt. 1992):
Deze worden zonder wijziging bij acclamatie goedgekeurd en vastgesteld.

3. **MEDEDELINGEN VAN DE VOORZITTER:**
De voorzitter heeft het huishoudelijk reglement aangepast aan de huidige tijd. Het ligt ter inzage voor de leden en degenen, die er een exemplaar van wensen kunnen dit aanvragen bij de secretaris.

4. **INGEKOMEN STUKKEN:**
De secretaris deelt mee, dat zij namens bestuur en leden aan onze Beschermheer, Z.K.H. Prins Bernhard, een telegram heeft gezonden met de volgende tekst: 'Bestuur en Leden van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de militaire historie in jaarvergadering bijeen, betuigen Uwe Koninklijke Hoogheid hun oprechte gevoelens van aanhankelijkheid en trouw.' Hierop is van Z.K.H. Prins Bernhard een antwoord-telegram ontvangen met de volgende inhoud: 'Mijn hartelijke dank voor Uw vriendelijk telegram. Ik wens U allen een goede bijeenkomst. Bernhard.'
Applaus van de vergadering volgt op deze mededeling.
De secretaris meldt, dat enige leden bericht van verhindering hebben gezonden.

5. **JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS:**
(opgenomen in 'Mars et Historia' 26ste jrg. nr. 3 juli/sept. 1992).
Het verslag wordt zonder wijzigingen goedgekeurd.

6. **FINANCIEEL VERSLAG 1991:**
Voor de belangstellenden zijn overzichten beschikbaar. Sinds 1982 is de minimale contributie van onze vereniging niet verhoogd. Dit was o.a. mogelijk doordat de drukkosten in die periode gelijk gebleven zijn. De drukker moest echter de drukkosten drastisch verhogen om uit te komen. Ook de portokosten zijn inmiddels sterk verhoogd, evenals de kosten van het betalingsverkeer. De bovenstaande ontwikkelingen hebben het bestuur doen besluiten de vergadering een voorstel voor contributieverhoging voor te leggen. Het voorstel is de minimale jaarlijkse contributie voor in Nederland wonende leden op *f* 50,- per jaar te stellen en in verband met de hogere verzendkosten, voor de in het buitenland wonende leden op *f* 60,- per jaar. De heer Snapper wil graag het voorstel tot contributieverhoging ondersteunen. Veel verenigingen moeten *f* 50,- of meer per jaar rekenen om uit te komen. De heer Van Hengel vraagt of men inzicht heeft hoe lang het bedrag van *f* 50,- per jaar geldt of wordt volgend jaar weer een verhoging voorgesteld? De voorzitter antwoordt, dat dit bedrag in ieder geval voor één jaar statutair is maar daarna hangt al dan niet verhogen af van de druk- en portokosten. Mevrouw Staf informeert, of er een begroting is gemaakt, waarin die verhoging is verwerkt. De heer Van Lier zegt dat de prognose er wel is. Deze is te beschouwen als een voorlopige begroting.
De voorzitter vraagt de vergadering toestemming, de minimum contributie als voorgesteld, te verhogen.
De vergadering gaat accoord met het voorstel.

7. **VERSLAG KASCOMMISSIE 1991-1992:**
De heer Bloemendaal spreekt mede namens de heren Boon en Nuis (reserve). De kascommissie complimenteert de penningmeester met zijn ordelijk en nauwkeurig beheer van de gelden en stelt voor de penningmeester décharge te verlenen.
De voorzitter dankt de penningmeester voor zijn inzet en de kascommissie voor haar werkzaamheden.
De vergadering geeft de heer Bom applaus.

8. **BENOEMING KASCOMMISSIE 1992-1993:**
De heren J. Bloemendaal, W.J. Zaagman Jr. en W.H.C. Boon (reserve) stellen zich beschikbaar voor de kascommissie 1992-1993.

9. **STICHTING DIEKERHOFF-FONDS:**
De Stichting kreeg een belangrijke schenking, waarvoor het bestuur zeer dankbaar is. In twee gevallen werd steun gevraagd en toegezegd en tweemaal heeft het bestuur van het Diekerhoff-fonds gemeend een aanvraag te moeten afwijzen omdat het nagestreefde belang te zeer van het doel afweek. De veiling, die zojuist werd gehouden bracht *f* 2.500,- op en de verloting *f* 350,-. De voorzitter dankt de heer Van Lier voor het leiden van de veiling en tevens allen, die voorwerpen hebben ingebracht (en gekocht). Ook Laurens Bom wordt bedankt voor zijn goede hulp. De Stichting blijft open staan om belangrijke initiatieven te bevorderen.

10. **'MARS ET HISTORIA':**
Ons tweemaandelijks blad is een kwartaalblad geworden, omdat gemeend werd dat dit uiteindelijk voordeliger zou zijn (minder kaften, lagere verzendkosten, mogelijkheid om lange artikelen in zijn geheel op te nemen en minder intensief werk voor de redactie). Nadelen zijn: minder frequent contact met de leden en de noodzaak van tussentijdse rondzendbrieven voor tijdige publicatie van bepaalde evenementen. Uit een tussentijdse kostenberekening blijken de kosten echter niet veel te verschillen tussen tweemaandelijkse en kwartaal uitgave met tussenberichten.
De heer Snapper adviseert de redactie 2 dikke nummers te maken en voor het aankondigen van evenementen een eenvoudiger blad in de trant van 'Acht Glazen' van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis.
De heer Van den Berg zegt er naar te streven het vierde nummer op tijd te laten verschijnen. Hij vraagt zich af welke frequentie van uitgifte de vergadering wenst.
Mevrouw Staf vraagt of er verschil in kosten is. De voorzitter antwoordt, dat er bijna geen verschil is. De heer Van

Hengel stelt voor 4 nummers met eventueel een vijfde nummer als themanummer. De heer Engelman oppert het plan 4 nummers in het oude formaat en 2 in het nieuwe (dikkere) formaat. De mening van de vergadering wordt gepolst door handopsteken. Uitslag: 2 stemmen voor 2 dikke exemplaren per jaar, 30 stemmen voor 4 exemplaren met tussenberichten, 18 stemmen voor 6 exemplaren zonder tussenberichten.
Deze uitslag betekent, dat voorlopig ons blad 4 x per jaar zal blijven verschijnen met zo nodig een tussenbericht.
De voorzitter meldt, dat er een beperkt aantal exemplaren (ca. 150) van de index van alle tot nu toe verschenen nummers van 'Mars et Historia' zal worden vervaardigd door 'Rank Xerox' waar de heer Meijer werkzaam is.

11. **BESTUURSMUTATIES:**
Aan de beurt van aftreden zijn de heren Den Beer Poortugael (niet herkiesbaar) en Van Popta (herkiesbaar). Als opvolger van de heer Den Beer Poortugael wordt voorgesteld drs. J. Nuis uit Naarden. Er zijn geen namen van tegencandidaten binnengekomen, zodat de heer Van Popta herkozen wordt en de heer Nuis gekozen. De heer Nuis heeft zich bereid verklaard het secretariaat van de huidige secretaris over te nemen. Hij zal voor wat betreft de ledenadministratie bijgestaan worden door de heer J. Bloemendaal, die echter geen deel van het bestuur zal uitmaken.
Aangezien de plaats van de heer Schaepman in het bestuur nog vacant was, blijft mevrouw Dumon als lid in het bestuur.
Omdat de heer Den Beer Poortugael vroeg weg moest en geen deel kon nemen aan de ledenvergadering nam de voorzitter aan het begin van de middag in de koffiekamer reeds afscheid en deed zijn toespraak vergezeld gaan van een aquarel, voorstellende een Marechaussee. Deze aquarel werd gemaakt door de heer Peter de Haas.
De heer Den Beer Poortugael maakte 20 jaren lang deel uit van het bestuur en maakte tweemaal deel uit van de lustrumcommissie.
De heer Bom heeft te kennen gegeven in 1993 het penningmeesterschap te willen overdragen in verband met zijn drukke werkzaamheden. Het bestuur zal graag namen van candidaten voor deze post krijgen.

12. **RONDVRAAG:**
De heer Nuis zegt de vergadering dank voor het in hem gestelde vertrouwen.
De heer Van den Berg biedt als hoofd van de redactie een boeket en een doos bonbons aan de aftredende secretaris aan voor haar steun.
Mevrouw Dumon dankt allen voor de prettige samenwerking tijdens haar periode als secretaris.

13. **SLUITING:**
De voorzitter dankt de directeur van het museum, de luitenantkolonel Botma voor de geboden gastvrijheid en de leden voor hun komst en inbreng.
Verder niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering.

P.H.Th. Dumon, secretaris

Tijdens de op 7 november 1992 gehouden Algemene Ledenvergadering is besloten de contributie met ingang van 1993 te verhogen tot *f* 50,- per jaar. Zie jaarrede voorzitter.

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283. Losse nummers (inclusief portokosten) *f* 6,75, over te maken aan de penningmeester. Lustrumnummers (5/81 en 5/86) *f* 12,50 (5/91) *f* 37,50 (inclusief portokosten). Themanummer 40/45 (3/90) *f* 10,-(inclusief portokosten). Enveloppen 'Nederlandse schilders van militaire taferelen' *f* 8,- per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 3141628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs. 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

C.A. HESHUSIUS

Uit het dagboek van luitenant Donck (45)

TERUG IN BATAVIA

Donck was zo'n kleine twee maanden voor ziekteverlof naar een koel bergklimaat in het Preanger bergland van West-Java gezonden. Nu blijkbaar de malaria, die hij op Atjeh had opgelopen achter de rug was, kon hij weer dienst gaan doen. De dag voor zijn vertrek uit Soekaboemi (7 mei 1903) had hij zijn grote kist alvast per trein naar zijn hotel Lion d'Or in Batavia gezonden. 'Na twee maanden hier gezeten te hebben keerde ik in de middag naar Batavia terug om mijn dienst weer te gaan hervatten. Tot mijn grote verbazing was mijn kist nog niet aangekomen. O, spoorwegdienst in Jan Oost!' Kennelijk moet die kist later toch zijn gearriveerd want op 9 mei kon luitenant Donck zich toch bij zijn nieuwe korps van indeling melden.

''s Morgens mij gemeld. Vernam van majoor Linck dat ik naar de 4e (Europese) compagnie was overgeplaatst. En meldde mij bij de kapitein. Mijn huisjongen en zijn vrouw zijn toch met mij mede gegaan. Met *f* 20,- voorschot waren zij overgehaald. Denkelijk zal ik nu spoedig een woning toegewezen krijgen.

's Avonds ging ik naar een concert in de Sociëteit Concordia, waar ik fijn genoten heb. De kist is gelukkig aangekomen. Ik vond ook de weg naar de mooie leeszaal van de soos en zit daar veel te lezen'.

Na al die tijd in de Buitengewesten kon nu met de leeszaal en de bibliotheek van Concordia de opgelopen culturele achterstand geleidelijk worden ingelopen. De Sociëteit Concordia was overigens een begrip in het Batavia van die dagen. Deze reeds 70 jaar eerder opgerichte soos (oorspronkelijk voor officieren maar al spoedig eveneens voor vergelijkbare civiele ambtenaren en overige Europese particulieren) lag midden in het nieuwe westerse stadsdeel Weltevreden aan het Waterlooplein. Naar die omgeving waren - in het begin van de 19e eeuw en op last van de toen regerende gouverneur-generaal W.H. Daendels - alle overheidsdiensten vanuit de oude en zeer ongezonde benedenstad overgebracht. Een totale en ook radicale overzetting van de hoofdstad dus. Het militaire bedrijf kwam bij deze opzienbarende herschikking grotendeels terecht om en bij het grote markante vierkante Waterlooplein, dat op korte afstand van het nog veel uitgestrektere Koningsplein was verrezen. Aan of vlakbij dat Waterlooplein (met een grote zuil die herinnerde aan de slag van 1815, waar Napoleon definitief was verslagen) waren nagenoeg alle militaire kantoren en kampementen terechtgekomen, dus ook de vele dienstwoningen van de officieren en ook de 'Concor', zoals de soos ook genoemd werd. Als routine-evenement was er op dit plein iedere zondagmiddag bij droog weer, kort voor het invallen van de duisternis (vanaf half zes) een concert van de stafmuziek; op de donderdagen gebeurde dit door de muziek van de bataljons. Deze voorstellingen werden steeds door een groot en breed geschakeerd publiek bezocht.

HET 'MILITAIRE BATAVIA'

Vanuit Atjeh, helemaal in de periferie van de archipel, naar het hartje van ons koloniale rijk in Zuid-Oost-Azië, dat was natuurlijk een geweldige overgang. In de periode dat luitenant Donck zijn laatste maanden in Indië doorbracht had Batavia een wel zeer militair aanzien. Naast een aanzienlijk deel van de Koninklijke Marine was de hoofdstad ook het zwaartepunt van het KNIL. Niet alleen lag daar en in de voorstad Meester Cornelis een groot garnizoen, maar er waren zoals men weet ook alle belangrijke hoofdkwartieren en andere installaties gevestigd. Wij geven hier een kort overzicht.

Allereerst was er het Departement van Oorlog (DvO) met aan het hoofd de legercommandant (de zojuist benoemde luitenant-generaal der artillerie W. Boetje) met niet minder dan 65 officieren die de diverse

branches van dat commando-orgaan beheerden. Eerst in 1911 zou het DvO definitief naar Bandoeng verhuizen. De monumentale dienstwoning van de legercommandant lag uiteraard ook in het centrum van Weltevreden, in het Hertogspark. Later zou in dit pand de Volksraad (een soort beginparlement) komen. Donck was hier op 18 mei 1903 aanwezig bij de commandoaanvaarding; op het moment dat dit gebeurde klonken de saluutschoten van een erebatterij die op het Waterlooplein stond opgesteld.
Batavia was ook de zetel van de hoogste autoriteit in Nederlands-Indië; de gouverneur-generaal, die echter meestal te Buitenzorg vertoefde. Toen was het W. Rooseboom, luitenant-generaal b.d., met vier officieren-adjudant, van het KNIL, de KM en de Javaanse vorstenhuizen uit Midden-Java. Verder was er de in 1873 opgerichte Generale Staf met de rechtstreeks daaronder ressorterende Directie van de Topographische Dienst. Ook de staf van de Eerste Militaire Afdeling op Java (een soort divisiestaf) was in Batavia gevestigd. Aan parate eenheden had men in de hoofdstad niet minder dan drie bataljons infanterie en een depotbataljon van de infanterie. Dit laatste onderdeel viel direct onder het ook al ter plaatse gevestigde hoofdkantoor der infanterie (eigenlijk de Inspectie van dat wapen). Aan cavalerie was er naast het hoofdkantoor een veld-eskadron. Aan artillerie, behalve het hoofdkantoor, twee veldbatterijen met paardenbespanning, drie compagnieën vestingartillerie, de Geweermakersschool en magazijnen. Er was geen genie in Batavia, wel magazijnen. Aanzienlijk was de aanwezigheid van de Militair Geneeskundige Dienst met vooral het reusachtige militaire hospitaal der eerste klasse waarin alle specialisten waren vertegenwoordigd. Daarnaast de kantoren van de militaire administratie en intendance, de Pharmaceutische Dienst, de Diergeneeskundige Dienst en uiteindelijk het Hoog Militair Gerechtshof.

Het zal een ieder duidelijk zijn dat het militaire leven in de hoofdstad een duidelijk autoritair tintje bezat. Voor juist die periode iets heel normaals en algemeen aanvaard. Voor luitenant Donck die in het najaar weer naar het Nederlandse Leger in Europa (de KL) zou terugkeren, vormde deze tijd een goede overgang naar de militaire maatschappij in de garnizoenssteden in het zo kleine moederland.

Het dagboek van luitenant Donck uit het laatste deel van zijn Indische periode bevat vanwege de geschetste omstandigheden ook niet zo heel veel onthullende mededelingen. Derhalve zullen wij als commentator er slechts enkele aspecten uitlichten. Het is in het geschetste kader begrijpelijk dat wanneer zo veel op- en neerwaartse gegroepeerde militaire bevelsniveau's zich in één enkele plaats ophielden, er voor de troepencommandanten velerlei orders en aanwijzingen gingen gelden. Zo moest er door de troep meer worden uitgerukt (minstens tien dagen per maand) en voorts dienden de eenheden ook een minimaal aantal nachten in bivaks te velde verblijven. In de Buitengewesten was zulks normaal; voor het veldleger op Java moest dat allemaal in oekase's verwerkt worden. Waarbij iedere gezaghebbende weer iets aparts wilde gaan benadrukken. Ook de volgende aantekening van luitenant Donck uit medio juli 1903 mocht er wezen. 'Met mijn kapitein praat ik nogal eens over het feit, dat men hier altijd alle officieren met de dienst mee sleept; hierdoor krijgen de luitenants zo weinig gelegenheid zelfstandig op te treden. Dit nu acht ik - gelet op de ervaring in Atjeh opgedaan - verkeerd. Vanmorgen kwam een order van de Chef van het Wapen, dat bij de dienst alleen zoveel officieren ingedeeld moesten worden, als noodzakelijk was. De officieren zouden dan meer tijd hebben om zich met militaire studie bezig te houden.' En dan twee notities, niet leuk en een zeer verdrietige: 'Vandaag was er uitslag van het examen voor toelating tot de Hogere Krijgsschool (HKS) in Den Haag. Onze goede amice Hekkema van de cavalerie behoort niet tot de gelukkigen. Jammer, ook voor zijn vrouw, die had er al zo op gehoopt drie jaar in Holland te kunnen zijn.' En dan het trieste: 'Eén van onze fuseliers heeft met een geweerschot een

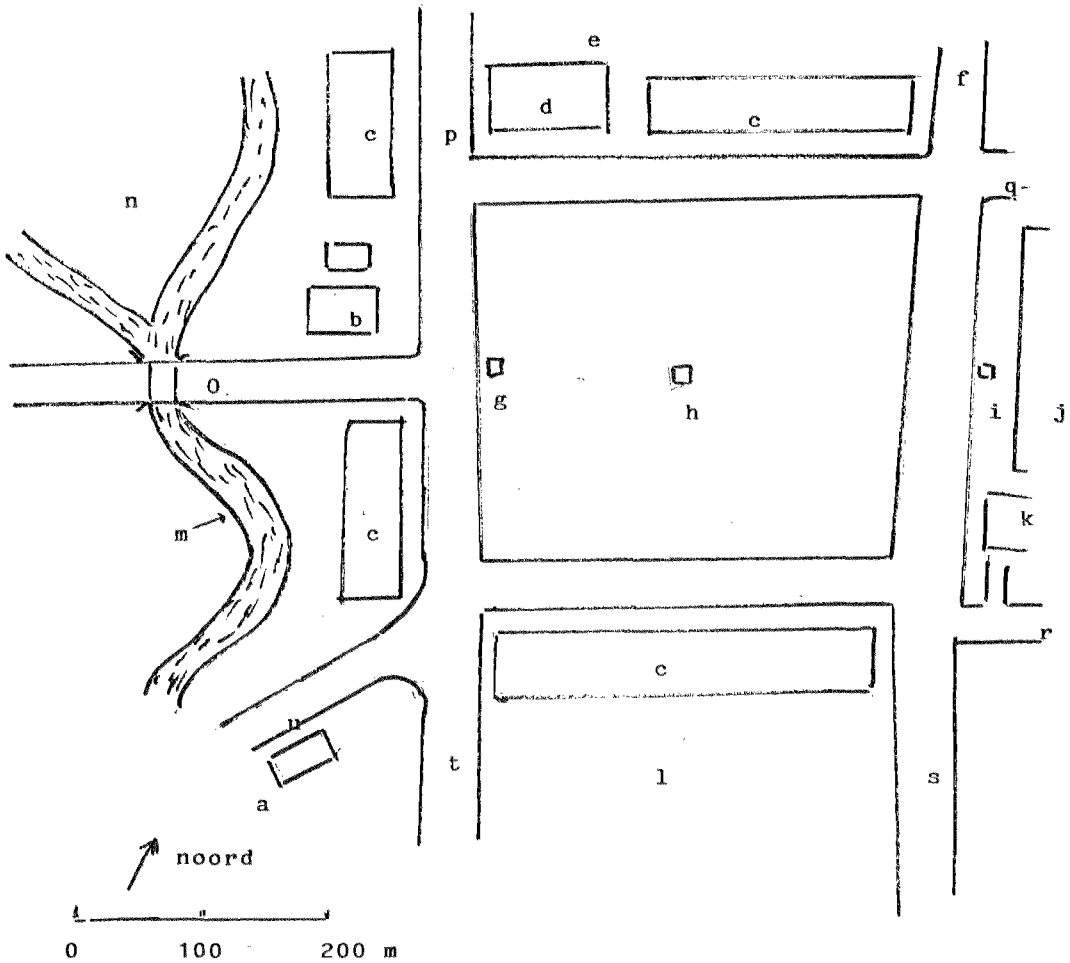

Circa 1900: Globale schets van het Waterlooplein te Batavia.

a. Woning legercommandant.
b. Idem divisiecommandant.
c. Vier groepen officierswoningen.
d. Kathedraal.
e. Ursulinen klooster.
f. Komediebuurt.
g. Monument gen. Michiels.
h. Zuil slag bij Waterloo.
i. Standbeeld J.P. Coen.
j. Dept Binnenlands Bestuur.
k. Sociëteit Concordria.
l. Infanterie kampement.
m. Rivier Tjiliwoeng.
n. Eiland, Wilhelminapark, met citadel en Atjeh monument.
o. Willemslaan naar Koningsplein.
p. Roomse Kerkweg.
q. Vrijmetselaarsweg.
r. Sipajersweg.
s. Senèn en naar station-Sénen.
t. Hospitaalweg naar militair hospitaal.
u. Hertogspark.

De Willemslaan, gezien vanuit het Waterlooplein richting Koningsplein. Men ziet de brug over de rivier Tji Liwoeng. Links nog officierswoningen; rechts de bijgebouwen van een generaalswoning. Er is al (rechts) de baan voor een electrische tram.
Zowel deze tram als de oude stoomtram hadden trajecten van ruim 14 kilometer, zo uitgebreid was Batavia met zijn Benedenstad en het nieuwe Weltevreden. Donck zat meermalen in de trams. (Foto: collectie H. Doup)

eind aan zijn leven gemaakt; vermoedelijk is hij de wanhoop nabij geweest.'
Geheel in het militaire vlak werden in mei 1903 twee compagnieën van het 9e Bataljon uit Tjimahi (bij Bandoeng) naar Djambi in Zuid-Sumatra gedirigeerd als versterking vanwege uitgebroken troebelen aldaar. Maar ook (weer) in Korintji in West-Sumatra broeide het en er zou een hele of gedeeltelijke compagnie van Doncks bataljon heen moeten.
In Djambi waren te weinig luitenants. Enfin, Donck werd niet nogmaals die kant uitgezonden. Op Java was hij ook vaak bij afwezigheid van voldoende kapiteins, belast met het commando over een compagnie. Daarnaast werd hij meer dan eens aangewezen voor het doen van gerechtelijke vooronderzoeken voor zaken die voor de krijgsraad zouden gaan komen. 'Ik zat vanmorgen in een gerechtelijke informatie. Een fuselier op transport van Nederland naar Java, was te Genua in Italië achtergebleven. Hij had namelijk te veel gedronken, aan de wal en toen hij zijn roes uitgeslapen had, was de boot al vertrokken. Hij liep toen van Genua naar Milaan, daar werd hij gepakt en met de trein naar Schaffhausen vervoerd. Hier pakte hij de benen weer en legde de afstand tot Nieuwe Schans te voet af. In die plaats meldde hij zich als deserteur.'

HET SOCIALE EN CULTURELE LEVEN TE BATAVIA

Hoewel luitenant Donck zich met zijn nog niet al te ruime wedde lang niet alle sociale geneugten van de grote stad kon permitteren, maakte hij toch heel veel mee. Zo behoefde hij zelf geen recepties te geven doch werd geregeld wel bij die ontvangsten uitgenodigd. In juli 1903 bijvoorbeeld: 'Des avonds op receptie geweest bij de kolonel afdelingscommandant. Keurig netjes in groot tenue verscheen ik daar. Het was er oer

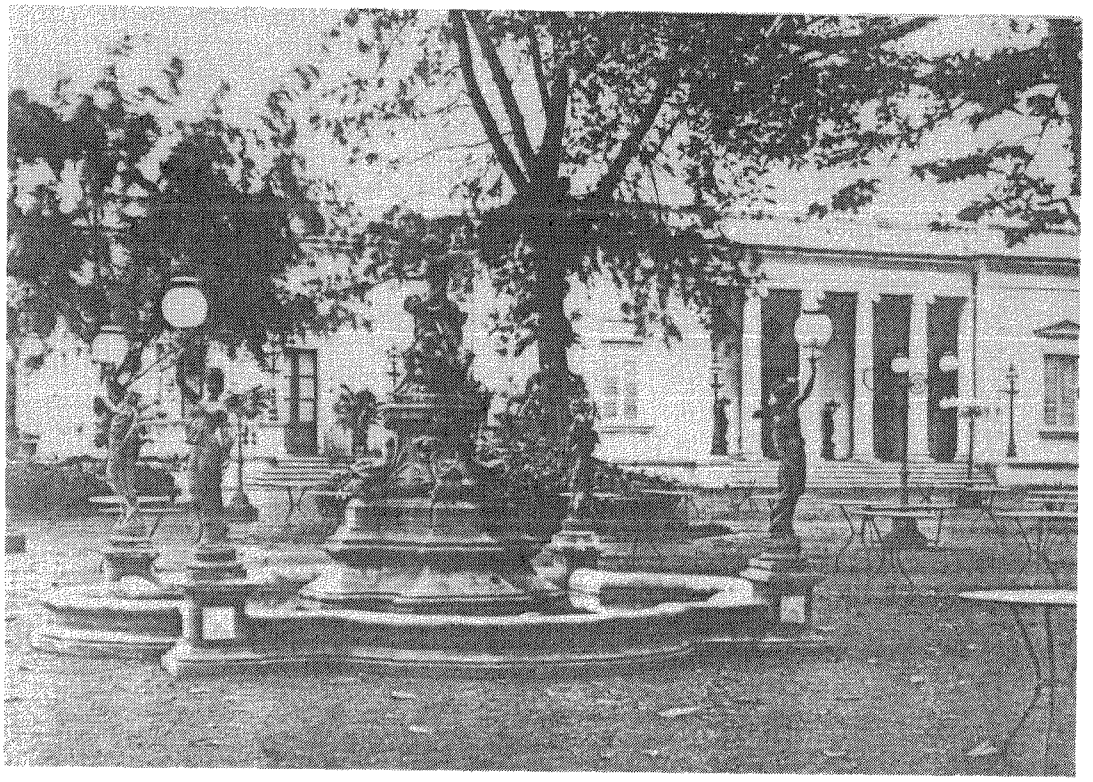

De fameuze tuin met op de achtergrond het hoofdgebouw van de Sociëteit Concordia aan het Waterlooplein. Langer dan een eeuw prestigieus en cultureel trefpunt van gezelligheid voor generaties van de Europese gemeenschap te Batavia. Verlichting met gaslantaarns met melkwit glas, foto uit het eind van de 19e eeuw. Hier vertoefde luitenant Donck meermalen. (foto: collectie H. Buitenweg)

druk en toch heel gezellig.' Bij deze gelegenheden kon men naar believen genieten van al datgene wat nijvere bedienden aanboden aan dranken en hapjes. Men moest, vooral als jonge officier, bij alle superieuren en hun echtgenoten 'zijn opwachting maken'. Uiteraard was dat allemaal zeer gezellig. Bij de recepties (en die werden er in Batavia veel gehouden) was een moderne zienswijze ontstaan: 'Vanavond op receptie bij de familie Linck, commandant van het 20e Bataljon Infanterie. We behoeven niet meer van klokke zeven tot negen uur in de avond daar te blijven. Om kwart over acht gaf een der dames het voorbeeld, dat door veel andere gasten spoedig werd gevolgd. Na mij weer in het wit te hebben verkleed, ging ik naar de familie S., waar ik gezellig heb gedineerd.'

Zo had hij die avond dus twee evenementen meegemaakt. Een receptie in de avond bij autoriteiten in hun relatief ruimte dienstwoningen met veel inheems personeel, was iets heel aparts. Over de schaars verlichte wegen kwamen de gasten meest per eigen of gehuurd rijtuig met paard en koetsier. Op de bordessen, grenzend aan de helverlichte zalen (meest nog gasverlichting, flambouwen en kaarsen) was het een komen en gaan van goed geklede gasten. Donkere uniformen, avondkledij, lange jurken, liefst naar de laatste mode uit Europa. Soms met lifemuziek, meer dan eens een ensemble van de militaire muziek. Maar ook op de avondjes met een heel klein gezelschap kon het prettig en intiem toe gaan. Zo kwam Donck eens op bezoek bij een der oudere compagniescommandanten waar hij twee jongere luitenants

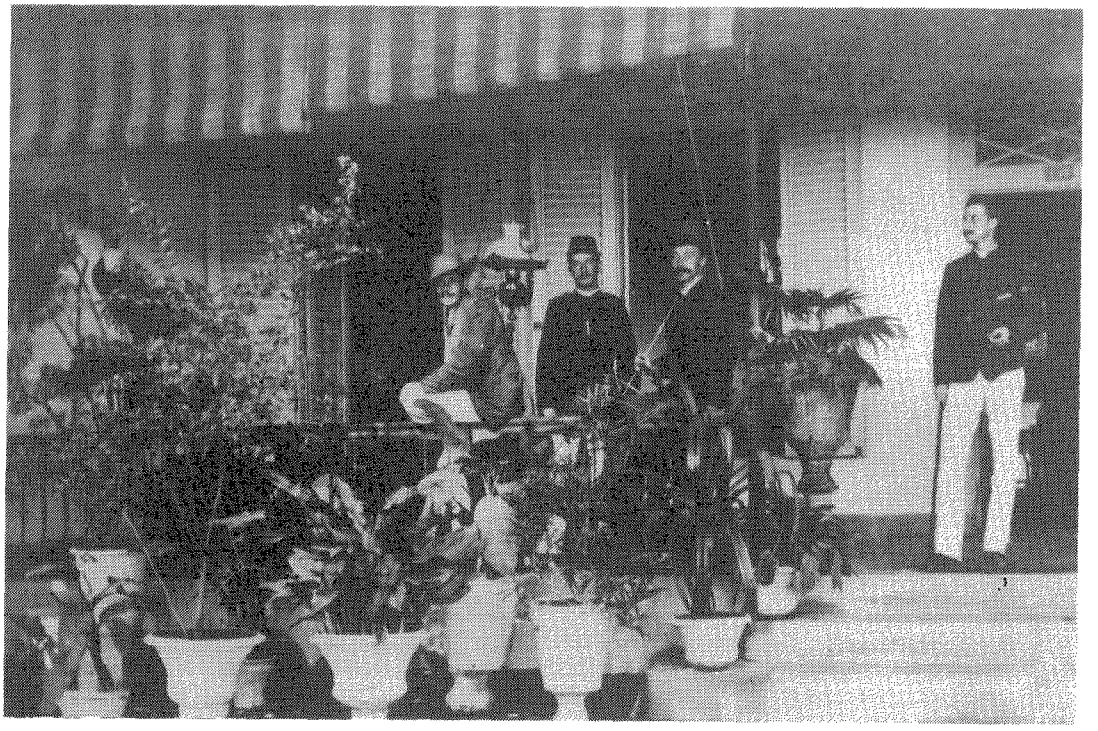

Kort voor de eeuwwisseling op de voorgalerij van een 'Daendels-woning' voor officieren aan het Waterlooplein te Batavia. Vier jonge officieren; drie KNIL-luitenants G.J. Verstege (slechts hij wordt aangeduid, 3e van links; de anderen niet); H. Lamberts en W. Schey. En een uit de KL gedetacheerde luitenant J. van der Scheer. (Foto: collectie Bronbeek)

en hun (aanstaande) echtgenoten ontmoette. Hij was toen nèt uit Atjeh gearriveerd, men ken elkander nog niet goed. 'De kapitein was bang dat ik als Atjeh-ganger een ruwe klant zou zijn. Want toen ik aankwam zei hij: Donck, ik heb het geluk twee verloofde luitenants bij de compagnie te hebben, ik zelve ben getrouwd. Ik snapte hem dadelijk en zeide: Wees maar niet bang kapitein, ook ik ben verloofd!'
Kijk, zo'n fragment doet toch zeker weldadig aan.
Maar tevens herinnert zoiets ons aan het feit dat er - ook in het officierscorps - altijd wel figuren hebben rondgelopen die men heeft betiteld met bijnamen als 'Gekke Gilles' of ook 'Woeste Willem' . . .

Ook bezocht luitenant Donck in de hoofdstad een belangwekkend cultureel centrum: 'Vandaag zondag het Museum op het Koningsplein bezocht. Zeer de moeite waard! Jammer dat alleen de zondag beschikbaar is voor het bezien van merkwaardigheden en dan nog niet eens alle zondagen, want piket, dagdienst, garnizoensdienst of andere oorzaken houden je vaak weg.' De vrije zaterdag, zoals wij die nu als vanzelfsprekend kennen, bestond zeker toen, nog lang niet. Op een andere zondag ging hij naar het pittoreske Oud-Batavia dicht bij de kust van de baai en de oude haven. 'Vanmorgen per tram de stad doorkruist, hetgeen vroeg in de morgen zo heerlijk is. Eerst met de stoomtram naar de Benedenstad en toen met de electrische tram weer langs een andere weg terug.'
En weer op zo'n dag: 'In de Benedenstad de Portugese Buitenkerk bezocht; die is in de 17e eeuw gebouwd met prachtige stoelen, en fraaie doopvont en een machtig orgel: Al deze historische plekjes kan men zelfs heden ten dage in het moderne Jakarta van bijna een eeuw later nog gaan bekijken. Talloze

Nederlandse toeristen doen dat dan ook: de gebouwen uit de Nederlandse VOC-periode en daarna staan veilig op de monumentenzorg!
Anders is het met de gebouwen van het sociale vermaak uit de tijd dat Donck daar was. De Sociëteit Concordia (en de Harmonie) zijn afgebroken en ook enkele gerenommeerde Europese restaurants en café's uit die verre dagen. In het dagboek worden twee restaurant-namen herhaaldelijk genoemd. Die stonden aan de gracht met de typisch Nederlandse naam 'Noordwijk' waar heel lang terug nog VOC-blokhuisjes stonden. Ze heetten Maison Versteeg en de andere Stam en Weyns. Het bezoek daar was iets klassieks-kostelijk en Donck schreef er aldus over: 'Dat kostte uiteraard geld; dat komt er van als je vele kennissen hebt. Atjeh was voor mijn beurs heel wat voordeliger. . .'. Juist uit dit dagboek leerden wij hem goed kennen. Donck was royaal van aard en hij schroomde niet om alle invitaties van collega's (ook in het dure Batavia, waar hij maar zeer kort zou verblijven) correct te reciproceren.

(wordt vervolgd)

L. SCHUITEMAKER

Plaatsmajoors en plaatselijke-adjudanten

Grepen uit de geschiedenis van de plaatselijke staf

INLEIDING
Bij zijn brief van 21 juni 1905, Kabinet Litt.Z40, stelde de toenmalige minister van oorlog voor aan Hare Majesteit de Koningin de functie van plaatselijke adjudant te Venlo, waar een compagnie van het 1e bataljon van het 2e Regiment Infanterie alsmede de staf en drie eskadrons van het 2e Regiment Huzaren in garnizoen lagen, te doen waarnemen door een luitenant van de aldaar gelegerde infanterie of cavalerie, zodat zonder uitbreiding van het aantal officieren van de plaatselijke staf, de plaatselijke commandant in Den Haag over een tweede plaatselijke adjudant zou kunnen beschikken. Het belangwekkende van deze brief is niet zozeer de voorgestelde organisatiewijziging als wel de opsomming van - althans een deel - der taken van de plaatselijke adjudant. Hier volgen de twee eerste alinea's uit deze brief:

> 'De Plaatselijke-Commandant te 'sGravenhage deelt mij mede dat het hem zeer wenschelijk voorkomt dat alle wachten en posten van het garnizoen zo niet dagelijks dan toch minstens eenige malen per week, zoo wel bij dag als bij nacht worden gevisiteerd door den Plaatselijke Adjudant, en voorts dat die Adjudant zich des avonds door de straten beweegt en toezicht houdt op de dienst der patrouilles en op het gedrag van de militairen in het openbaar.
> De schriftelijke arbeid op het bureau van den Plaatselijke Commandant en het toezicht op kazerneering, brandbluschmiddelen enzovoorts neemt de tijd van de Plaatselijke Adjudant echter zoodanig in beslag dat het onmogelijk is dat deze officier, anders dan bij uitzondering, met den voorenomschreven, zoo noodigen, buitendienst te belasten.'

Hoewel het wat ongebruikelijk lijkt een geschiedschrijving van de plaatselijke staf, zoals ons leger die tot 1940 (1) met een citaat uit 1905 te beginnen geven de daarin omschreven werkzaamheden een goed beeld van de activiteiten zoals die door de eeuwen heen door 'plaatselijke officieren' werden verricht. Dateren de 'Instructiën waer nae de wachtmeesters in de Frontiersteeden en Forten haar sullen hebben te regulieren' van 9 december 1593, reeds negen jaar eerder, in de Resolutie van de Staten van Holland van 21 januari 1584

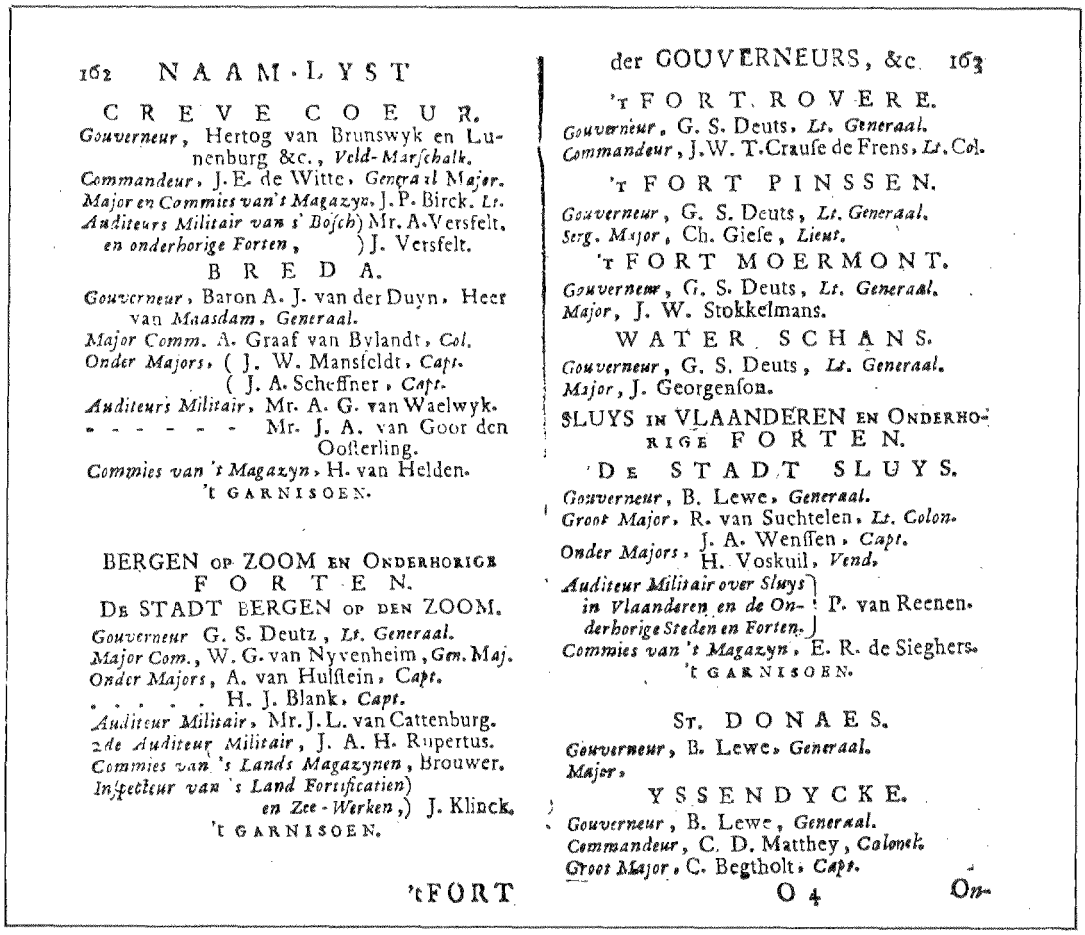

162 NAAM-LYST

CREVE COEUR.

Gouverneur, Hertog van Brunswyk en Lunenburg &c., *Veld-Marſchalk.*
Commandeur, J. E. de Witte, *Generaal Major.*
Major en Commies van 't Magazyn, J. P. Birck. *Lt.*
Auditeurs Militair van 's Boſch) Mr. A. Versfelt,
en onderhorige Forten,) J. Versfelt.

BREDA.

Gouverneur, Baron A. J. van der Duyn, Heer van *Maasdam*, *Generaal.*
Major Comm. A. Graaf van Bylandt, *Col.*
Onder Majors, (J. W. Mansfeldt, *Capt.*
(J. A. Scheffner, *Capt.*
Auditeurs Militair, Mr. A. G. van Waelwyk.
- - - - - - Mr. J. A. van Goor den Ooſterling.
Commies van 't Magazyn, H. van Helden.
't GARNISOEN.

BERGEN op ZOOM en Onderhorige FORTEN.

De STADT BERGEN op den ZOOM.

Gouverneur G. S. Deutz, *Lt. Generaal.*
Major Com., W. G. van Nyvenheim, *Gen. Maj.*
Onder Majors, A. van Hulſtein, *Capt.*
. . . . . H. J. Blank, *Capt.*
Auditeur Militair, Mr. J. L. van Cattenburg.
2de Auditeur Militair, J. A. H. Rupertus.
Commies van 's Lands Magazynen, Brouwer.
Inſpecteur van 's Land Fortificatien en Zee-Werken,) J. Klinck.
't GARNISOEN.

't FORT

der GOUVERNEURS, &c. 163

't FORT ROVERE.

Gouverneur, G. S. Deuts, *Lt. Generaal.*
Commandeur, J. W. T. Crauſe de Frens, *Lt. Col.*

't FORT PINSSEN.

Gouverneur, G. S. Deuts, *Lt. Generaal.*
Serg. Major, Ch. Gieſe, *Lieut.*

't FORT MOERMONT.

Gouverneur, G. S. Deuts, *Lt. Generaal.*
Major, J. W. Stokkelmans.

WATER SCHANS.

Gouverneur, G. S. Deuts, *Lt. Generaal.*
Major, J. Georgenſon.

SLUYS in VLAANDEREN en Onderhorige FORTEN.

De STADT SLUYS.

Gouverneur, B. Lewe, *Generaal.*
Groot Major, R. van Suchtelen, *Lt. Colon.*
Onder Majors, J. A. Wenſſen, *Capt.*
H. Voskuil, *Vend.*
Auditeur Militair over Sluys in Vlaanderen en de Onderhorige Steden en Forten, P. van Reenen.
Commies van 't Magazyn, E. R. de Sieghers.
't GARNISOEN.

St. DONAES.

Gouverneur, B. Lewe, *Generaal.*
Major.

YSSENDYCKE.

Gouverneur, B. Lewe, *Generaal.*
Commandeur, C. D. Matthey, *Colonel.*
Groot Major, C. Begtholt, *Capt.*

O 4 On-

Twee bladzijden uit het 'Officiersboekje van 1781'. (afbeelding 1)
In Bergen op Zoom was de Generaal Van Nyvenheim tevens commandant van het 2e Bataljon van het Regiment Baden-Durlag; de Kapiteins Van Hulstein en Blank commandeerden elk ook een compagnie Infanterie. De Grootmajoor Van Sluys, R. van Suchtelen Kolonel - hier vermeld als Lt.Colon. - was officier-ingenieur en als zodanig belast met het toezicht op de vestingwerken in Staats-Vlaanderen.

lezen we:

'De Staten van Hollandt hebben tot verseckerheidt der steden van Woerden ende ten eijnde de schutters ende burgerije aldaer voor het eerst in de noodt goede ordre ende opsichte op 't stellen ende onderhoudt van de wachten aldaer mach werden gehouden, gesteldt ende gecommitteert CORNELIS BOECK, omme bij provisie als wachtemeester binnen de voorgeschreve stede alles te doen in herstellen, onderhouden ende besichtigen van de wachten aldaer, dat een goedt ende getrouw wachtmeester schuldigh is ende behoort te doen.'

Was reeds voor 1600 de wachtregeling toevertrouwd aan een wachtmeester, de handhaving van de orde en tucht onder de militairen van een garnizoen berustte bij de provoost-geweldige, die als zodanig werd aangesteld door de Raad van State en wiens instructie dateert van 20 maart 1591. Een derde garnizoensfunctionaris was de sergeant-majoor. Zo kreeg kapitein Lamber

Charles na de inname van Breda door middel van het bekende turfschip op 26 maart 1590 van de Raad van State een commissie als 'Sergeant-majoor tot Breda'. Waarom in sommige plaatsen zoals Kuinre, dat rond 1600 altijd een op Holland gerepatrieerd garnizoen had ter bescherming van de vrije doorvaart op de Zuiderzee, een wachtmeester resideerde en andere, zoals het nabij gelegen Steenwijk, een sergeant-majoor hadden wordt niet geheel duidelijk. Evenwel, terwijl voor 1650, onder meer bij de opsomming van de aanstellingsbevoegdheden voor bepaalde betrekkingen wordt steeds gesproken over 'Wachtmeesters en Sergeanten-Majoor', daarna wordt alleen nog gesproken over 'Majoors in steden en vestingen'. Wellicht ten overvloede dient te worden opgemerkt dat noch wachtmeester noch majoor of sergeant-majoor in dit verband als een militaire rang mag worden opgevat: het is een zuivere functieaanduiding. Dit blijkt ook duidelijk in de grotere garnizoenen waren meerdere 'majors' werkzaam, waarbij de major met de hoogste militaire rang aangeduid wordt als 'majoor-commandant'. Soms ook als grootmajoor terwijl elders nog in de 18e eeuw de benaming sergeant-majoor gebruikt wordt en de aan hem toevertrouwde subalterne officieren als 'ondermajoor' te boek staan (zie afbeelding 1).

DE PLAATSMAJOORS GEDURENDE DE BATAAFSE REPUBLIEK EN HET KONINKRIJK HOLLAND

Hoewel mogelijk reeds voor 1795 de majoors in de steden en vestingen in de wandeling **plaatsmajoor** werden genoemd verschijnt de plaatsmajoor eerst na de reorganisatie van het Staatse Leger in dat van de Bataafse Republiek officieel in het militaire jargon. Zij vormen dan een afzonderlijke groep officieren, die, althans in principe, geen troepenfunctie meer hebben zoals de majoor van voor die tijd.
In zijn boek 'Uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landstrijdkrachten' zegt J.F.G. ten Raa dat in 1795 de plaatsmajoors in drie klassen waren ingedeeld, waarbij de plaatsmajoors der 1e en 2e klasse de rang van kapitein hadden en die der 3e klasse die van luitenant. Formeel is dit niet juist, want niet de plaatsmajoors waren in klassen verdeeld maar de 'Frontier en Garnisoen Steeden'. In enkele van de steden-1e-klasse had de kapitein-plaatsmajoor een luitenant naast zich, die werd aangeduid als 2e plaatsmajoor (zie afbeelding 2).

In de Index van het archief van het departement van oorlog van het jaar 1801 vinden we onder het hoofd 'Plaatsmajoors' een voorstel tot een nieuwe en verbeterde organisatie van de plaatsmajoors, waarbij deze - dat wil zeggen hun standplaatsen - in twee klassen verdeeld worden, waarbij Den Haag buiten deze indeling zou vallen en waar de plaatsmajoor de rang van majoor zou hebben (2). Het is niet duidelijk in hoeverre deze plannen ook zijn gerealiseerd want het 'Officiersboekje' van 1806 - waaruit afbeelding 2 is ontleend - geeft nog steeds, naast Den Haag, een drie-klassenindeling! Opmerkelijk is dat een aantal plaatsmajoors in 1806 een hogere effectieve rang blijkt te hebben dan voor hun functie vastgesteld is. In vele gevallen betreft dit oud-troepenofficieren, die voor hun overgang naar de groep plaatsmajoors reeds langere of kortere tijd het plaatsmajoorschap waargenomen hadden, en hun hogere rang behielden met de daarbij behorende bezoldiging.

Vanaf 1806 wordt, omdat gedurende het bewind van Koning Lodewijk het leger in vrijwel voortdurende staat van reorganisatie verkeerde, de historie vrij ondoorzichtelijk. In verschillende besluiten en decreten treffen we weliswaar de term plaatsmajoor aan, maar op 17 september 1806 verschijnen ook commandanten en adjudanten in plaatsen en steden. In mei 1807 bij Decreet nummer 208-b is sprake van 'lijsten van de aan te stellen plaatsmajoors zoo van de eerste als van de tweede klasse', doch daarnaast zijn er schrifturen van 20 maart en 26 oktober 1807 waarin plaatselijke commandanten 1e, 2e en 3e klasse worden genoemd en plaatselijke commandanten 4e klasse en adjudanten.

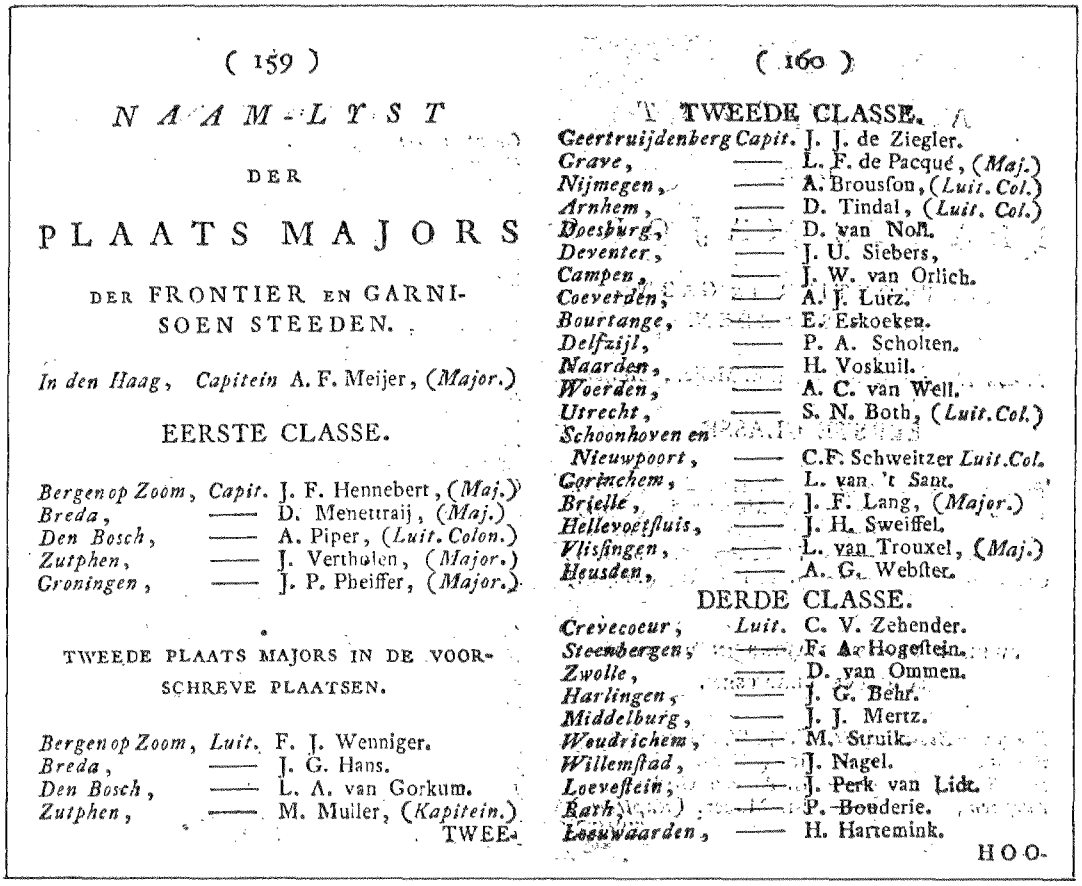

(159)

NAAM-LYST

DER

PLAATS MAJORS

DER FRONTIER EN GARNISOEN STEEDEN.

In den Haag, *Capitein* A. F. Meijer, (*Major.*)

EERSTE CLASSE.

Bergen op Zoom,	*Capit.*	J. F. Hennebert, (*Maj.*)
Breda,	——	D. Menettraij, (*Maj.*)
Den Bosch,	——	A. Piper, (*Luit. Colon.*)
Zutphen,	——	J. Verthulen, (*Major.*)
Groningen,	——	J. P. Pheiffer, (*Major.*)

TWEEDE PLAATS MAJORS IN DE VOORSCHREVE PLAATSEN.

Bergen op Zoom,	*Luit.*	F. J. Wenniger.
Breda,	——	J. G. Hans.
Den Bosch,	——	L. A. van Gorkum.
Zutphen,	——	M. Muller, (*Kapitein.*)

TWEE-

(160)

TWEEDE CLASSE.

Geertruijdenberg	*Capit.*	J. J. de Ziegler.
Grave,	——	L. F. de Pacqué, (*Maj.*)
Nijmegen,	——	A. Brousson, (*Luit. Col.*)
Arnhem,	——	D. Tindal, (*Luit. Col.*)
Doesburg,	——	D. van Noll.
Deventer,	——	J. U. Siebers,
Campen,	——	J. W. van Orlich.
Coeverden,	——	A. J. Lutz.
Bourtange,	——	E. Eskoeken.
Delfzijl,	——	P. A. Scholten.
Naarden,	——	H. Voskuil.
Woerden,	——	A. C. van Well.
Utrecht,	——	S. N. Both, (*Luit. Col.*)
Schoonhoven en Nieuwpoort,	——	C. F. Schweitzer *Luit. Col.*
Gorinchem,	——	L. van 't Sant.
Brielle,	——	J. F. Lang, (*Major.*)
Hellevoetsluis,	——	J. H. Sweiffel.
Vlissingen,	——	L. van Trouxel, (*Maj.*)
Heusden,	——	A. G. Webster.

DERDE CLASSE.

Crevecoeur,	*Luit.*	C. V. Zehender.
Steenbergen,	——	F. A. Hogeftein.
Zwolle,	——	D. van Ommen.
Harlingen,	——	J. G. Behr.
Middelburg,	——	J. J. Mertz.
Woudrichem,	——	M. Struik.
Willemstad,	——	J. Nagel.
Loeveftein,	——	J. Perk van Lidt.
Aarh,	——	P. Bouderie.
Leeuwaarden,	——	H. Hartemink.

HOO-

Bladzijden 159 en 160 uit het 'Officiersboekje' van 1806. (afbeelding 2)
Het Korps Plaatsmajoors omvatte in 1806, 39 officieren. Duidelijk komt naar voren dat men als luitenant zowel plaatsmajoor kon zijn in een garnizoen 3e klasse als 2e plaatsmajoor in een garnizoen 1e klasse.

DE PLAATSELIJKE STAF VAN 1813 TOT 1850 EN DE PROVINCIALE STAF VAN 1814 TOT 1922

Aangezien in vele koninklijke besluiten en andere documenten zaken betreffende zowel de provinciale als de plaatselijke staf zijn geregeld leek het mij goed ook de historie van deze provinciale staf in kort bestek te behandelen.

In de laatste jaargangen van het 'Officiersboekje' van 'voor veertig' had men de goede gewoonte ook de oprichtingsdata van de verschillende staven en regimenten enzovoort te vermelden. Voor de plaatselijke staf zou dit 11 januari 1815 zijn. Op die datum verscheen een besluit nummer 32 van de Souverein Vorst, waarin onder meer 'worden gearresteerd' het Reglement op de Garnizoensdienst, de Instructies voor de Provinciale Commandanten en voor de Plaatselijke Commandanten en de plaatsMajoor (3). Er waren evenwel reeds eerder besluiten verschenen met betrekking tot de organisatie van de plaatselijke staf, zodat bovengenoemde oprichtingsdatum arbitrair is. Het eerste document dateert van 11 maart 1814, de datum die (ook) geldt als oprichtingsdatum van de generale staf. In dit besluit nummer 17 'willende eene provisionele bepaling maken op het nodige getal Districts- en Plaatselijke Commandanten en Plaatsma-

joors' wordt de Commissaris van Oorlog opgedragen een nadere voordracht te doen omtrent de standplaatsen der functionarissen waarvan er, blijkens de laatste alinea van dit besluit, reeds een aantal benoemd is. Bij besluit van de souverein vorst van 28 juli 1814 nummer 44 volgde een nadere uitwerking waarbij:

a. negen 'residentie's' aangewezen werden voor een provinciale commandant die in hun standplaats tevens zouden optreden als stedelijk commandant, behalve in Den Haag (4);
b. de Vesting Maestricht aangewezen wordt als een standplaats 1e klasse voor een stedelijk commandant en de 'appointementen' zou genieten van een provinciale commandant der 2e klasse;
c. negen steden, waaronder Amsterdam en Den Haag het predikaat '2e klasse' kregen terzake van hun stedelijk commandant;
d. dertien steden met hetzelfde doel in de 3e klasse ingedeeld werden;
e. zestien standplaatsen aangewezen werden voor een plaatsmajoor 1e klasse, die de rang van kapitein of majoor kon hebben, negentien voor een plaatsmajoor 2e klasse met de rang van kapitein en eveneens negentien voor plaatsmajoors 3e klasse met de rang van 1e luitenant.

Hoewel in het besluit van 11 maart 1814 gesproken wordt van districts- en plaatselijke commandanten der 1e klasse, plaatselijke commandanten der 2e klasse - de spelling klasse en klasse is authentiek - en plaatselijke commandanten der 3e klasse, komt deze functie-benaming in het besluit van 28 juli niet voor en wordt consequent geschreven over stedelijke commandanten, een term die ook bij verwijzingen naar dit besluit niet meer aangetroffen wordt.
Wel wordt, ook in officiële stukken, ten onrechte gesproken over plaatselijke commandanten 1e, 2e en 3e klasse, hoewel men plaatselijke commandant was in een stad der 1e, 2e of 3e klasse. Eerst bij Koninklijk Besluit van 6 april 1841 nummer 19 wordt de klasse-indeling niet langer aan een plaats gehecht maar aan de persoon van de plaatselijke commandant.

Opvallend is ook de keuze van standplaatsen. Steenbergen, Coevorden en Delfzijl kregen zowel een plaatselijke commandant als een plaatselijke adjudant, Wageningen en Tiel, plaatsen zonder enige militaire traditie kregen een plaatsmajoor, evenals Ooltgensplaat. Vreemd genoeg bleef het in de 17e en 18e eeuw militair zo belangrijke Sluis zonder officier van de plaatselijke staf, maar er waren wel plaatsmajoors in IJzendijke en Philippine! Ook in een aantal forten werd een plaatsmajoor gestationeerd. We komen een aantal hiervan straks, bij de reorganisatie van 1841 en 1843 nog tegen, zodat vermelding hier achterwege blijft.

Bleven de plaatselijke commandanten tot 1923 deel uit maken van het leger en de plaatsmajoors, zij het sedert 1850 onder de naam plaatselijke adjudanten tot 1940, de provinciale commandanten was een veel korter leven beschoren. Deze provinciale commandanten, die volgens de regeling van 1814 de rang van generaal-majoor hadden, vormden met de luitenant-generaals van de drie generale commandementen het raamwerk van de territoriale indeling van het land. Doordat in 1818 de tijdens de veldtocht tegen Napoleon gevormde divisies en brigades weer opgeheven werden, waren zij bovendien volledig verantwoordelijk voor de gang van zaken bij de korpsen, gelegerd in hun ressort. Evenwel, na de veranderingen in de organisatie van het legerbestuur en de heroprichting van de divisies en brigades in 1828 moesten zij een belangrijk deel van hun taken overdragen. In een aantal provincies verdwenen zij zelfs geheel en werd de in dat gebied gelegerde kolonel-brigade-commandant tevens met de waarneming van het provinciaal commando belast.

Na de afscheiding van België in 1839 waren nog slechts vier 'echte' provinciale commandanten in functie. In 1843 werd bij Koninklijk Besluit van 19 oktober nr. 56 bepaald dat '. . . zullen voortaan alle Provinciale Commandementen aan Generaals of Hoofdofficieren van het actieve leger

Overzicht van de standplaatsen van

plaatsmajoors in 1843	plaatselijke adjudanten in 1868
Amsterdam 2	Amsterdam 2
Venlo	Den Haag
Maastricht	Deventer
Bergen op Zoom	Zutphen
Breda	Doesburg
Nijmegen	Venlo
's-Hertogenbosch	Nijmegen
Den Haag	's-Hertogenbosch
Den Helder	Grave
Geertruidenberg	Breda
Vlissingen	Arnhem
Heusden	Geertruidenberg
Gorinchem	Gorinchem
Koevorden	Den Helder
Ter Neuze	Naarden
Hellevoetsluis	Rotterdam
Fort Bath	Leiden
Breskens	Haarlem
Woudrichem	Dordrecht
Loevestein	Utrecht
Fort Rammekes	Vlissingen
Wierikerschans	Wierickerschans
Fort St. Andries	Willemstad
Utrecht	Groningen
Naarden	Amersfoort

NB. De volgorde van vermelding is aan de desbetreffende koninklijke besluiten ontleend.

worden opgedragen en zullen er mitsdien voortaan geene afzonderlijke provinciale kommandanten tot den Provinciale Staf behoren.' In 1860 werden ook de provinciale commando's opgeheven.
Inmiddels echter, in 1826 - en we spreken uitsluitend over het Nederlandse grondgebied zonder België - waren aan de tien provinciale commandanten evenzovele provinciale adjudanten toegewezen, die zich vooral zouden bezighouden met alle aangelegenheden de militie betreffende. In 1841 worden zij 'onthecht aan de persoon van den Provinciale Commandant' en kregen daarmede een eigen werkkring, die zij tot einde 1922 behielden. Na de opheffing van de provinciale commandementen ressorteerden zij rechtstreeks onder één van de territoriale bevelhebbers. Deze provinciale adjudanten, die sedert 1843 de rang van majoor of luitenant-kolonel hadden zijn te beschouwen als de voorlopers van de latere commandanten van de indelingsraden. Nadat reeds enkele jaren geen benoemingen meer bij de provinciale staf plaatsgevonden hadden en hoofdofficieren der infanterie met de waarneming van de functie van provinciaal adjudant belast waren, werd op 1 januari 1923 de laatste provinciaal adjudant wegens 'opheffing zijner betrekking' op non-activiteit gesteld. Rest nog een opmerking: van 1868 tot 1893 droegen de provinciale adjudanten op hun 'korte-jas' een kraag die ter weerzijde van de sluiting slechts over een lengte van negen centimeter met goudgalon was bedekt. Nadien kregen zij zoals de andere hoofdofficeren reeds lang hadden, een 'hele' gouden kraag.

Na de afscheiding van België in 1839 duurde het enige tijd voor het leger weer op voet van vrede gebracht was. Bij het Koninklijk Besluit van 6 april 1841, dat reeds eerder werd genoemd, werd de organisatie van de

plaatselijke staf opnieuw vastgesteld, waarbij men tot 28 plaatselijke commandanten en 26 plaatsmajoors kwam. Bovendien telde de plaatselijke staf nog 71 'poortiers' en zeven boomsluiters. Over het algemeen waren dit gewezen militairen die in hun standplaatsen rechtstreeks onder de plaatselijke adjudanten ressorteerden. Voor hun diensten ontvingen zij een tractement, liggende tussen *f* 50,- en *f* 140,- per jaar (5). In 1843 werd, gezien de toestand van 'slands geldmiddelen', nogmaals een nieuwe formatie opgesteld, waarbij het aantal plaatselijke commandanten teruggebracht werd tot acht en ook de plaatsmajoors één formatieplaats moesten inleveren. De standplaatsen van de plaatsmajoors zijn weergegeven in overzicht 3.

DE PLAATSELIJKE ADJUDANTEN VAN 1850 TOT 1940

Hoewel ook tussen 1843 en 1850 enkele wijzigingen in de formatie van de plaatselijke staf plaatsvonden, evenals tussen 1850 en 1868, willen we deze niet op de voet volgen. Uiteraard moet wel worden gememoreerd dat bij Koninklijk Besluit van 17 oktober 1851 de betiteling plaatsmajoor wordt vervangen door plaatselijke adjudant. Volgens de organisatie, zoals deze in 1868 gold, telde de plaatselijke staf één kolonel, plaatselijk commandant der 1e klasse, vijf kolonels of luitenant-kolonels, idem der 2e klasse en vijf luitenant-kolonels of majoors, idem der 3e klasse. Voorts waren er tien kapiteins, plaatselijke adjudant der 1e klasse en zestien 1e of 2e luitenants, idem der 2e klasse. De standplaatsen van de plaatselijke adjudanten zijn eveneens weergegeven in afbeelding 3. Opvallend is dat ongeveer 50% van deze standplaatsen gewijzigd is sinds 1843. Wel missen we op de lijst van 1868 nog een aantal latere grote garnizoenen, zoals Ede en Harderwijk. Ede kreeg zijn plaatselijke adjudant in 1910, Harderwijk in 1920. Te Wierikerschans, waar steeds een plaatselijke adjudant en een luitenant-magazijnmeester der artillerie verblijf hielden, werd bij Koninklijk Besluit van 23 juni 1902 nr. 77 als artillerie-magazijn opgeheven en verdween als formatie-plaats.

Afbeelding 4 toont een bladzijde uit het 'Officiersboekje' van 1897. Er waren in dat jaar nog vijf plaatselijke commandanten en achttien plaatselijke adjudanten, waarvan de standplaatsen op de afbeelding te vinden zijn. Opmerkelijk zijn de grote leeftijdsverschillen, waarop deze functionarissen tot tweede luitenant benoemd werden. Kapitein Flines was 20 jaar, 2e Luitenant Rovers tweemaal zo oud. Dit verschil komt door de verschillende manieren waarop de officieren-plaatselijke adjudant 'gerecruteerd' werden. Enerzijds vond men een aantal officieren, die een normale officiersopleiding aan de Koninklijke Militaire Academie gevolgd hadden of via de hoofdcursus, dan wel een cursus 1e klas luitenant waren geworden. Door hun overgang naar de plaatselijke staf deden zij bewust afstand van de mogelijkheid om hoofdofficier te worden (6). Een tweede groep werd gevormd door onderofficieren, die op latere leeftijd tot 2e luitenant-plaatselijke adjudant benoemd werden. Zodoende vormden de plaatselijke adjudanten een bont gezelschap, zowel qua leeftijdsopbouw als qua militaire achtergrond. Zo waren medio 1915 tien kapiteins bij de plaatselijke staf, te weten; één ex-cavalerieofficier, één oud-artillerist, twee oorspronkelijk voor de infanterie opgeleide officieren en een gewezen kwartiermeester (dus behorende tot de militaire administratie) alsmede vijf op latere leeftijd benoemde oud-onderofficieren. Helaas heb ik niet kunnen achterhalen welke criteria aangelegd werden om direct tot 2e luitenant bij de plaatselijke staf benoemd te worden. In de brief van de minister van oorlog van 1 mei 1920 Geheim Litt W 47 wordt sergeant-majoor J.P. van Driel, geboren in 1886, bij de Kroon voorgedragen voor benoeming tot plaatselijke adjudant te Harderwijk. In deze brief wordt gesteld: 'Genoëmd onderofficier is een beschaafd en correct militair, die uitmunt door ijver van wie te verwachten is dat hij als plaatselijke adjudant goed zal voldoen en die in de officiersstand niet misplaatst zal zijn.' Een zaak van geheel andere orde is de vraag hoe de 'officiersstand' op deze 'late roepingen' reageerde. We mogen hierbij niet uit het oog verliezen dat een dergelijke luitenant,

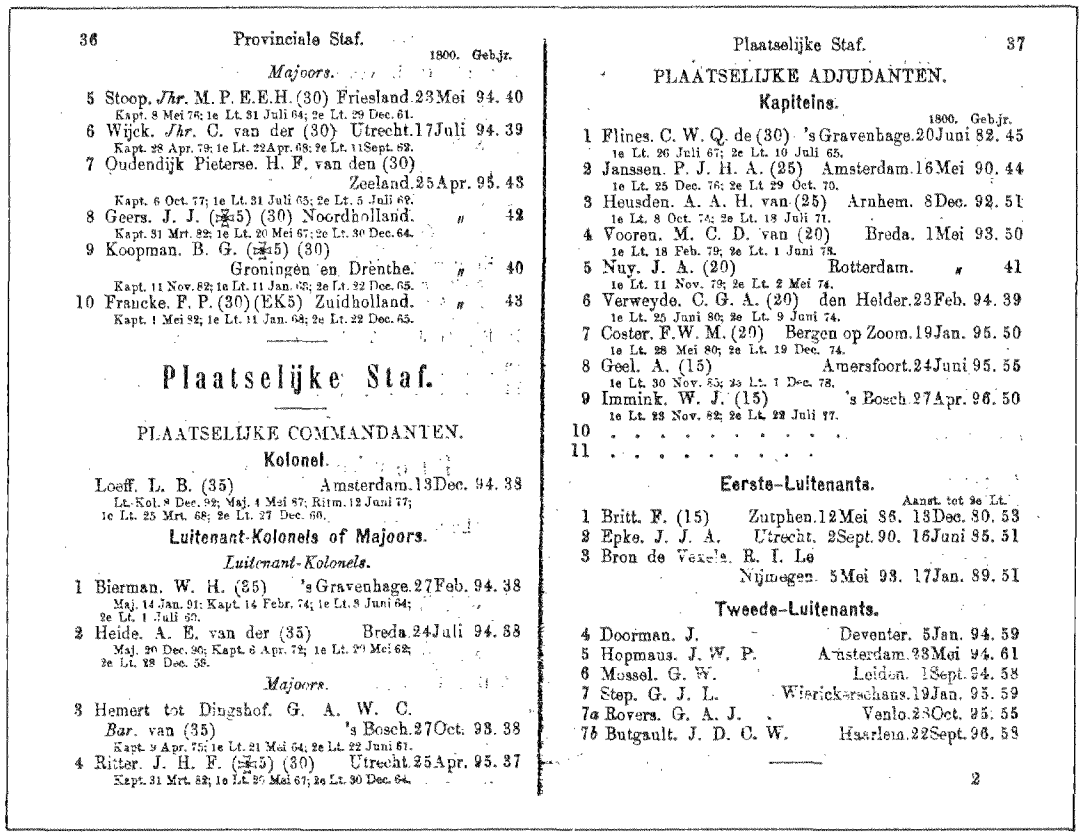

36 Provinciale Staf.

1800. Gebjr.

Majoors.

5 Stoop. *Jhr.* M. P. E. E. H. (30) Friesland. 23 Mei 94. 40
Kapt. 8 Mei 76; 1e Lt. 31 Juli 64; 2e Lt. 29 Dec. 61.

6 Wijck. *Jhr.* C. van der (30) Utrecht. 17 Juli 94. 39
Kapt. 28 Apr. 79; 1e Lt. 22 Apr. 68; 2e Lt. 11 Sept. 62.

7 Oudendijk Pieterse. H. F. van den (30) Zeeland. 25 Apr. 95. 43
Kapt. 6 Oct. 77; 1e Lt. 31 Juli 65; 2e Lt. 5 Juli 62.

8 Geers. J. J. (EK5) (30) Noordholland. " 42
Kapt. 31 Mrt. 82; 1e Lt. 20 Mei 67; 2e Lt. 30 Dec. 64.

9 Koopman. B. G. (EK5) (30) Groningen en Drenthe. " 40
Kapt. 11 Nov. 82; 1e Lt. 11 Jan. 65; 2e Lt. 22 Dec. 65.

10 Francke. F. P. (30) (EK5) Zuidholland. " 43
Kapt. 1 Mei 82; 1e Lt. 11 Jan. 68; 2e Lt. 22 Dec. 65.

Plaatselijke Staf.

PLAATSELIJKE COMMANDANTEN.

Kolonel.

Loeff. L. B. (35) Amsterdam. 13 Dec. 94. 38
Lt.-Kol. 8 Dec. 92; Maj. 4 Mei 87; Ritm. 12 Juni 77; 1e Lt. 25 Mrt. 68; 2e Lt. 27 Dec. 60.

Luitenant-Kolonels of Majoors.

Luitenant-Kolonels.

1 Bierman. W. H. (35) 's Gravenhage. 27 Feb. 94. 38
Maj. 14 Jan. 91; Kapt. 14 Febr. 74; 1e Lt. 8 Juni 64; 2e Lt. 1 Juli 60.

2 Heide. A. E. van der (35) Breda. 24 Juli 94. 38
Maj. 20 Dec. 90; Kapt. 6 Apr. 72; 1e Lt. 20 Mei 62; 2e Lt. 28 Dec. 58.

Majoors.

3 Hemert tot Dingshof. G. A. W. C. *Bar.* van (35) 's Bosch. 27 Oct. 93. 38
Kapt. 9 Apr. 75; 1e Lt. 21 Mei 64; 2e Lt. 22 Juni 61.

4 Ritter. J. H. F. (EK5) (30) Utrecht. 25 Apr. 95. 37
Kapt. 31 Mrt. 82; 1e Lt. 20 Mei 67; 2e Lt. 30 Dec. 64.

Plaatselijke Staf. 37

PLAATSELIJKE ADJUDANTEN.

Kapiteins.

1800. Gebjr.

1 Flines. C. W. Q. de (30) 's Gravenhage. 20 Juni 82. 45
1e Lt. 26 Juli 67; 2e Lt. 10 Juli 65.

2 Janssen. P. J. H. A. (25) Amsterdam. 16 Mei 90. 44
1e Lt. 25 Dec. 76; 2e Lt. 29 Oct. 70.

3 Heusden. A. A. H. van (25) Arnhem. 8 Dec. 92. 51
1e Lt. 8 Oct. 75; 2e Lt. 18 Juli 71.

4 Vooren. M. C. D. van (20) Breda. 1 Mei 93. 50
1e Lt. 18 Feb. 79; 2e Lt. 1 Juni 73.

5 Nuy. J. A. (20) Rotterdam. " 41
1e Lt. 11 Nov. 79; 2e Lt. 2 Mei 74.

6 Verweyde. C. G. A. (20) den Helder. 23 Feb. 94. 39
1e Lt. 25 Juni 80; 2e Lt. 9 Juni 74.

7 Coster. F. W. M. (20) Bergen op Zoom. 19 Jan. 95. 50
1e Lt. 28 Mei 80; 2e Lt. 19 Dec. 74.

8 Geel. A. (15) Amersfoort. 24 Juni 95. 55
1e Lt. 30 Nov. 85; 2e Lt. 1 Dec. 78.

9 Immink. W. J. (15) 's Bosch. 27 Apr. 96. 50
1e Lt. 23 Nov. 82; 2e Lt. 22 Juli 77.

10 . . . . . .

11 . . . . . .

Eerste-Luitenants.

Aanst. tot 2e Lt.

1 Britt. F. (15) Zutphen. 12 Mei 86. 13 Dec. 80. 53
2 Epke. J. J. A. Utrecht. 2 Sept. 90. 16 Juni 85. 51
3 Bron de Vexela. R. I. Le Nijmegen. 5 Mei 93. 17 Jan. 89. 51

Tweede-Luitenants.

4 Doorman. J. Deventer. 5 Jan. 94. 59
5 Hopmans. J. W. P. Amsterdam. 23 Mei 94. 61
6 Mussel. G. W. Leiden. 1 Sept. 94. 58
7 Step. G. J. L. Wierickerschans. 19 Jan. 95. 59
7a Rovers. G. A. J. Venlo. 23 Oct. 95. 55
7b Butgault. J. D. C. W. Haarlem. 22 Sept. 96. 58

2

De Officieren van de Plaatselijke Staf volgens het 'Officiersboekje' van 1897. (afbeelding 4) Bovenaan de linkerbladzijde staan vijf majoors van de provinciale staf vermeld.

met het begintractement van 2e luitenant, begon op een leeftijd waarop andere officieren reeds aan een derde ster begonnen te denken en die soms reeds hadden. Onder gelijke gezinsomstandigheden had hij dus reeds een niet onaanzienlijke financiële achterstand bij zijn leeftijdsgenoten-officier. Daarnaast was hij veelal verplicht in een dienstwoning boven het garnizoensbureau te wonen, waardoor hij toch wat geïsoleerd van de andere officieren leefde. Dit maakte dat deze plaatselijke adjudanten toch niet als geheel 'volwaardig' beschouwd werden en men zelfs soms wat smalend over 'Jan Olie' sprak.

Enkele maanden nadat de benoeming tot 2e luitenant van de reeds genoemde J.P. van Driel afgekomen was, volgde een laatste aanstelling van een onderofficier, sergeant-majoor J.B.G. Sivre tot officier bij de plaatselijke staf ter vervulling van een vacature in Bergen op Zoom. Deze officier, die later gedetacheerd werd op het bureau van de chef van de generale staf, werd, nadat hij in 1945 als kapitein was gepensioneerd, op 26 april 1949 de titulaire rang van majoor verleend.

De bezuinigingswoede die na 1922 het leger trof, had uiteraard ook zijn terugslag op de plaatselijke staf, die toen alleen nog bestond uit plaatselijke adjudanten. In een aantal garnizoenen werd een vacature opgevuld door een infanterie-officier van een aldaar gelegerd regiment. Die dan optrad als 'fungerend plaatselijke adjudant, tevens belast met het toezicht op de garnizoenswerkplaatsen', zoals in Venlo reeds sedert 1905 het geval was. In een vacature in Amsterdam 6 in de jaren dertig werd

voorzien door een oudere kapitein van de infanterie. Die de leeftijdsgrens voor promotie tot majoor - destijds 53 jaar - tengevolge van de trage bevordering had overschreven, te verzoeken over te willen gaan naar de plaatselijke staf.
Eerst in 1939 vond weer een uitbreiding plaats, doordat drie reserve-officieren in de gelegenheid gesteld werden om als luitenant-plaatselijke adjudant in beroepsdienst over te gaan. In 1940 volgden er nog twee, zodat in mei 1940 de plaatselijke staf acht kapitein en vijf 2e luitenants telde.
Hoewel de plaatselijke staf net voor de oorlog dus duidelijk verjongd was, bleek zijn na 1945 toch 'op sterven na dood'. Reeds in de jaren '40-'45 waren enkele oudere officieren overleden of gepensioneerd en de overige kapiteins werden na 1945 niet meer in actieve dienst hersteld. Van de vijf luitenants keerden er twee terug naar de Infanterie, waarvan zij als reserve-officier afkomstig waren en een derde ging over naar de luchtmacht. Alle drie werden tenslotte in een hoofdofficiersrang gepensioneerd. In 1950 vermeldde de ranglijst van de plaatselijke staf nog slechts één enkele officier, maar reeds in het volgende jaar vindt geen vermelding meer plaats. Ofschoon het ook nadien gebruikelijk bleef dat een op een garnizoensbureau werkzame kapitein of luitenant zich plaatselijke adjudant noemde, was dat niet een 'echte'.
Vrijwel onbekend is dat er bij Ministeriële Beschikking van 9 november 1946 ook een baretembleem voor de plaatselijke staf werd goedgekeurd, dat echter nimmer is aangemaakt. Het bestond uit een stadspoort, geplaatst op een gestyleerde W (van Wilhelmina). Een jaar later werd dit embleem echter vervallen verklaard en moesten de daartoe gerechtigden het algemeen infanterie-embleem voeren.

DE PLAATSELIJKE COMMANDANTEN

Waarom in een aantal garnizoenen afzonderlijke plaatselijke commandanten waren terwijl in andere de taken van die commandanten opgedragen werden aan 'officieren van het actieve leger' is niet altijd duidelijk. De indruk bestaat dat het onderscheid ook niet altijd even consequent benaderd werd. Alleen Amsterdam heeft ononderbroken vanaf 1814 tot 1923 een plaatselijk commandant gehad. Hieraan zij toegevoegd dat na 1923 de garnizoenscommandant in de hoofdstad de enige was die niet tevens een brigade of regiment onder zijn bevelen had.
Hoewel Den Haag in 1814 naast een provinciale commandant een afzonderlijke plaatselijk commandant kreeg, heeft daar gedurende een aantal jaren de gouverneur der residentie ook het plaatselijk commando gevoerd, zodat bijvoorbeeld op de lijst van 1843 's-Gravenhage niet als standplaats voor een hoofdofficier van de plaatselijke staf voorkomt.
Ofschoon de titel zulks wel enigszins suggereert was de plaatselijk commandant geen troepencommandant. Integendeel, in zijn instructies stond duidelijk vermeld dat hij geen enkele bemoeienis had en mocht hebben met de activiteiten binnen de kazernepoorten en zijn gezag zich bepaalde tot 'hetgeen de militaire garnizoensdienst betrof'.
Terwijl de provinciale adjudanten gewoonlijk van het moment af dat zij hoofdofficier werden hun taken bij de provinciale staf aanvaarden lag dit bij de plaatselijke commandanten anders. Er waren er die reeds als majoor de overstap van een wapen naar de plaatselijke staf maakten. Anderen zagen, nadat zij enige jaren als luitenant-kolonel bij hun wapen hadden gediend, een overplaatsing naar de plaatselijke staf als kolonel-plaatselijke commandant te Amsterdam of Den Haag als een bekroning van hun militaire carrière. Gezien het beperkte aantal hoofdofficiersfuncties bij die staf gaf die wel enige problemen. Te meer omdat volgens de regels geen officier van de plaatselijke staf tot een hogere rang kon worden bevorderd zolang er bij het wapen van zijn herkomst ranggenoten met een hogere ouderdom in rang waren, die voor bevordering in aanmerking konden komen. Dit speelde al bij de promotie tot luitenant-kolonel. In dit verband is het Koninklijk Besluit van 29 mei 1883 nr. 7 memorabel. Nadat alle oudwapengenoten hun zijn voor gegaan, worden hierbij de majoors Jhr. H.L.P. Hovy en

Hoofdofficiersstractementen in 1881

Rang	plaatselijke staf	infanterie	cavalerie	vesting artillerie
majoor	*f* 2600,- (1)	*f* 3000,- (2)	*f* 3200,- (3)	*f* 3000,- (2)
luitenant-kolonel	*f* 3000,- (1)	*f* 3400,- (2)	*f* 3600,- (3)	*f* 3400,- (2)
kolonel	*f* 3600,- (1)	*f* 4500,- (3)	*f* 4500,- (3)	*f* 4500,- (2)

1. De plaatselijke commandanten in Amsterdam en Den Haag zijn gerechtigd tot het houden van een dienstpaard en hebben deswege *f* 200,- meer tractement.
2. Inclusief vergoeding voor het houden van één dienstpaard.
3. Inclusief vergoeding voor het houden van twee dienstpaarden.

C.M.W. Kamps ook tot luitenant-kolonel aangesteld.

In dit benoemingsbesluit is tevens een wijziging in de organisatie van de plaatselijke staf opgenomen; waarbij in plaats van twee majoor en twee luitenant-kolonel bij die staf vier majoors òf luitenant-kolonels kunnen zijn. Als anti-climax lezen we dan in artikel 2 van dit besluit dat genoemde luitenant-kolonels voorlopig hun tractement als majoor zullen blijven genieten. Dit laatste was overigens niet ongebruikelijk aangezien een bevordering bij de plaatselijke staf vaak onverwacht kwam en in het desbetreffende begrotingsartikel niet in de daar uit voortvloeiende extra tractementskosten voorzien was.

Totdat in het begin van deze eeuw de verschillen in tractement tussen de diverse wapens en dienstvakken verdwenen - alleen de genie behield tot 1940 een eigen weddeschaal - lagen de tractementen van de plaatselijke commandanten wat lager dan die van andere hoofdofficieren. In overzicht 5 is dit op grond van de schalen van 1881 weergegeven. Vanaf dat jaar werden de plaatselijke commandanten niet meer naar klasse doch naar rang gesalarieerd, waardoor een vergelijking beter mogelijk is. Wat gekscherend beweerde men dat deze lagere betaling van des plaatselijk commandants kraag was af te lezen. Namelijk in plaats van de gouden kraag, die alle andere hoofdofficieren sinds 1868 sierde, hadden de plaatselijke commandanten op de kraag van hun kortejas op een halve centimeter van onder- en bovenrand een gouden bies van negen centimeter lengte en eindigend 'in eene rechtopgaande dito koord. In de binnenruimte van die koord de zilveren sterren volgens den rang'. Evenals de provinciale adjudanten kregen de plaatselijke commandanten in 1893 een 'hele gouden kraag'.

Noten:

1. Officieel werd de plaatselijke staf in 1951 opgeheven, doch leidde na 1945, zoals ook wordt beschreven, een zieltogend bestaan.
2. Het leger van de Bataafsche Republicq kende aanvankelijk na 1795 slechts *twee* hoofdofficiersrangen: luitenant-kolonel en kolonel. De rang van majoor werd ingesteld op 27 april 1799, in eerste aanleg uitsluitend voor de infanterie en de jagers.
3. In de geraadpleegde documentatie wordt in 1814 en latere jaren veelal de schrijfwijze plaatsMajoor gebruikt. In eenzelfde stuk kan men ook echter Plaatsmajoor en Plaats Majoor aantreffen.
4. In de literatuur, o.a. in '150 jaar Generale Staf' (pag. 28) wordt dikwijls gesteld, dat er op grond van het besluit van de souverein vorst tien provinciale commandanten aangesteld konden worden. Er werden er twee aangewezen voor de provincie Holland, die eerst in 1845 werd gesplitst in Noord Holland en Zuid Holland, met standplaatsen Den Haag en Alkmaar. Verder kwamen er provinciale commandanten in Utrecht, Middelburg, Arnhem, Zwolle, Leeuwarden en Groningen, de laatste tevens bestemd voor Drente. Voorts werd Breda als 'residentie' aangewezen voor Brabant. Maastricht (en de plaatsen langs de Maas, zoals Limburg destijds werd aangeduid) kreeg althans in 1814 *geen* provinciaal commandant.
5. In 1868 waren er nog 39 Poortiers, doch de vacatures werden niet meer aangevuld. In voorkomend geval werd hun dienst door de op wacht staande manschappen waargenomen.
6. Bij het Koninklijk Besluit van 17 oktober 1851 werd tevens bepaald dat de plaatselijke adjudanten geen majoor konden worden. Voordien was dit voor de plaatsmajoors wel, zij het bij uitzondering, mogelijk.

DRS. R. VAN DER NEUT

Het 'Kaas- en Broodspel' in 1492

INLEIDING

Het 'Kaas- en Broodspel', de opstand van het 'Kaas- en Broodvolk' in 1492, zijnde de bevolking van de Westfriese en Kennemer vrije boerengemeenten aangevuld met stedelingen, tegen maatregelen van het Bourgondisch grafelijk gezag, heeft in de Nederlandse geschiedenis weinig aandacht gekregen. Volgens Hugenholz herinneren de meeste Nederlanders zich alleen de lugubere anekdote van de moord op Claes van Ruyven, schout van Haarlem en rentmeester van Kennemerland en West-Friesland, die met bijlslagen werd vermoord en door ene Walich Dirksz 'met kannibaalse woede' aan stukken gesneden, waarbij de stukken in een mand aan de weduwe werden gezonden voorzien van een begeleidend schrijven op rijm:

'O vrouwken van Ruyven,
Aen deze boutkens zuldij kluyven.'

Maar er was natuurlijk wel meer aan de hand in het Westfriese en Kennemerland in de jaren tachtig en negentig van de 15e eeuw. Er was een opleving van de Hoekse en Kabeljauwse twisten en de vraag rijst dan of het 'Kaas- en Broodspel' in deze twisten past. Hieruit volgen dan logischerwijze de vragen: 'Hoe lagen de partijverhoudingen tijdens deze fase van de twisten en wat waren de motieven voor de revolte van het 'Kaas- en Broodvolk'?

De geraadpleegde literatuur gaf natuurlijk en misschien wel gelukkig geen gelijkluidende antwoorden op de vragen en daarom zullen in dit artikel regelmatig de meningen van de belangrijkste auteurs, P.J. Blok, F.W.N. Hugenholz, J. Scheurkogel en de Oostduitser K. Vetter, met elkaar vergeleken worden met betrekking tot de toch wel complexe gebeurtenissen van het 'Kaas- en Broodspel'.

DE HOEKSE EN KABELJAUWSE TWISTEN IN HET KORT

Een opstand zoals die van het 'Kaas- en Broodvolk' komt niet zomaar uit de lucht vallen maar heeft oorzaken en is vaak een onderdeel van een groter geheel. Deze revolte wordt vaak genoemd als de laatste opleving van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Wat waren die twisten? Zij waren de strijd tussen die der Hoeken en Kabeljauwen, de twee partijen in Holland en Utrecht, van het midden van de 14e tot het eind van de 15e eeuw, waarbij de naam Kabeljauw waarschijnlijk is ontleend aan de blauwgrijze ruiten op het Beierse wapen die enigszins op visschubben leken en de naam Hoeken (haken) omdat zij zich voorstelden daarmee te vangen.

De Hoekse en Kabeljauwse twisten begonnen over de opvolging van Graaf Willem V in 1345, tussen Margaretha van Beieren en haar zoon Willem, de latere Willem V. Dynastieke, economische, sociale en politieke factoren speelden een rol. Primair waren de twisten adelsveten, ontstaan door de achteruitgaande economische positie van de adel, waardoor zijn functie in de structureel veranderende maatschappij van steeds minder betekenis werd. Daarnaast waren het uitingen van verzet van de opkomende burgerij tegen de feodale dwang van de adel, benevens oppositie tegen het landsheerlijk gezag. Op den duur vertegenwoordigde de Hoekse partij voornamelijk de feodale heren en de Kabeljauwse de steden en de zich versterkende gravenmacht.

Ook in andere gewesten en landen kwamen zulke partijen voor, zoals in Gelre de strijd tussen de Heekerens en de Bronkhorsten, in Friesland tussen de Schieringers en de Vetkopers, in Engeland de Rozenoorlogen en in Frankrijk de strijd tussen de Bourguignons en de Armagnacs.

Een laatste opleving van de Hoekse en Kabeljauwse twisten vormde de 'Jonker-Fransenoorlog' (1488-1490 onder leiding

van Jonker Frans van Brederode en Jan van Naaldwijk) tegen de Bourgondisch-Habsburgse centralisatiepolitiek en hoewel voor- en tegenstanders van een krachtig centraal gezag zeker ook in de 16e eeuw voorkwamen waren toen de benamingen Hoeken en Kabeljauwen verdwenen.

1477-1506:
DE TIJD VAN MARIA VAN BOURGONDIË EN FILIPS DE SCHONE

Om het 'Kaas- en Broodspel' in te kunnen passen in de gebeurtenissen van die tijd volgt een kort chronologisch overzicht.

1477: Op 5 januari sneuvelt Karel de Stoute bij Nancy en neemt zijn dochter Maria het bewind over. Lodewijk XI van Frankrijk bezet Bourgogne.

11 februari, Maria vaardigt het Groot-Privilege uit, dat o.a. bepaalt:

1. Het parlement van Mechelen en de algemene rekenkamer worden ontbonden.
2. De Staten-Generaal moeten toestemming geven voor een oorlogsverklaring.
3. De Staten-Generaal en de gewestelijke statenvergaderingen mogen op eigen gezag samenkomen.

Augustus; Maria trouwt met Maximiliaan van Habsburg.

September; wapenstilstand tussen Lodewijk XI en Maximiliaan, de koning heeft Bourgondië, Picardië en grote delen van Artois in bezit.

Holland krijgt in maart een eigen Groot-Privilege; op enkele plaatsen laten de Hoeken weer van zich horen.

1479: Overwinning van Maximiliaan bij Guinegate, Vlaanderen blijft bijna zeker voor Maria behouden. De Hoeken in Holland pogen zich los te maken van Bourgondië, in navolging van bepaalde groeperingen in Gelre en Utrecht; de stadhouder treedt onvoldoende op, de Kabeljauwen nemen het recht in eigen hand en verjagen een aantal Hoeken naar Utrecht, waar zij zich onder de leiding stellen van de Hoekse hoofdman Jan van Montfoort.

1481: Gelre wordt geheel door de Bourgondiërs onderworpen. De Hoeken veroveren vanuit Utrecht de stad Leiden, maar moeten zich weer terugtrekken na een verbitterde Kabeljauwse reactie.

1481-1483: Oorlog van de Hoeken in Utrecht tegen de Hollandse Kabeljauwen, bisschop David van Bourgondië en Maximiliaan. Pas in 1483 capituleert de stad Utrecht voor Maximiliaan.

1482: Maria van Bourgondië sterft. Filips de Schone volgt op onder regentschap van zijn vader Maximiliaan waartegen nogal wat reserves bestaan aan de kant van Vlaanderen en Brabant.

1483: Vlaanderen stelt een regentschapsraad in om Maximiliaans gezag nog verder te beperken. Lodewijk XI sterft en Maximiliaan begint opnieuw een oorlog tegen Frankrijk. Vlaanderen wil dit politiek doorkruisen.

1483-1485: Eerste Vlaamse opstand. De Vlamingen zijn echter niet opgewassen tegen de Duitse huursoldaten van Maximiliaan en worden in 1485 onderworpen.

1487: Verzet in Vlaanderen tegen de ambitieuze en kostbare politiek van Maximiliaan.

1488-1492: Tweede Vlaamse opstand tegen Maximiliaan.

1488: Maximiliaan wordt in Brugge gevangen genomen. Door de Staten-Generaal wordt zijn regentschap voor Vlaanderen beëindigd. Vrijgelaten herroept hij zijn eed. Filips van Kleef stelt zich aan het hoofd van de opstandige Vlamingen.

1488-1490: Jonker-Fransenoorlog. Steunend op de Vlaamse opstandelingen bemachtigen Hollandse Hoeken onder leiding van Jonker Frans van Brederode de stad Rotterdam en weten deze een jaar te behouden, dan trekken zij zich terug op Sluis en worden in 1490 in het Brouwershavensegat door de Kabeljauwse stadhouder van Holland, Jan van Egmond, verslagen.

1489: Maximiliaan sluit weer een wapenstilstand met Frankrijk. De Vlamingen onderwerpen zich nu.

1491-1492: Opstand van het 'Kaas- en Broodvolk'.

1492: De stad Gent geeft zich over aan Maximiliaan, wat het einde van de tweede Vlaamse opstand betekent.

1493: Vrede te Senlis tussen Karel VIII en

Maximiliaan. Filips de Schone aanvaardt zelf te regering.
1496: Magnus Intercursus, het groot handelsverdrag met Engeland, waarbij de handelsbetrekkingen worden hersteld.
1506: Filips de Schone overlijdt in Spanje.

DE AANLOOP NAAR DE OPSTAND VAN HET 'KAAS- EN BROODVOLK'

West-Friesland, waar de opstand zou beginnen was sedert de 13e eeuw langzaam ontworsteld aan het water en in 1450 sloot een sterke ring van dijken aan bij de zeeweringen van Kennemerland en Waterland. De steden in dit gebied waren Medemblik (sinds 1289 stadsrechten), Enkhuizen, Hoorn en Schagen (stadsrechten sinds de 14e eeuw). Het platteland had ook stadsrechten omdat namelijk een aantal bij elkaar liggende dorpen gezamenlijk dit stadsrecht kreeg.
Adel en hoge geestelijkheid waren in dit gebied niet te vinden, een aanzet voor de vestiging van de adel kwam pas in 1426, besprekingen werden door de Hollandse graven gevoerd met vertegenwoordigers van de boeren.
Bij de dood van Karel de Stoute in 1477 bestond de bevolking op het Westfriese platteland uit ongeveer 20.000 personen terwijl de grote steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik gezamenlijk 17.000 zielen telden. In die tijd hield men zich in West-Friesland bezig met veeteelt, zuivelbereiding, handel en koopvaart op de Oostzeelanden en Engeland en haringvisserij op de Noord- en Zuiderzee. Met name de vijfentwintig jaren van 1450 tot 1475 waren voor heel Holland en zeker voor West-Friesland jaren van grote welvaart.
Er was slechts één klacht, namelijk de zware lasten die de Bourgondische regering aan haar onderdanen oplegde om de vele oorlogen te bekostigen. Ervaringen uit het verleden hadden de landsregering tot voorzichtigheid moeten manen ten aanzien van het opleggen van belastingen juist in de streken West-Friesland, Kennemerland en Waterland waar opstanden in de 12e, 13e en 14e eeuw steeds gericht waren op het omverwerpen van regimes van buitengewestelijke overheersers.
Na Nancy kwam er verandering op sociaal/economisch gebied. Het gezag van de landsregering was hier gebroken, Frankrijk begon de zeeroof tegen de handelsvaartuigen op de Noordzee net als de Engelsen tegen de visserij op de Doggersbank, de Hanzesteden ontzagen de Hollandse concurrenten niet meer en op de Zuiderzee roofden de Friezen en Geldersen. In Holland heerste tussen 1479 en 1481 een burgeroorlog, in Utrecht en Montfoort heersten de Hoeken en in Vlaanderen was er regelmatig een opstand. West-Friesland kreeg eveneens zijn deel van de opstand, de kreten Hoeken en Kabeljauwen werden nu ook hier geslaakt, nadat de schout van Hoorn, Marten Velaer, in 1477 werd afgezet en zijn steun had gezocht bij de Kabeljauwen. Ook de andere steden en het platteland werden in de Hoornse kwestie betrokken, er werd overal geplunderd en geroofd. Ondertussen verliepen handel en visserij, er was een stagnerende graantoevoer, wat inhield dat de graanprijzen sterk omhoog gingen. De talrijke watervloeden die er waren werkten stagnerend op de landbouw en veeteelt en kwamen des te erger aan omdat er bijna geen dijkonderhoud meer gedaan werd. Deze ellende werd nog vergroot door een groot aantal natte jaren na elkaar (het klimaat werd weer langzaamaan natter en kouder). Het ingrijpen van de landsregering in het muntwezen middels de muntordonnantie van 14 december 1489 werd een puinhoop omdat men zich niet aan de bepalingen hield, wat een geldgebrek in Holland veroorzaakte en tenslotte bleef de gewraakte belasting het 'Ruitergeld' bestaan. Zo was de toestand in het voorjaar van 1491.

DE OPSTAND ZELF

Het begin van de opstand is moeilijk in te schatten omdat de geleerden het hierover met elkaar oneens zijn; zo wil Hugenholz de eigenlijke opstand van het 'Kaas- en Broodvolk', dus wanneer de banieren met deze symbolen worden meegevoerd, in 1492 laten beginnen terwijl anderen zoals Scheurkogel de ontwikkelingen van 1491 er al onlosmakelijk mee verbonden zien. Veilig-

heidshalve laten we de opstand in het midden van 1491 beginnen, waarna vervolgens nader op de datum wordt ingegaan.
Scheurkogel onderscheidt drie fasen in de opstand. De eerste heeft een hoogtepunt in de plundering van het huis van Claes Corff, een aanzienlijk burger van Alkmaar, hoofd van een consortium van geldschieters en dijkgraaf van Geestmerambacht, die diensten verleende bij het innen van het ruitergeld in West-Friesland. De tweede fase is een overgangsfase, waarin de opstandigheid langzaam toeneemt. De derde fase kent als hoogtepunt de tocht naar Haarlem en Leiden in mei 1492.
In de eerste fase is het nog vrij rustig in heel het graafschap, alhoewel Claes Corff zich al in 1490 bij de regering had beklaagd over de weigering tot betaling van het ruitergeld door Haarlem en andere plaatsen. Een hem verleend mandaat om tot betaling te dwingen zorgde voor beroering en toen de stadhouder van Holland, graaf Jan van Egmond, op 10 april 1491 naar Noord-Holland ging om de naheffing op het platteland van de omslag voor de reductie van Woerden, Montfoort en Rotterdam te innen brak de opstand uit. De getergde boeren trokken naar Alkmaar en plunderden het huis van Claes Corff (die zelf in Den Haag zat). De stad Haarlem trad middels zijn pensionaris Mr. Jacob Blondius bemiddelend op, er werd beloofd een dagvaart uit te schrijven en een zekere rust keerde terug. Deze door Blok genoemde bemiddeling wordt echter door Scheurkogel bestreden alhoewel de laatste wel aangeeft dat er gesprekken worden gevoerd tussen Jan van Egmond en de Westfriezen.
De door Scheurkogel geschetste tweede fase is niet duidelijk waarneembaar, hijzelf ziet een duidelijke lijn in de ontwikkelingen, in tegenstelling tot Hugenholz; de Hoeken hadden zich na raids op Zandvoort en Wijk aan Zee in het Marsdiep genesteld, rond 6 mei 1491 gingen er boden door heel Kennemerland en West-Friesland om te waarschuwen tegen 'trawanten en speckhaelders'. De dagvaart in het najaar van 1491 leek verbetering te brengen maar het tegengestelde was eerder waar, omdat men gelijktijdig nieuwe financiële eisen stelde aan de steden en het platteland om de Hoeken op Texel en Wieringen en in het Marsdiep te bestrijden.
Toen riepen de invloedrijke schout van Bergen, Anton Willemsz, en zijn medestrijder, de linnenwever Walich Dirksz, in februari 1492 een eigen dagvaart uit in Oude-Niedorp, waarheen ook vele Kennemer en Waterlander dorpen afgevaardigden zonden. De oproerigheid greep om zich heen en ook Alkmaar, Hoorn, Medemblik, Monnikendam en Edam sloten zich aan. Op deze dagvaart werd besloten geen ruitergeld of andere schatting meer te betalen.
In februari 1492 scheen de opstand, al verliep hij in twee tussenfasen, niet meer te stuiten want het landvolk trok naar Hoorn, vernielde een blokhuis en trok in een ongeorganiseerde troep naar Alkmaar, waar het op kosten van de vermogende burgerij verblijf hield. Walich Dirksz kon hier orde op zaken stellen, er werden kapiteins aangesteld, enkele regenten in beide steden afgezet en men maakte zich meester van de dwangsloten Nieuwburg en Middelburg die men vernielde. De armere leden van de Alkmaarse bevolking sloten zich nu ook aan bij de opstandelingen. Volgens Scheurkogel zou Haarlem nu pas bemiddeld hebben, maar in ieder geval hoefde de reeds door de verontruste stadhouder Jan van Egmond te hulp geroepen hertog Albrecht van Saksen nog niet op te treden. Het plunderende landvolk was gerustgesteld door de gezeten burgerij van Alkmaar en Hoorn en de opstand scheen gesust.
Tot Jan van Egmond op het (onzalige) idee kwam om de gelden toch nog te innen en tevens een strafexpeditie te houden door heimelijk over het strand via zijn stamslot Egmond Alkmaar aan te vallen, doch de bevolking was gewaarschuwd en Jan moest zeer snel terugtrekken.
Nu stroomde het landvolk naar Alkmaar toe, waar de gewapende burgerij zich ook bij hen aansloot (het ter beschikking gestelde stadsbanier gaf er iets officieels aan). Men schaarde zich onder banieren waarop een heilige voorkwam met aan diens voeten kaas en brood en aldus trok de enige duizenden

koppen tellende troep via Beverwijk, Velsen en Santpoort naar Haarlem waar het met behulp van ontevredenen uit de wijk Bakenes via de Kruispoort de stad binnentrok. Dit gebeurde op 3 mei 1492. Hier werd, ook volgens de bekentenis van Walich Dirksz, het stadhuis stormenderhand ingenomen waar twee schepenen en de schout Claes van Ruyven werden gedood.
Op 3 mei vertrok men, de sterkte bedroeg toen 3 à 6.000 man, op naar Leiden waar men op 10 mei verscheen, het bolwerk voor de Rijnsburgerpoort innam, maar waar de aanval op poort en muren werd afgeslagen. Door een misverstand bij het 'Kaas- en Broodvolk' of door een uitval van de ruiterij van Jan van Egmond brak paniek uit onder de opstandelingen en zij vluchtten naar Haarlem, waar enkelen achterbleven en verder (de meesten), naar hun dorpen. Haarlem bracht zijn verdediging in orde en wachtte op de inmiddels door Jan van Egmond te hulp geroepen hertog Albrecht van Saksen.
De troepen van Albrecht onder leiding van Wilwolt van Schaumburg waren al op 11 mei per schip naar Noordwijk gegaan waarna zij dood en ellende zaaiend en buit oogstend via Zandvoort en Wijk aan Zee naar Beverwijk trokken, alwaar de verdediging verpletterend werd verslagen. Na deze nederlaag probeerden de rebellen in allerijl weer een leger op de been te brengen, dat zich verzamelde bij Heemskerk, maar ook dit leger werd door Schaumburg en de zijnen op de 15e mei verslagen.
Na het bericht van de nederlaag gaf Haarlem, gevolgd door Alkmaar en de rest van Noord-Holland zich over, het spel was uit. Alkmaar werd ontmanteld, Haarlem en Hoorn moesten een poort ombouwen tot citadel voor het daarin te legeren garnizoen, alle wapenen moesten door steden en dorpen worden ingeleverd en er werd een schoorsteen- of haardstedegeld - de gewone straf voor oproer - opgelegd, terwijl de onmiddellijke betaling van een zware som als boete werd geëist.
Enkhuizen bleef verschoond van dit alles omdat het niet had meegedaan met de opstand, maar de overige steden en dorpen verloren net als in 1426 de meeste van hun rechten. Ook het drie weken durende verblijf van de troepen van hertog Albrecht kon als een zware straf gezien worden.

DE MOTIEVEN VAN DE REVOLTE EN DE POLITIEKE VERHOUDINGEN TIJDENS DE 15E EEUWSE FASE VAN DE HOEKSE EN KABELJAUWSE TWISTEN

Zoals reeds vermeld blijkt dat de meningen van de diverse onderzoekers sterk uiteenlopen. Te beginnen bij de oudste P.J. Blok. Deze wijst erop dat de opstand geen sociale boerenopstand was in de zin van de Jacquerie in Frankrijk omstreeks 1360, die in Engeland omstreeks 1380 en Duitsland omstreeks 1520. Wel geeft hij toe het sociale te zien in het wortelen van de beweging in de maatschappelijke ellende, het zich richten tegen de gehate pachters van de landlasten (vooral het ruitergeld) en de wens van die bevolking dat de oorlogen, de veroorzakers van de ellende, zouden ophouden zodat de handel zou herleven. Er was volgens Blok geen spoor te ontdekken van het vestigen van een maatschappij op andere grondslagen. Men wilde af van de zware heffingen en vrede met Frankrijk en Vlaanderen.
Ook ontkent Blok het verband met de Hoeken die zich behalve in Sluis ook gevestigd hadden aan het Marsdiep, op Texel en Wieringen, daar in februari 1492 de Alkmaarse bevolking zich niet verbond met deze Hoekse zeerovers, wat hij weer als een bewijs ziet voor de onjuistheid van de opvatting, dat deze opstand een laatste stuiptrekking zou zijn van de Hoekse en Kabeljauwse twisten.
Hugenholz ziet een vergelijking met de Vlaamse, Franse en Engelse opstanden van de 14e eeuw ook niet zo zitten, gezien het tijdsverschil en de bewering dat de opstand van het 'Kaas- en Broodvolk' geen opstand van boeren alleen was. De motieven van de revolte waren volgens hem, naast de oplopende armoede, de natuurrampen, de dreiging van de zeerovers, de oorlogstoestand die de handel en de visserij deed stagneren en de knellende belastingen ook de monetaire maatregelen van de regering van Maximiliaan. Juist de harde manier van het innen

der gelden gaf een stoot tot de opstand.
Ten aanzien van de betrokkenheid met de Hoekse en Kabeljauwse twisten ziet hij wel degelijk verband gezien de sterkte van de Hoekse partij in Hoorn in 1489 en in de bewering van Jansen die schrijft:
'. . . Maar de Hoekse en Kabeljauwse twisten hebben nog een tragisch naspel beleefd in de opstand uit de jaren 1491-1492 van de Kennemer en Westfriese boeren . . .'
Hugenholz ziet de gebeurtenissen in 1491 ook duidelijk los van die in 1492 mede doordat de opstandelingen, boeren maar ook stedelingen en gegoede burgerij, dan pas het banier van het 'Kaas- en Brood-volk' voeren.
Scheurkogel ziet de oorzaken verdeeld in politieke en sociaal-economische. Vooral in zijn fase-indeling ziet hij het bewijs van een uitbreiding van de motieven, die in de eerste fase gericht waren op de belastingen (het ruitergeld vooral) en de persoon van de belastinginners. In de tweede fase daarnaast de wil om vrede te sluiten met Filips van Kleef (politiek) en het veranderen van het vragen om in het eisen van brood (sociaal), in deze fase ziet hij de elementen echter nog los van elkaar. In de derde fase worden de elementen gebundeld. Dan wordt het een zich verzetten tegen het systeem van belastinginnen waarbij de stedelijke elite een belangrijke rol speelde, tegen het uitbuiten van het land door dezelfde elite en tegen de grafelijke politiek.
Hoewel Scheurkogel de argumenten van Hugenholz wel gedeeltelijk kan billijken gaat het hem toch te ver het 'Kaas- en Broodspel' te zien als de laatste stuiptrekkingen van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Hij vindt o.a. dat de twisten plaatsmaken voor een strijd pro of contra Bourgondië en hij voert aan dat de sociale aspecten een rol gaan spelen.
'Daarom', zo vindt hij, 'is voor een opstand van boeren, die zich verenigen met het agrarische en stedelijke proletariaat en hun acties speciaal richten tegen de stedelijke elite, de tegenstelling Hoeks-Kabeljauws een onbruikbare verouderde kapstok.'
Tenslotte de mening van de Oostduitser Klaus Vetter. Deze benadert het 'Kaas- en Broodspel' vanuit een socialistisch/marxistische hoek en net zoals Erich Kuttner dit doet in zijn boek 'Het hongerjaar 1566' over de achtergronden van de Nederlandse opstand (overigens ook een waardevol aspect), probeert hij de opstand van het 'Kaas- en Broodvolk' te plaatsen, net zoals Friedrich Engels, in het geheel van de Duits/Oostenrijkse boerenoorlogen. Hij haalt hiertoe regelmatig Hugenholz en Blok aan. Speciaal de afhankelijkheid van het platteland van de stedelijke elite. Een belangrijke aanwijzing hiertoe vindt hij in het gegeven dat de radicaalste leider van de opstand Walich Dirksz linnenwever was. Hij geeft overigens toe dat er nog geen onderzoek bekend is over de rol die de vroeg kapitalistische uitbuiting in het oorzakencomplex van de opstand speelde.

SLOT

Hoe lagen bij het oplaaien der Hoekse en Kabeljauwse twisten, tijdens het 'Kaas- en Broodspel' in de 15e eeuw, de partijverhoudingen?
Het zou mede gezien de meningen van de geraadpleegde auteurs mijns inziens te ver voeren het 'Kaas- en Broodspel' pertinent als laatste opleving te zien van de Hoekse en Kabeljauwse twisten, alhoewel de opstand in zijn oorzaken er duidelijk mee te maken had; er was nog steeds een strijd aan de gang tegen de Hoeken door de centrale regering wat de zware heffingen tot gevolg had. Tevens waren er nog sterke Hoekse groeperingen in het Westfriese en Kennemerland aanwezig. Aan de andere kant had de Westfriese bevolking veel last van de Hoekse zeerovers die de handel en visserij deden stagneren en ellende veroorzaakten op de Westfriese kust.
Wat waren de motieven voor de revolte?
Volgens mij heeft Scheurkogel deze motieven nog het beste verwoord in zijn faseindelingen. Eerst verzet van de bevolking tegen de belastingen en de inners van die belastingen. Dan de toevoeging van de elementen van de wens naar vrede, zodat de handel zou herleven en de welvaart zou terugkeren. Het eisen van voedsel (brood en kaas) en de derde fase waarin de boeren

gesteund werden door andere bevolkingsgroepen, waarin zij zich verzetten tegen het belastingsysteem waarbij de stedelijke elite zo'n belangrijke rol speelde. Het verzet tegen het grafelijk gezag en de grafelijke kostbare politiek.

Literatuur:

Blok, P.J.; 'Het Kaas- en Broodvolk', verslagen en Mededelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, derde reeks 10, 1894.

Hugenholz, F.W.N.; 'Het Kaas- en Broodvolk', Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap 81, 1967.

Jansen, H.P.H.; Kalendarium, Geschiedenis van de lage landen in jaartallen, 1982; Geschiedenis van de Middeleeuwen, 1983.

Scheurkogel, J.; 'Het Kaas- en Broodspel', Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden 94, aflevering 2, 1979.

Vetter, K.; 'Das Kaas- en Broodspel', Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 28 Jahrgang, heft 7, 1980.

Volmuller, H.W.J.; ed., Nijhoffs geschiedenislexicon Nederland en België, 1981.

G.H.O. DE WIT, Kolonel der Cavalerie b.d.

De Mobiele Eenheid van het Java-Leger (december 1941-maart 1942)

In december 1941 werd in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) een gemechaniseerde/gemotoriseerde Mobiele Eenheid (Mob E) opgericht die in maart 1942 in de strijd werd gebracht tegen de op Java gelande Japanse vijand (1). Daarmee traden voor het eerst in het Koninkrijk der Nederlanden eigen pantsertroepen op, uitgerust met tanks en (ge)pantser(de) auto's.
Tanks werden in het KNIL vechtwagens genoemd en de zwarte baret vechtwagenmuts (die daar toen links afhangend werd gedragen met het embleem rechts voor).
Behalve eigen ervaringen zijn gegevens verwerkt uit de boekwerken: Geschiedenis van de cavalerie en pantsertroepen van het KNIL door C.A. Heshusius en Belevenissen van een KNIL-officier in 1942-1950 door J.H.J. Brendgen. Voor plaatsnamen is de spelling gebruikt uit 'tempo doeloe'.

KORTE VOORGESCHIEDENIS

Toen omstreeks 1936 het KNIL begon met de modernisering van het Java-leger was het de bedoeling te komen tot vijf à zes gemotoriseerde deels gemechaniseerde brigades met in elk een bataljon vechtwagens met licht en middelzwaar materieel. Men dacht aan compagnieën van 24 pelotons van zeven wagens, bemand met geselecteerd personeel van het grote wapen der infanterie. Uit het veel kleinere wapen der cavalerie moest voor elke brigade een eskadron gemotoriseerde cavalerie worden geformeerd met pelotons pantserauto's en een peloton vechtwagens. De bezuinigingswoede in Nederland tot 'de

helft van het uiterste minimum' en de gebroken-geweertjes-politiek van 'geen man en geen cent' hadden echter steeds de aankoop belemmerd. Pas toen de oorlog

naderbij kwam mochten bestellingen worden gedaan. Maar toen was er nauwelijks nog materieel verkrijgbaar omdat de producerende landen haastig eerst hun eigen verwaarloosde strijdkrachten op peil trachtten te brengen. En zo wachtten de op ongeveer twintig leswagens geheel of gedeeltelijk opgeleide 500 man en 30 officieren van het (opleidings) Bataljon Vechtwagens vergeefs op de paar honderd, in allerijl bestelde en voor een deel al betaalde, nieuwe vechtwagens. De Japanners waren er eerder . . .

GEBOORTE EN GROEISTUIPEN VAN DE MOB E

Toen Nederlands-Indië betrokken raakte in de oorlog tegen Japan, werd in december 1941 te Bandoeng (West-Java) de zogenoemde Mobiele Eenheid geformeerd uit personeel en materieel van de drie vechtwagenopleidingseenheden op West-, Midden- en Oost-Java, aangevuld met andere onderdelen. Opbouw en organisatie waren afhankelijk van wat er was of beschikbaar werd gesteld. Soms werd er weer wat ontnomen of ingetrokken wat eerder was toegezegd. Het beoefenen van de samenwerking tussen de onderdelen raakte erdoor in het gedrang.

Tegen 1 maart 1942 bestond de Mob E uit:
- een staf met verbindingsafdeling;
- een compagnie vechtwagens waarin zeventien oude Britse Vickers-Carden-Loyds en zeven pas uitgepakte Amerikaanse Marmon-Herringtons. Slechts 24 wagens dus, juist genoeg voor een commandogroep en drie peletons à elk twee secties;
- een compagnie gepantserde infanterie waarin zestien gepantserde auto's voor vier secties (=pelotons), geformeerd uit geoefende infanteristen (in opleiding voor de vechtwagens) en geëncadreerd met vechtwagenofficieren en -kader. De vierde sectie kwam er pas op het laatst bij;
- een gevechts- en een bagagetrein waarin een aantal terreinauto's (blitzbuggy, voorloper van de jeep), en bij de gevechtstrein een hulpverbandplaatsafdeling met o.a. zes zijspanmotoren Harley Davidson met draagbaren, eveneens bemand door vechtwagenpersoneel/ziekendragers.

Op zondag 1 maart in de morgen - de Japanners waren in de nacht op vier verschillende plaatsen op Java geland en trokken landinwaarts - werden nog haastig bijeen georganiseerd en bemand:
- drie Zuidafrikaanse Marmon-Herrington pantserauto's en zes motorrijwielen (ter vervanging van een plotseling uit de sterkte genomen en al goed ingespeelde verkennings- en beveiligingsafdeling gemotoriseerde cavalerie ter sterkte van een halfeskadron. Luitenant Van Hellenberg Hubar vertrok er spoorslags mee naar het bedreigde Batavia!). Op die zondag meldde zich bij de Mob E nog net op tijd:
- een sectie van drie stukken 3,7 cm pantserafweergeschut van Canadees fabrikaat.

En bij operationele inzet zou de rechtstreekse vuursteun verzorgd worden door:
- een batterij gemotoriseerde bergartillerie à vier stukken van 7,5 cm verzekerde ons de chef staf van Groep Bandoeng waarbij toen de Mob E werd ingedeeld en die onder bevel stond van generaal-majoor Pesman van het Hoofdkwartier Veldleger (HKV).

Het bevel voor de inzet kwam dezelfde dag omstreeks 13.00 uur! Zonder een herhaaldelijk aangevraagde pionierafdeling, die toch zo belangrijk was, rukte de jonge Mobiele Eenheid, nog steeds onvolgroeid, anderhalf uur later uit. Met hoog moreel ondanks het ontoereikende materieel.

IETS OVER HET MATERIEEL

De lichte twee-mans Vickers-Carden-Loyds van 3,7 ton waren al jaren in gebruik geweest, eerst als proef-, daarna als leswagen. Zij hadden maar één mitrailleur van 7,7 mm. Met de lichte twee-mans (Amerikaanse) Marmon-Herringtons van 7 ton had men geen ervaring. De koepel met mitrailleur van 7,62 mm bleek slechts 240 graden te kunnen draaien; het ene type Marmon had links, het andere rechts een dode hoek. Zij moesten daarom paarsgewijze worden ingezet. De bestuurder kon zonodig ook nog een boegmitrailleur bedienen. (Zeven zulke wagens waren door de pelotoncommandant, luitenant Christan, zelf in Tjilatjap aan de

zuidkust van het schip gehaald en nog niet goed ingereden, toen de Jap al met z'n landingsvloten aan de noordkust opdaagde.) De gepantserde infanterie was uitgerust met vrachtauto's die door de firma Braat te Soerabaja waren voorzien van dubbel pantser. Deze wogen 6 ton, waren erg log, van boven half open, maar hadden voorzieningen voor vijf mitrailleurs, waaronder één zware van 12,7 mm. Ook de Zuidafrikaanse Marmon-Herrington pantserauto's hadden drie mitrailleurs. Maar geen van de gevechtsvoertuigen beschikte over een kanon. De verbindingen waren eveneens onvoldoende. Slechts enkele Vickers commandowagens hadden een geïmproviseerde radio. Deze hadden nog niet ingebouwd kunnen worden in de Marmons. De radio's waren door de zorg van de verbindingsdienst van het wapen der genie ontwikkeld voor de vechtwagens. Deze waren er van huis uit niet mee uitgerust en er was dan ook geen plaats voor, zodat er munitierekken voor moesten worden opgeofferd.

DE OPMARS RICHTING KALIDJATI

De Mobiele Eenheid stond onder commando van kapitein Wulfhorst (die ook tevoren de commandant was van het (opleidings) Bataljon Vechtwagens) met een officier toegevoegd; de auteur was dienstdoend luitenant-adjudant. De compagnie vechtwagens werd gecommandeerd door kapitein Bakhuis en de compagnie gepantserde infanterie door kapitein Brendgen. De opdracht was: het vliegveld Kalidjati (70 km ten noorden van Bandoeng) op de Japanners heroveren en bezet houden. Op 1 maart om 14.30 uur vertrok Mob E uit Bandoeng en reed moeizaam klimmend langs de zware bergroute langs Lembang en over de Tjiaterpas richting Soebang. Na het invallen van de duisternis reden in de haarspeldbochten een Marmon-Herrington pantserauto, twee Braatwagens met infanterie en twee vrachtauto's van de gevechtstrein van de weg vanwege het slechte zicht met de verduisteringslampen. Afdalende na de Tjiaterstelling werd steeds meer vluchtende bevolking ontmoet. Deze meldde veel Japanners in het plaatsje Soebang. Het had geen zin daar in

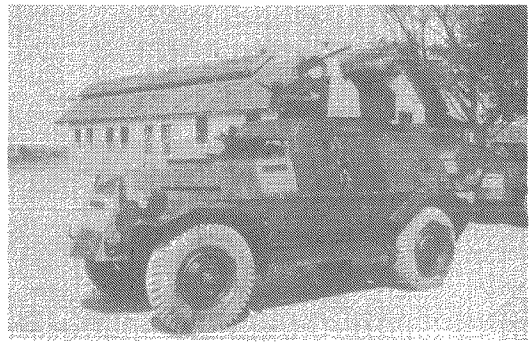

Zuidafrikaanse Marmon-Herrington pantserauto: 3 man; 3 à 4 mitrs.; 7,62 mm in koepel en boeg; pantser 12 tot 8 mm; 6 ton; 90 km/u.

het donker tegenop te tornen en dus ging de Mob E tegen 20.00 uur buiten artilleriebereik op circa 10 km te zuiden van Soebang in bivak op het fabrieksterrein Tambakan. De (enige) lange-afstand radio voor de melding aan de staf van Groep Bandoeng bleek het niet te doen. Onze uitstekende motorordonnansen namen het over. Voorgoed. Maar het was niet de snelste methode.

DE TOESTAND BIJ DE TEGENPARTIJ

Uit de publikaties van luitenant-kolonel Mr.L.F. de Groot, oud-president van de Temporaire Krijgsraad te Batavia, die na de oorlog Japanners ondervroeg over hun (oorlogsmis)daden, putte ik het volgende (gezien door hun Japanse bril):

> '. . . Op de kust nabij kampong Eretanwetan landde kolonel Shoji met zijn zelfstandig regiment alsmede 500 man grondpersoneel van de luchtmacht. (. . .). Zijn troepenmacht bestond onder meer uit twee bataljons infanterie, vier batterijen/compagnieën berg-, infanterie-, pantserafweer- en luchtdoelgeschut, een eskadron/compagnie tanks, een transportcompagnie enzovoorts. Met inbegrip van de treinen was de sterkte ongeveer 3000 man (. . .). Bij de landing omstreeks half vijf (Japanse tijd=03.00 Javatijd) werd geen weerstand ontmoet (. . .). Er waren geen Japanse vliegtuigen in de lucht; enkele Nederlandse jagers werden snel door het afweergeschut verdreven.'

Aldus de Japanse versie. Aan onze zijde was het volgende gebeurd. De kustwacht had de landing gemeld waarna onze en geallieerde vliegtuigen, voorzover beschikbaar, ertegen in actie kwamen, enige schepen tot zinken brachten en de landende en gelande troepen harceleerden. De Japanse vloedgolf kon echter niet worden gekeerd. Het zwakke 2e Eskadron Cavalerie (gemotoriseerd) van ritmeester Romswinckel kon er niet veel tegen uitrichten. De Japanner vervolgt zijn relaas met:

'. . . Het ene bataljon, onder bevel van majoor Wakamatsu, bestemd voor Kalidjati, rukte enkele uren na de landing op. Omdat de gehele voorhoede en een deel van de hoofdmacht van het bataljon zich per rijwiel verplaatsten, kon reeds in de middag het vliegveld worden bezet. (. . .). De bezetting geschiedde zo verrassend snel dat daarbij geen verzet werd geboden.'

Het waren Britse eenheden die deze taak eerst de vorige dag van KNIL-troepen hadden overgenomen.

'. . . Het andere bataljon, van majoor Egashira, had tot taak westwaarts via Pamanoekan naar Tjikampek op te rukken. Aangezien echter voor Tjikampek een brug door de Nederlanders was opgeblazen, keerde het terug en ging toen naar Soebang waar kolonel Shoji, met hem meegetrokken, op 2 maart 's morgens om zes uur (=04.30 Javatijd) in het hoofdkantoor van de P. en T.-landen (Pamanoekan- en Tjiasemlanden was de naam van deze grote cultuurondernemming) zijn commandopost vestigde.'

Zo was dus de toestand in de morgen van 2 maart toen de jonge Mobiele Eenheid, op weg naar Kalidjati (nog 20 km verderop in westelijke richting) even na 8 uur op een wel erg ongunstig gedeelte in het kamponterrein vlak voor Soebang voor het eerst (en voor het laatst) in gevecht kwam en wel tegen een versterkt Japans bataljon infanterie dat al een grote ervaring had opgedaan in de oorlog op het vasteland van Oost-Azië zoals later bleek.

DE MOBIELE EENHEID CONTRA HET BATALJON EGASHIRA

(Hieronder volgen ook delen uit het verslag van de commandant van de Mob E, ongeveer zes dagen na het gevecht opgemaakt te Bandoeng.)

In de morgen van 2 maart vertrok de Mob E uit het emplacement van de theefabriek Tambakan in de volgende samenstelling:

- een spits van twee Marmon-Herrington pantserauto's en bijbehorende verkenningsgroep van zes motorrijders op BMW's;
- een voorhoede bestaande uit: het peloton van zeven Marmon-Herrington vechtwagens, twee van de drie stukken pantserafweergeschut met hun auto's, de compagniescommandogroep en een sectie (= peloton) van de compagnie infanterie op vier à vijf gepantserde Braatwagens;
- de hoofdmacht waarin: de staf van de Mob E in de (enige) White-scoutcar en motorordonnansen op BMW's, op de voet gevolgd door de commandogroep en de twee overige peletons van de compagnie vechtwagens (17 Vickers-Carden-Loyds) en twee secties van de compagnie infanterie op Braatwagens;
- op enige afstand volgde de pas in de nacht gearriveerde gemotoriseerde batterij bergartillerie à vier stukken, beveiligd door een brigade (=groep) infanterie op hun Braatwagen en het derde stuk pantserafweergeschut met auto. Zij vormden tevens de achterhoede.
- De gevechtstrein met bijbehorende hulpverbandplaatsafdeling, samen 25 vrachtauto's en vijf terreinauto's bleef voorlopig op het emplacement met uitzondering van de zes motorzijspannen met draagbaren die toegevoegd waren aan het strijdend gedeelte, vooraan.
- De bagagetrein (20 vrachtauto's en 15 terreinauto's) was de vorige avond verder achteruit al neergestreken bij hotel Tangkoeban Prahoe en was nu nog niet nodig.
- Verdeeld over de treinen bevond zich voor de beveiliging ervan een pas op het

allerlaatst bij de Mob E aangekomen vierde sectie infanterie (in opleiding tot vechtwagenpersoneel) waarmee nog niet in verband was geoefend.

VUURDOOP

'. . . om 08.10 uur eerste aanraking met den vijand . . .' staat in het gevechtsrapport (men schreef toen met 'den' en 'de'). Vlak voor Soebang hebben die ossekarren de weg versperd. Pioniers en springmiddelen zijn er niet, dus moet de voorste Marmon-Herrington pantserauto de hindernis opruimen. Ondanks vijandelijk mitrailleurvuur ramt brigadier (=korporaal1) Udink als bestuurder - met fuselier Lommerse naast zich als boegschutter en sergeant De Wit in de koepel, beiden terugschietend in de richting van de mondingsvlammen - de karren vakkundig opzij. Een schuin erachter over de weg gespannen stalen kabel echter, waarop hij inrijdt, doet de pantserauto kantelen. Maar de kabel is geknapt en de weg vrij. De gekneusde bemanning, waaronder Udink met een heupfractuur en een hoofdwond, weet zich te redden nadat de anderen zijn gepasseerd.

De tweede pantserauto stoot al vurend dwars door het stadje, slaat de weg naar Kalidjati in (nog 20 km) maar komt tot de ontdekking dat niemand volgt. Er is geen radioverbinding. De wagencommandant laat keren (wat een hele toer is met de logge wagen op de smalle weg) en rijdt ongedeerd door Soebang terug! Wat is dáár eigenlijk gebeurd?

In de zuidrand van Soebang is de voorhoede uit elkaar gerukt. Luitenant Christan is met zijn peloton vechtwagens wel door het plaatsje gekomen maar de sectie infanterie van luitenant Reep niet. De Jap heeft - de zwakke punten van de Braatwagens onderkennend - de bemanningen in de half open bakken onder vuur genomen vanaf de daken en uit bomen langs de weg. De sectie moest de wagens wel verlaten en is ontplooid voor het gevecht te voet.

'. . . Het leek wel of het hagelde, want ik zag voor mij de kogels op het asfalt . . .', herinnert zich de toenmalige kapitein Brendgen, die haastig uit zijn blitz-buggy sprong. Ook de twee stukken pantserafweer

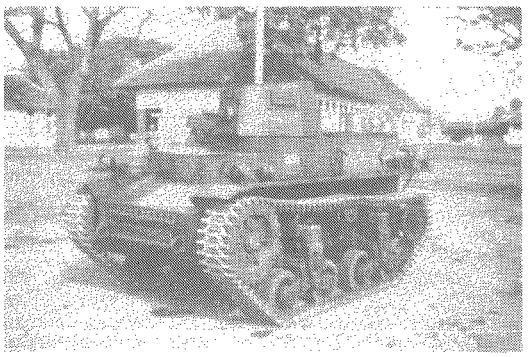

Amerikaanse Marmon-Herrington vechtwagen: 2 man; 2 mitrs; 7,62 mm in koepel en boeg; pantser 12,7 tot 6,35 mm; 7 ton; 50 km/u.

komen in stelling.

Spandrie (=soldaat 1) Arends (2), eveneens uitgestapt, schiet rechtop staande en van de heup verscheidene Japanners met zijn karabijnmitrailleur uit de bomen. Sommigen blijven dood hangen: zij blijken zichzelf te hebben vastgebonden. Ook hier eigen gewonden; deze worden snel afgevoerd op de zijspannen met de draagbaar.

Christan vindt terecht dat het geen zin heeft met slechts één peloton Kalidjati te gaan heroveren. In afwachting van wat er mogelijk volgt sticht hij verwarring in Soebang zelf. Zijn wagens vuren op zich her- en derwaarts spoedende Japanners. Deze stellen echter al gauw een Marmon buiten gevecht met geschut. Daar kan men niet tegenop. De vijand is zich kennelijk aan het herstellen van de eerste schok waardoor hij even werd verrast. Het peloton keert met zes wagens terug, waaronder de kreupele van de pelotonscommandant die een wielstel miste. Einde eerste aanval.

GEDWONGEN GEVECHT TE VOET

Intussen zijn ook de twee andere secties (=pelotons) infanterie ingezet voor het gevecht te voet. Links van de weg de Ambonezen van luitenant Reep, rechts de Menadonezen van Luitenant Rhaesa. De Javanen van adjudant-onderofficier Kampers vormen de reserve (3).

In het moeilijke en dichtbegroeide terrein, daar in het zuidelijk deel van Soebang met terrassen tussen twee ravijntjes, was geen

goed aangesloten front te handhaven. Er vielen gaten in. Groep vecht tegen groep met vooral de lichte automatische wapens en handgranaten. Dat de Japanners de eerste klap te boven zijn is duidelijk merkbaar. Ze zitten niet alleen in de schuilloopgraven bij de woningen - die de bevolking op last van het Binnenlands Bestuur heeft moeten aanleggen ter bescherming tegen luchtaanvallen - maar ook in greppels en sloten, op daken en in bomen. Ook hier hebben weer sommigen zich tussen de takken vastgesjord.
Kapitein Brendgen is overal en bij elk van zijn secties. Met de Europese fuselier (= soldaat)/karabijnmitrailleurschutter Van der Keyl oprukkend langs de weg, redde de laatste zeer waarschijnlijk het leven van zijn commandant door snel reagerend op korte afstand een goed gecamoufleerde Japanner, die z'n lichte mitrailleur in de aanslag had en spande, door het hoofd te schieten. Vervolgens veroverde hij het wapen; er zaten drie treffers in: vlak bij elkaar in de kolf. De moed en vastberadenheid van deze man waren later een stimulans voor anderen in zijn omgeving. Zo ook de als karabijnmitrailleurschutter en -helper ingedeelde fuseliers Derksen en Den Blanken. Deze bleven ondanks hevig vuur hardnekkig voorwaarts opdringen waarbij zij de vijand verliezen toebrachten en een grote invloed uitoefenden op het moreel van de groep.
Van de sectie (= peloton) Rhaesa komend ziet de compagniescommandant hoe sergeant Brands zijn groep opstelt in een loopgraaf. Voor hem bevindt zich op korte afstand een zware mitrailleur in de berm. Een Ambonees korporaal gooit er een aanvalshandgranaat heen en treft doel: de bediening is op slag dood. Het was een moeilijke worp omdat het terrein vol stond met vruchtbomen. Helaas sneuvelt Brands even later bij het verder oprukken. Het dodelijk vuur kwam uit een huisje met een bamboewand waarin de Jap een smalle reep had weggesneden. Ze weten feilloos de commandanten er uit te pikken. Ambonees spandrie (=soldaat1) Wattimena en fuselier Titiwano van dezelfde landaard brengen met karabijnvuur en handgranaten het vuur tot zwijgen, waarna de groep van de gesneuvelde sergeant weer voorwaarts kan gaan.
Kapitein Brendgen gaat links van de weg kijken. (In zijn boek schrijft hij later dat hij vijf Japanse geweren zag liggen en enkele rijstpannetjes, terwijl het vuur nog brandde.) Luitenant Reep leidt met grote moed en steeds vanuit de voorste lijn zijn sectie door woord en daad. Hij heeft zojuist een gewonde uit het vuur gehaald om hem te verbinden. Even later wordt hijzelf geraakt, gelukkig licht, door een schampschot in de arm. Bij de derde sectie wordt adjudant Kampers getroffen terwijl hij vooraan zijn sectie over een loopgraaf springt, achter de compagniescommandant aan die de reserve wil inzetten. Hij krijgt van onder uit de loopgraaf in de onderbuik een vuurstoot van een pistoolmitrailleur. Kapitein Brendgen heeft geboft.
De hele compagnie gepantserde infanterie heeft zich nu te voet vechtend vastgebeten in een steeds sterker terugslaande vijand. Het aantal gewonden stijgt. Einde tweede aantal.

HET TWEEDE PELOTON VECHTWAGENS

Na de terugkeer van het gehavende peloton Marmons van luitenant Christan uit Soebang wordt het peloton Vickers van luitenant Cox ingezet om achter het Jappenfront wanorde te stichten en het oprukken van versterkingen te storen. Onze infanterie moet wat lucht krijgen: de verliezen stijgen. Cox was zich wel bewust van de ongunstige omstandigheden, zoals het gedwongen op de weg rijden vanwege het ongeschikte zijterrein. Dit heeft zijn vriend Christan hem verteld en ook waar gevaar dreigde. Bovendien besefte hij dat de verdediger nu was gealarmeerd en de nodige maatregelen zou hebben genomen. Hij rijdt voorop; achter hem volgen de twee secties van drie wagens elk met de sectiecommandanten vooraan. Deze 'volg mij' methode is immers de enige bruikbare in het onoverzichtelijke terrein met de weinige en ook nog falende radioverbindingen. Tijdens de diep doorgezette stoot krijgt de commandowagen een voltreffer van waarschijnlijk een stuk veldgeschut. Met deze zeer moedige pelotonscommandant sneuvelt ook Europees brigadier De

Wit. Van dit tweede peloton komt ongeveer de helft niet terug. De verslagenheid is groot.

DE COMPAGNIE VECHTWAGENS

Commandant Mob E, kapitein Wulfhorst, wil de goed vechtende infanterie van kapitein Brendgen dieper Soebang in zien te werken met hulp van de hele compagnie vechtwagens onder commando van kapitein Bakhuis. De commandant van de batterij veldartillerie, reserve-kapitein Twiss, kan nog steeds geen geschikt stellingterrein vinden en dus vangt om 09.15 uur ook deze aanval zonder vuursteun aan. De compagniescommandogroep van drie Vickers en het peloton van sergeant-majoor Verboekend met zeven Vickers gaan voor het eerst in gevecht; de twee andere peletons - samen tellen zij niet meer dan de sterkte van één - gaan voor de tweede keer. Samen zijn het er zeventien. Luitenant Christan is uit zijn onklaar geschoten Marmon overgestapt op die van sergeant Herrenauw. Deze wil beslist mee en stapt voorin. De eigenlijke bestuurder moet er uit. Later vertelt men hem dat zijn wagen buiten gevecht is gesteld en de bemanning krijgsgevangen gemaakt, de luitenant gewond.

Verderop in Soebang liggen nu ook landmijnen; die zijn verstopt onder allerlei rommel op straat. De verdediging bij de Jap is nu goed georganiseerd. Het dunne pantser van onze lichte vechtwagens is niet bestand tegen hun geschut van allerlei kaliber en soort. Van brigadier Van Peperstraten, vechtwagencommandant en fuselier Schalker, vechtwagenbestuurder, raakt de wagen onklaar door een treffer in het carter. Bij brigadier Hanssen in de koepel van diens wagen weigert de mitrailleur. Midden tussen de Jappen en herhaaldelijk onder licht vuur zien zij toch kans de goede mitrailleur uit de onklare wagen in de koepel van de bruikbare over te brengen zodat deze door kan vechten.

Het doel van de vechtwagenstoot wordt echter niet bereikt. De compagnie infanterie komt niet veel verder Soebang in. De compagnie vechtwagens moet worden teruggenomen; wéér met minder materieel en personeel dan men is begonnen. De derde pelotonscommandant, sergeant-majoor

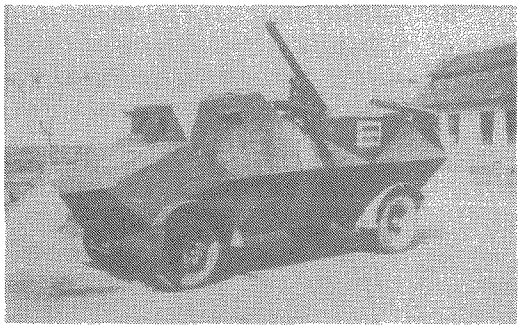

Ned.-Ind. gepantserde Braat-wagen: 7 à 10 man; max. 4 mitrs; 7,7 mm. en 1 mitr. 12,7; pantser 20 tot 2x6 mm dubbel; 6 ton; 90 km/u.

Verboekend, is met zijn bestuurder Reinders omgekomen, evenals brigadier Verhagen, vechtwagencommandant, en -bestuurder Bosters. Einde derde aanval.

DE MOBIELE EENHEID MAAKT ZICH LOS

Bij de rechter sectie van de compagnie infanterie kan kapitein Brendgen duidelijk zien hoe een vijandelijke eenheid nadert die ons kan omvatten. Hij meldt het aan de commandant van de Mob E. Ook van de linker sectie komt een overeenkomstig bericht. De flanken lopen gevaar. De compagnie moet terug maar kan zich alleen loswerken als de vechtwagens helpen met een laatste stoot. Dat gebeurt: om 10.15 uur wurmen de overgebleven vechtwagens zich zonder pelotonscommandanten onder leiding van kapitein Bakhuis langs de buiten gevecht gestelde gepantserde auto's van de infanterie Soebang in, schietend naar alle kanten maar gedwongen als eenden achter elkaar te blijven. Zij maken nu kennis met nog een ander wapen: 'vlammenspuiters' zoals in het rapport staat. Het is de vierde en laatste aanval.

De compagnie infanterie kan zich losmaken en klimt in de overgebleven en intussen gedraaide Braatwagens. Luitenant Reep, licht gewond, keerde onder vuur eigenhandig zijn gestrande wagen waarvan de bestuurder gewond was. Hij brengt die naar de verzamelplaats waar de toegevoegd officier, luitenant Patoir, in opdracht van commandant Mob E, het ordelijk afrijden regelt naar

de theefabriek Tambakan vanwaar men 's morgens met zo'n hoog moreel is vertrokken voor de aanval op de Japanse vijand. Het is nu kwart over twaalf.

ACHTERSPITS

Opeens is het doodstil in de theetuinen even buiten Soebang waar ik - nu als commandant achterspits - nog enige tijd moet achterblijven om eventuele achtergeblevenen mee te nemen en zo mogelijk de Jap op te houden. Ter beschikking staan mij de laatst overgebleven Marmon-Herrington pantserauto, twee stukken pantserafweergeschut, een lege Braatwagen en een motorordonnans, zelf heb ik ook een BMW motorfiets, maar geen radio. Sommigen van ons vallen in slaap. Men is doodmoe. Opeens beweging in de berm van de weg. Alarm, en elke schutter achter z'n wapen hoopt als eerste van mij het bevel te krijgen die rot-Jappen in flarden te schieten. Maar wij zien een groen, geen bruingeel, uniform: één van ons dus. Het is de gewonde Van der Horst, bestuurder van een kapotte Braatwagen (ook hij was een volledig opgeleide vechtwagenbestuurder). (Later in Nederland maakten wij beiden deel uit van het Reünistenbestuur Vechtwagens KNIL.)

SLECHTE COÖRDINATIE

Enige kilometers ten noorden van de theefabriek Tambakan licht waarachtig een compagnie infanterie in stelling van het bataljon Teerink (majoor) dat met de overige eenheden ten zuiden van Tambakan de driesprongen van Djalantjagak en Segalaherang bezet houdt. Ook behorend tot de Groep Bandoeng zijn zij die morgen in de vroegte richting Soebang gezonden zonder dat zij en wij over elkaar werden ingelicht. En de Mob E dus alleen het ongelijke gevecht inging.

EERSTE APPÈL NA HET GEVECHT

Dertien krijgsmakkers zijn dood. Behalve zes van de vechtwagens zijn bij de infanterie nog vijf gesneuveld benevens twee Javaanse ziekendragers die zich op hun Harley-Davidson motoren met zijspanbrancard ver naar voren hadden gewaagd om gewonden op te halen. (Wij geloofden destijds nog dat het Rode Kruisembleem enige bescherming bood.) Elf gewonden, vooral van de infanterie, waaronder twee sectiecommandanten, waren snel via de hulpverbandplaats in Tambakan afgevoerd naar Bandoeng.
Nog 27 anderen werden vermist, inbegrepen luitenant Christan en sergeant Herrenauw die met hun wagen in 's vijands handen waren geraakt in tegenstelling tot andere bemanningen die in Soebang hun getroffen wagens hadden kunnen verlaten; infanteristen die tijdens de verwarde gevechten te voet plaatselijk waren doorgestoten maar daarna afgesneden, en ook een eenzame motorordonnans die te ver door was gereden. Zij hadden niet terug kunnen komen toen de Mob E het gevecht moest afbreken.
Het totaal van 51 ontbrekenden op het appèl maakte dus wel diepe indruk. Het was een kwart van de bemanningen van de 43 pantserrups- en wielvoertuigen die 's morgens waren uitgerukt. Groot was dan ook de vreugde toen in de late middag al acht man binnen kwamen druppelen. Deze hadden zich in de tuinen en het bos schuil gehouden tot de Jap zich verzamelde; met veel doden en gewonden, zeiden ze. Nog anderen wachtten de duisternis af. Ondanks de grote teleurstelling over de mislukte aanval en verlies van goede vrienden komen toch allerlei (sterke) verhalen los. Enkele veroverde wapens gaan rond en het moreel verbetert. (In de loop van de volgende dagen kwamen er nog meer terug, bij ons, bij andere eenheden. Voorgoed vermist bleef van de Mobiele Eenheid één vechtwagenbemanning: brigadier De Wette en vechtwagenbestuurder Wijler.)
Inzetbaar waren nog slechts één van de drie pantserauto's, dertien van de zestien gepantserde auto's. Een vijftal uit het strijdperk gesleepte gevechtsvoertuigen - drie vechtwagens en twee Braatwagens - hoopt men weer gevechtsklaar te kunnen maken.
Groep Bandoeng geeft de Mob E, nu zonder artillerie, nog enkele beveiligingsopdrachten zoals de twee driesprongen bij Djalantjagak; en later bij Lembang, achter de Tjiaterstelling, alleen de compagnie
Brendgen. Zonder vechtwagens: die zijn 'op'

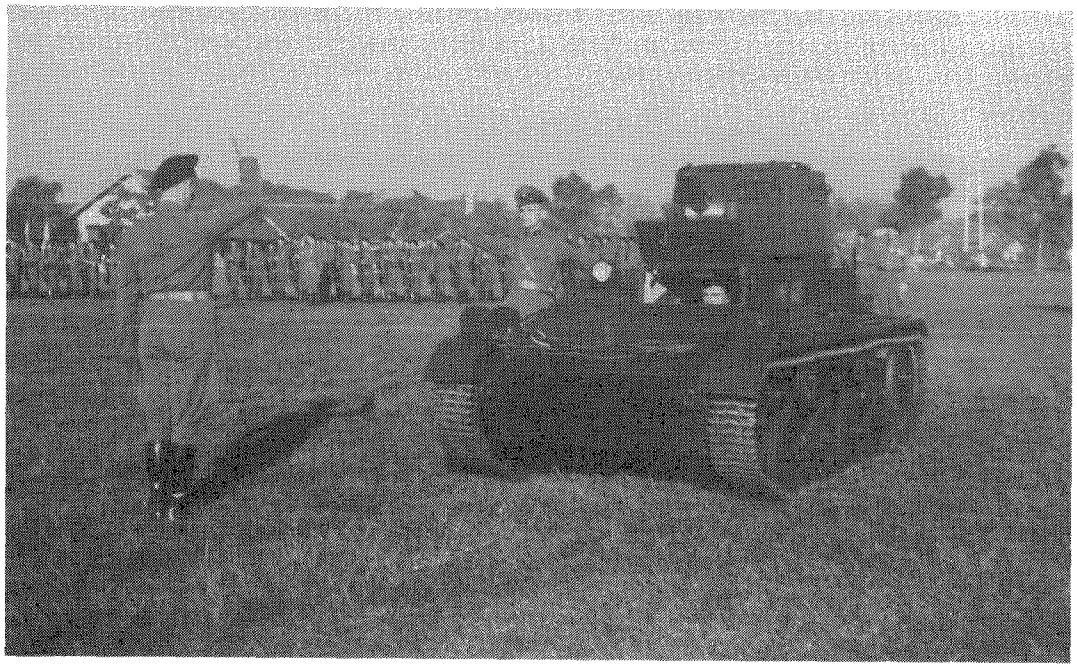

Kaptein G.J. Wulfhorst in vechtwagenuniform beëdigt een Nederlandse reserve 2e luitenant uit Zuid-Afrika in infanterie-uniform als vrijwilliger bij het opleidings-Bataljon Vechtwagens te Bandoeng.
Britse Vickers-Carden-Loyd vechtwagen: 2 man; 1 mitr. 7,7 mm; pantser 9 tot 4 mm; 3,7 ton; 65 km/u.

en moeten naar Bandoeng. Wij hadden eigenlijk alleen wat last van vijandelijke verkenningsvliegtuigen als de camouflage te wensen over liet.

VAN 9 TOT EIND MAART 1942

Groot was de verbazing en vreugde toen wij - binnen het prikkeldraad van ons kampement waar wij ons na de capitulatie hadden moeten concentreren en ontwapenen - erbuiten de door de vijand weer losgelaten Christan en Herrenauw ontwaarden. Even later zaten zij er echter ook met nog andere vermisten. Uiterst triest daarentegen was het terugvinden van de gesneuvelden op het voormalige gevechtsterrein toen wij pas eind maart, na herhaald aandringen bij de overwinnaars, eindelijk toestemming kregen hen te bergen. De identificatie was heel moeilijk. Alleen aan de stoffelijke overschotten in de gesloten vechtwagens hadden de wilde zwijnen en verwilderde honden en katten zich niet kunnen vergrijpen. Het tropische klimaat had ook z'n uitwerking gehad.

BUITENGEWONE BEVORDERINGEN EN DAPPERHEIDSONDERSCHEIDINGEN

Pas na het einde van de Tweede Wereldoorlog konden onze dapperen worden voorgedragen. De toekenningen kwamen nog later of helemaal niet. In het Indonesia wordende Nederlands-Indië was het erg moeilijk de zeer verspreide voormalige commandanten, getuigen en rapporten te raadplegen. Ook was er veel verloren gegaan. Men mag dus aannemen dat niet iedereen naar verdienste werd beloond.

Beroepspersoneel van het KNIL waardeerde een buitengewone bevordering soms meer dan 'een blikje': de onderscheiding. Niet alleen om het overslaan van de kaderschool maar ook vanwege de betere behuizing en betaling, passend bij een rang met hogere status en grotere verantwoordelijkheid. De meesten waren immers in dienst gegaan om in of via het leger iets te bereiken. Een vijftal, vier Europeanen en een Ambonees, verkoos het bovenstaande.

Acht Bronzen Kruizen werden toegekend aan vier officieren - postuum aan wijlen luitenant Cox - en aan vier anderen. De enige Bronzen Leeuw aan de voormalige fuselier Van der Keyl wegens het redden van zijn commandant. Een traditionele reden in het oude Indische leger voor een hoge bintang (=medaille).

THANS MUSEUMSTUKKEN

In het museum Bronbeek bevindt zich een KNIL-vechtwagenuniform zoals gedragen werd bij de Mobiele Eenheid; en daarbij het commandovlaggetje van de commandant. Het doek werd in krijgsgevangenschap uit handen van de Japanner gehouden door de toenmalige luitenant C.A. Heshusius. Ook moet er in depot een KNIL-attilajas zijn van schrijver dezes met vechtwagenembleem op de kraag.

In het museum van de Historische Verzameling Cavalerie staat een identiek uniform, versierd met onder andere de baton van de Zware Vaardigheidsproef van het KNIL.

Noten:

1. De militaire toestand in Nederlands-Indië was toen al heel slecht. De luchtstrijdkrachten hadden zware verliezen geleden in gevechten buiten zowel als boven eigen gebied, en enige dagen tevoren was vrijwel het gehele smaldeel van schout-bij-nacht Karel Doorman ten onder gegaan in de tweede slag op de Java Zee.
2. Arends behoorde evenals de officieren, het kader en vele anderen van de compagnie infanterie tot degenen die een volledige vechtwagenopleiding hadden gehad.
3. De vechtwagenbemanningen waren Europeanen (zo was de officiële benaming voor KNIL-militairen van Nederlandse landaard. Staatkundig waren laatstgenoemden Nederlanders, de inheemse bevolkingsgroepen Nederlandse onderdanen).

VERZETSMUSEUM IN AMSTERDAM ZOEKT FOTO'S VAN APRIL-MEI STAKINGEN IN 1943

De stakingen van eind april en begin mei 1943 zijn niet zo bekend als de februaristaking van 1941. Ten onrechte misschien, zonder daarmee iets af te doen aan het moedige gedrag van de arbeiders die in het eerste oorlogsjaar de bezetters lieten zien dat niet alles gepikt werd. Maar de staking twee jaar later was massaler en misschien nog moediger omdat zij in het midden van de bezetting werd uitgevoerd. De Duitsers hadden toen al nadrukkelijk afstand genomen van hun aanvankelijk inschikkelijke houding waarmede zij de bevolking van Nederland voor zich probeerde te winnen. Toen dit niet het beoogde resultaat opleverde lieten de bezetters hun ware gelaat zien. Velen hadden daarmee al kennis gemaakt, sommigen hadden dit zelfs al met hun leven moeten bezuren.

De stakingen van 1943 vonden plaats als een spontaan protest tegen het weer in krijgsgevangenschap wegvoeren van 300.000 nederlandse militairen. Van noord tot zuid, van Friesland tot Limburg werd het werk neergelegd, gingen fabrieken dicht, ambtenaren naar huis en lieten boeren hun melk over het land vloeien. Voor de Duitse bezetter opnieuw een bewijs dat het voorzichtige en gematigde beleid van de eerste oorlogsjaren niets had uitgericht. Zij traden dan ook hard op. Willekeurige stakers werden gearresteerd en 116 doodvonnissen geveld. Daarnaast vielen nog eens 95 dodelijke slachtoffers toen in het wilde weg op samenscholingen werd geschoten. Bovendien vielen hierbij ook nog eens 400 ernstige gewonden.

Het Verzetsmuseum in Amsterdam wil vijftig jaar na dato een expositie aan deze gebeurtenis wijden. Een gebeurtenis die zeker een ommekeer betekende in de donkere bezettingsjaren. Na deze stakingen van 1943 kwam het verzet in Nederland pas goed op gang. Het museum hoopt dat ondanks alle moeilijkheden en beperkingen in die tijd er toch mensen zijn geweest die foto's hebben gemaakt van demonstraties, sabotage-acties, Duitse repressailles, enz. Wie materiaal heeft kan hierover kontakt opnemen met het museum, telefoonnummer 020-6449797 (Liesbeth van der Horst).

Kl. Sierksma

DRS. F.M. FOX

Het Militaire Huis in historisch perspectief

Het Militaire Huis is een instelling waarin adjudanten en ordonnans-officieren van de Koning zijn ondergebracht. Dat het Huis ooit ontstaan is, moge duidelijk zijn. Wanneer dit geschiedde, is minder duidelijk.
Vanaf het Paleis Noordeinde in Den Haag onderhoudt het Militaire Huis contact tussen enerzijds het Koninklijk Huis en de Koninklijke Hofhouding en anderzijds de autoriteiten en organisaties behorende tot en onder de Minister van Defensie. In de loop van de jaren is de taak van het Militaire Huis steeds weer aangepast. Het Militaire Huis houdt zich in samenwerking met leden en personeel van de hofhouding bezig met o.a. de organisatie en voorbereiding van evenementen waaraan leden van het Koninklijk Huis deelnemen. Het ceremoniële aspect is terug te vinden in de aanwezigheid van leden van het Militaire Huis bij Prinsjesdag en de ontvangst van hoge gasten door de Koningin. Om de 'officieren van de koning' herkenbaar te maken en de waardigheid van het adjudantschap te benadrukken, werd onder Koning Willem II de nestel ingevoerd. Een attribuut, afhangende van de rechterschouder, voor adjudanten in het goud en voor ordonnans-officieren in het zilver uitgevoerd. Een stuk uitmonstering dat nu nog gedragen wordt.

HET EINDE VAN DE ACHTTIENDE EEUW

Het begrip Militaire Huis voor de organisatie van de adjudanten stamt uit de Napoleontische tijd. Toentertijd moest deze organisatie bescherming bieden aan vorstelijke personen op het slagveld én het opperbevel te velde van de nodige betrouwbare informatie voorzien. Zij beschermden de vorst op zijn reizen en bewaakten zijn paleizen. Uit geraadpleegde bronnen komt duidelijk naar voren dat dit Militaire Huis uit de Napoleontische tijd tot voorbeeld heeft gediend bij de plannen voor een Militair Huis in Nederland onder Koning Willem I.
Het begrip adjudant was al ten tijde van Prins Willem V bekend. Zij hielpen als adjudant-generaals de stadhouder bij het vervullen van de openbare ambten en waardigheden die aan hem toekwamen. In de hoedanigheid van kapitein-generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden had Willem V de beschikking over een aantal hoge legerofficieren dat hem in militaire kwesties moesten assisteren. Hieraan werden in het begin van de jaren tachtig van de achttiende eeuw ook nog enige marine-officieren toegevoegd om hem in vlootaangelegenheden, hij was immers ook admiraal-generaal, bij te staan. De speciale functionarissen moeten niet gezien worden als een deel van Willems hofhouding maar als een in het administratieve apparaat ondergebrachte groep van adviseurs rond Willem V.

IDEEËN OVER EEN MILITAIR HUIS

De eerste adjudanten die na de Franse overheersing op Nederlands grondgebied werden benoemd, waren bestemd voor de oudste zoon van de Erfprins, prins Willem Frederik George Lodewijk. Belast met de opperdirectie van het Departement van Oorlog, werd hij in deze functie bijgestaan door twee officieren afkomstig uit de wapenkorpsen der cavalerie en infanterie. In die tijd behoorden adjudanten, in tegenstelling tot nu, niet tot de hofhouding. In officiële stukken als het op 26 december 1813 door de Soevereine Vorst uitgevaardigde besluit waarin hij overging tot de organisatie van de

dienst van zijn Huis, komen geen adjudanten voor, laat staan een Militair Huis. De adjudanten werden in aparte besluiten benoemd zonder vastomlijnde regels. In de regel moest de persoon op zijn minst een officiersrang hebben en een zekere bekendheid genieten in militaire kringen in de residentie alsmede aan het hof. Naaste medewerkers van de Koning konden officieren naar voren schuiven.
De eerste aanzet tot de plannen voor een Militair Huis c.q. elite garde komt uit de 'Memorie Aangaande de Formatie eener Garde' uit 1815. Dit door de commissaris-generaal van Oorlog opgezette plan is een blauwdruk voor een Koninklijke Garde. In het plan wordt gesteld dat de garde niet was bedoeld om de Koning te beschermen, maar om de Koning bij plechtigheden bij te staan en zijn waardigheid te benadrukken. De auteur was van mening dat een vorst veilig was onder zijn volk en daarom geen lijfwachten behoefde. Hij zag een elite garde meer als voortzetting van een traditie uit vroegere tijden.
Hier te lande moest de garde naast ceremoniële taken die zij kreeg toebedeeld, dienen als aanmoediging voor officieren. Met andere woorden de garde moest dienen als opleiding voor jonge veelbelovende officieren, die na voldoende praktische en theoretische kennis met betrekking tot de krijgskunde te hebben opgedaan, via de garde na verloop van tijd in een hogere rang teruggeplaatst zouden worden bij de krijgsmacht. De garde was op deze manier een goede opleiding alleen bestemd voor officieren met een onbesproken zedelijk gedrag. Dit hield in dat zij nooit berispt of nalatig mochten zijn geweest. Bovendien was kundigheid in de krijgskunde en voldoende intelligentie om examens af te leggen, van belang. De Koning zou op voordracht van de commissaris-generaal van Oorlog besluiten ten aanzien van de benoemingen in de garde nemen. Om de garde niet al te elitair te laten worden, mocht zij geen bijzondere voorrechten boven andere korpsen gaan genieten en zou het aantal gardisten evenredig moeten zijn aan de sterkte van de landmacht. Berekend werd dat naast de 85.000 man die de landmacht omvatte, een garde van 5.000 à 6.000 man zou kunnen bestaan, gekozen uit een gelijk aantal militairen afkomstig uit de infanterie, de cavalerie en de artillerie.
Aangezien het Koninkrijk over twee residenties beschikte, zou de elite garde worden opgesplitst in twee gelijke delen. Dit moest onnodige verplaatsingen van de garde tegengaan als de Koning naar één der residenties zou reizen. Een commissaris-generaal zou onder toezicht van de Koning het opperbevel over de verschillende korpsen van de garde moeten voeren. De twee generaal-kolonels zouden zich bezig moeten houden met het commando over de troepen. Eén van hen zou aan de Koning worden toegevoegd en worden belast met de militaire dienst en de eerbewijzen zowel binnen als buiten de paleizen. Tevens zou hij de Koning vergezellen bij plechtige gelegenheden en militaire verzoeken tot een audiëntie behandelen. De staf van drie man moest in tegenstelling tot de gehele garde steeds in aanwezigheid van de Koning zijn.
Ondanks de poging de garde geen voorrechten te geven, was het toch nodig de garde iets extra's te geven om haar haar taak zo goed mogelijk te kunnen laten uitvoeren. Eén van die extra rechten was de verhoging van het traktement, noodzakelijk aangezien het levensonderhoud in Den Haag en Brussel hoger was dan in de garnizoenen en de uniformen duurder waren uitgevoerd en altijd onberispelijk moesten zijn.
Het ceremoniële aspect speelde een belangrijke rol in dit document. De kapiteins van de garde zouden in het Militaire Huis een aparte taak toebedeeld krijgen in de ceremoniële entourage. De kapiteins zouden dagelijks de manschappen commanderen, nodig voor de wacht van het paleis waar de Koning verbleef. Het gehele plan werd in 1816 in een conceptbesluit samengebracht. Het concept is echter nooit ondertekend. Op het plan werden van de kant van het Departement van Oorlog en van de kant van Prins Frederik bezuinigingsvoorstellen ingediend.
De reorganisatie aan het einde van de jaren tien bij het Departement van Oorlog en de hoge kosten voor een elite garde waren debet aan het feit dat het plan niet doorging. Het

zou onverantwoord zijn geweest naast de hoge lasten van de staatsschuld extra kosten voor een ceremoniële garde op de begroting van het Departement van Oorlog op te voeren.

DE GROTE STAF: EEN REORGANISATIE BIJ HET LEGER

Koning Willem II zat, toen hij de regering aanvaardde, door de onafhankelijkheid van de Zuidelijke Nederlanden, met een te groot veldleger en een nagenoeg lege schatkist. Hij moest een reorganisatie bij het leger doorvoeren. Eén van de onderdelen van die reorganisatie was in 1841 de instelling van de Grote Staf van het leger. Hierin werden onder andere de adjudanten van de Koning en de prinsen ondergebracht.

Het voorstel was een Grote Staf in het leven te roepen als overkoepelende organisatie van de gehele krijgsmacht met daarin opgenomen de taken die aan de prinsen waren overgedragen. Kortom de veldmaarschalk, inspecteur-generaal der infanterie en inspecteur der cavalerie zouden deel van deze Staf gaan uitmaken. Naast hen kregen ook de adjudanten van de Koning en de prinsen zitting in de raad.

Uit het besluit tot instelling van de Grote Staf mag niet de conclusie getrokken worden dat de Staf het Militaire Huis van de Koning vormde. Het kan hoogstens gezien worden als aanzet tot een Militair Huis van de Koning. De Grote Staf was een orgaan waarin adjudanten waren georganiseerd en waarin ook familieleden van de Koning zitting hadden. Het was een raad rond de Koning.

In de periode Willem II werd de term Militair Huis veelvuldig gebruikt, nergens is echter een officiële akte die daadwerkelijk het idee dat het Militaire Huis al bestond rechtvaardigt. Echter, voor de instelling van de Grote Staf werd de term ten paleize al gebruikt hetgeen blijkt uit de stukken van de kamerheer-ceremoniemeester. In de programma's voor de opening van de Staten-Generaal in 1840, 1841 en 1842 schreef hij aan het Militaire Huis van de Koning, bij de volgorde van de stoet bracht hij de adjudanten onder de noemer van het Militaire Huis samen.

Over de voortzetting van de grootse plannen rond het officieel stichten van een Militair Huis zoals ze tijdens de regering van Koning Willem I werden uitgewerkt, is in de jaren 1840-1848 niets terug te vinden. In de periode Willem II valt echter op dat adjudanten na afloop van de dienst aan het hof merendeels in verhoogde rang terugkeerden bij leger of marine. Adjudant zijn had een positieve uitwerking op de loopbaan. J.F. van Spengler en E. van den Bosch werden later zelfs respectievelijk minister van Marine en minister van Oorlog.

Een groep adjudanten bleef aan het hof. Dit waren militairen die langere tijd binnen de hoforganisatie functioneerden en zodoende via contacten beslag wisten te leggen op een baan aan het hof. Adjudanten die uit hun functie eervol werden ontslagen, konden door de Koning als adjudant in buitengewone dienst benoemd worden. Van de diensten van deze groep werd gebruik gemaakt bij de organisatie van plechtigheden waarbij extra 'mankracht' nodig was. Dat niet iedereen eerst adjudant hoefde te zijn geweest om in aanmerking te komen voor adjudant in buitengewone dienst, bewijzen de benoemingsbesluiten van schout-bij-nacht J.C. Rijk, de Directeur-Generaal van Marine, en schout-bij-nacht J.C. Koopman, commandant van het Koninklijk Instituut voor de Marine te Medemblik. Zij zijn nooit adjudant van de Koning geweest, maar werden waarschijnlijk door hun toenmalige belangrijke functies als waardevolle adviseurs voor de koning gezien en in één keer adjudant i.b.d. van de Koning benoemd.

Met de komst van Koning Willem II, kwam ook het Militaire Huis. Een officiële akte is er echter niet. Vanaf 1849 begon men de term in officiële stukken te gebruiken, kwam de archiefvorming tot stand en kregen de adjudanten vaste taakomschrijvingen, Of men toen al het devies *Fidelis Vigilans Offiriosus* hanteerde, is onbekend. De regeringsperiode van Willem III betekende in ieder geval het omslagpunt voor het Militaire Huis. Een organisatie die nu al ruim 150 jaar bestaat.

Literatuur:

L.J.H. Willinge, Adjudanten van Hare Majesteit de Koningin, Marineblad 4 (1980).
A.J.C.M. Gabriëls, De heren als dienaren en de dienaar als heer, 's-Gravenhage (1990).
C.M. Schulten en B. Schoenmaker, Oranje op de bres. Vorstenhuis en leger in de Nederlandse geschiedenis, Amsterdam (1989).
Drs. F.M. Fox, Militaire entourage rondom Oranje, Leiden (1991).

J.H.J. ANDRIESSEN

Het Vrijwilligers Korps Curaçao

8 Juni 1929, Curaçao, het grootste eiland van de Nederlandse Antillen, maakte zich op voor de nacht. Een tropische regenbui had de bevolking naar binnen gejaagd en zoals gewoonlijk aan het eind van alweer een vermoeiende en hete werkdag ging men vroeg te bed.
In de haven van Willemstad lag het Amerikaanse stoomschip 'Maracaibo', ogenschijnlijk in diepe rust gehuld. Ogenschijnlijk, want aan boord bevonden zich een aantal tot de tanden bewapende Venezolaanse rebellen onder aanvoering van de ex-officier van het Venezolaanse leger, 'Urbina'.
Hij en zijn groep waren echter niet naar Curaçao gekomen om te genieten van het klimaat of van de bekende Antilliaanse gastvrijheid, doch hadden geheel andere plannen. Plannen die, toen ze waren uitgevoerd, voor Curaçao maar ook voor Nederland, grote en vernederende consequenties hadden.

Wat was het geval? Zoals zo vaak in de Nederlandse geschiedenis, had de regering in Holland besloten weer eens flink te bezuinigen en - niets nieuws onder de zon zijnde - koos men hiervoor 'defensie' als geldbron uit. Dit had speciaal voor de Nederlandse Antillen als consequentie dat de Koninklijke Marine van de eilanden werd teruggetrokken en de veiligheid daarvan werd overgelaten aan een klein detachement 'Militaire Politietroepen'. Alhoewel de toenmalige 'Koloniale Raad' daartegen heftig had geprotesteerd, had dit tot geen enkele resultaat geleid. Zo kon het gebeuren dat de bevolking, niet gelukkig met de situatie, de handen uit eigen mouwen stak en overging tot het oprichten van een 'scherpschuttervereniging', welke al kort daarna werd omgevormd tot een 'Weerbaarheids Korps' in de zin der wet. Tot commandant van dit korps werd de heer C. Winkel benoemd. Toen deze zich in 1919 echter op Cuba ging vestigen ging de animo al gauw verloren en aan het eind van dat jaar hield het korps op te bestaan. De verdediging van de Nederlandse Antillen viel daarna weer uitsluitend ten deel aan het 'Korps Militaire Politietroepen' dat, slecht uitgerust en met een minimum aan middelen, daartoe in het geheel niet in staat zou blijken te zijn.

DE OVERVAL

De regen hield op, die 8e juni 1929 en langzaam maakte zich een aantal figuren los van de romp van de in diepe duisternis gehulde 'Maracaibo'. Zij wisten kennelijk precies de weg die rechtstreeks leidde naar 'Fort Amsterdam', de verblijfplaats van de Gouverneur der Nederlandse Antillen, maar waar ook het centrale wapendepot was gevestigd.
De militaire bezetting van het fort, voornamelijk administratief personeel, lag in diepe rust en er was geen bewaking of wachtpost aanwezig. Plotseling klonk er een hels lawaai en voor men het wist, was men de gevangene

van de indringers en werd het fort door hen ingenomen. De Gouverneur en de commandant van de Militaire-Politie werden van hun bed gelicht en als gijzelaar naar de 'Maracaibo' overgebracht, waarna de bezetting van het fort gedwongen werd de volledige wapenvoorraad - alsmede de wapens uit de andere depots - middels in beslag genomen voertuigen, naar het schip te vervoeren en in te laden.
De gehele nacht en volgende ochtend van de 9e juni was een groot deel van Curaçao in handen van Urbina en zijn rebellen.

Het was de inmiddels op Curaçao teruggekeerde heer Winkel die - vroeg in de ochtend - zijn 'oude garde' verzamelde en hulp aanbood aan de plaatsvervangend commandant van de Militaire Politie. Ook de Shell-raffinaderij maakte zich op om weerstand te bieden. De bewakingsdienst werd geconsigneerd en enige ingenieurs bouwden in een paar uur een vrachtwagen om tot een soort pantserwagen door rondom enige dikke stalen platen aan te brengen en de aanwezige wapenvoorraad werd gecontroleerd en uitgedeeld. Het was echter niet meer nodig. Vroeg in de middag verliet de 'Maracaibo' met Urbina en zijn mannen, de gehele wapenvoorraad van Curaçao, de Gouverneur en zijn Commandant als gijzelaars aan boord, de Curaçaosche haven op weg naar Venezuela om aldaar een opstand te ontketenen die overigens een volslagen mislukking werd. Eenmaal op zee, zette men de beide Nederlandse hoogwaardigheidsbekleders in een sloep en na enige uren roeien konden de heren, doornat en vermoeid maar vooral vernederd, veilig de vaste wal weer bereiken. Het schandaal was compleet. Zowel de lokale als de Nederlandse pers lieten dan ook niet na in duidelijk te verstane bewoordingen, de aandacht van de regering op deze onacceptabele situatie te vestigen met als gevolg dat al snel weer een Nederlands oorlogsschip alsmede een detachement mariniers te Curaçao werd gestationeerd ter verdediging van dit stukje Nederland in de 'West'.
Hoe zwaar de Nederlandse trots wel was gekrenkt, moge blijken uit het feit dat nog in 1936 de minister van Buitenlandse Zaken in een brief aan de Nederlandse gezant in Caracas verzocht stappen bij de Venezolaanse regering te ondernemen om Urbina, die inmiddels weer vrij rond liep, alsnog op te pakken (1). De gezant schreef echter terug dit onverstandig te vinden omdat Urbina in bepaalde politieke kringen kennelijk nog zeer machtig was. Derhalve leek het hem uit politiek oogpunt beter hem maar verder met rust te laten. Hij voegde er nog aan toe dat Urbina inmiddels een boek had geschreven genaamd 'Zegepraal, smart en tragedie' en inmiddels teruggetrokken en in alle rust leefde (2).

HET GEVOLG

De zaak 'Urbina' had echter nog een ander gevolg. Reeds op 23 juni 1929 riep de eerder genoemde heer Winkel een aantal prominenten bijeen, op het bekende landgoed 'Villa Maria', alwaar werd besloten wederom over te gaan tot de oprichting van een 'Vrijwilligers Korps Curaçao'. De conceptstatuten werden ter plekke opgesteld en artikel 1 daarvan luidde: 'Het Korps is opgericht op 23 juni 1929 voor onbepaalde tijd en draagt de naam 'Vrijwilligers Korps Curaçao', verder kortheidshalve aan te duiden als 'VKC', en is gevestigd op Curaçao.'
In het volgende artikel werden de doelstellingen van het 'VKC' genoemd welke als volgt luidden: 'Het VKC richt zich op - en bereidt zich voor - tot het in onderling verband verrichten van - of deelname aan - hetgeen tot de taak behoort van de Krijgsmacht of Politie in de handhaving van de uit- en inwendige veiligheid des lands en van de openbare rust en orde.'
Kennelijk hadden de oprichters een vooruitziende blik getuige de twee volgende artikelen: Art. 27: 'De leden verbinden zich om in tijden van oorlog, oorlogsgevaar of binnenlandse onlusten, op een daartoe strekkende oproep van den Gouverneur, onder de wapenen te komen ter verdediging van het eiland Curaçao of ter handhaving van het openbaar gezag aldaar', en artikel 28 luidde: 'In de gevallen bedoeld in artikel 27, komen de Korpsleden ter beschikking van de Bevoegde Macht vanaf de datum van oproe-

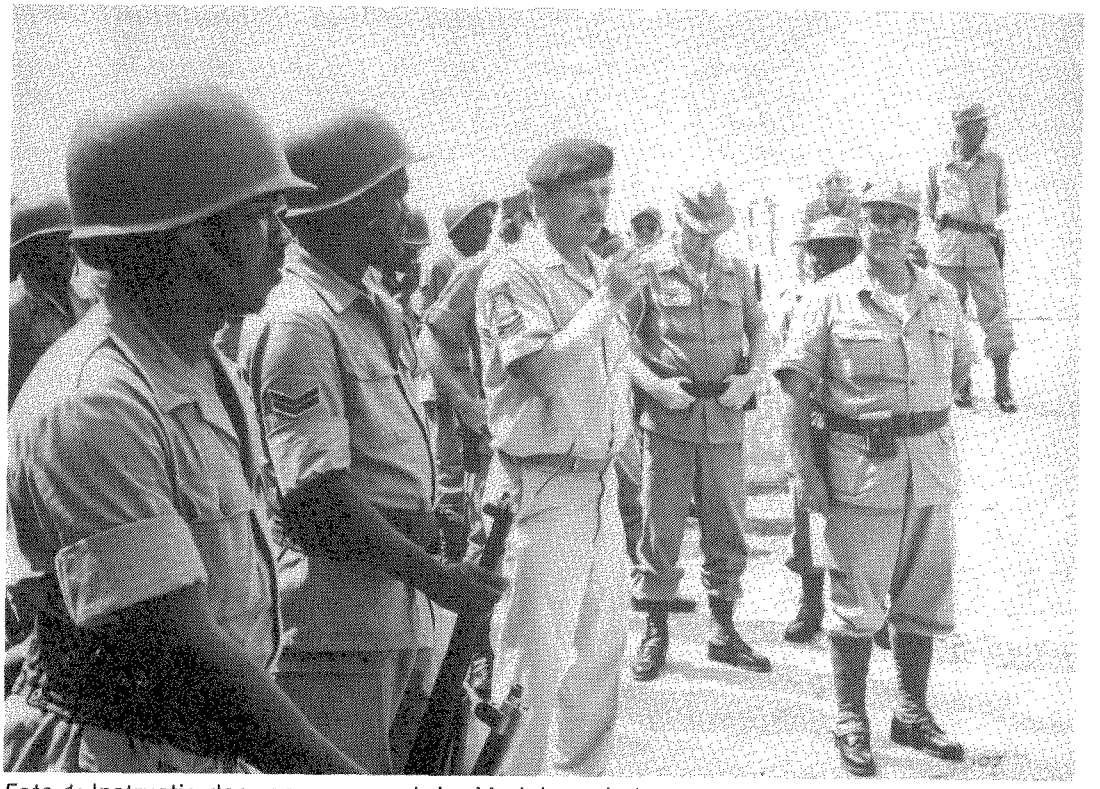

Foto 1: Instructie door een sergeant der Mariniers, de korpscommandant kijkt toe.
(Foto van de auteur)

Foto 2: Demonstratie rellenbestrijding. (Foto van de auteur)

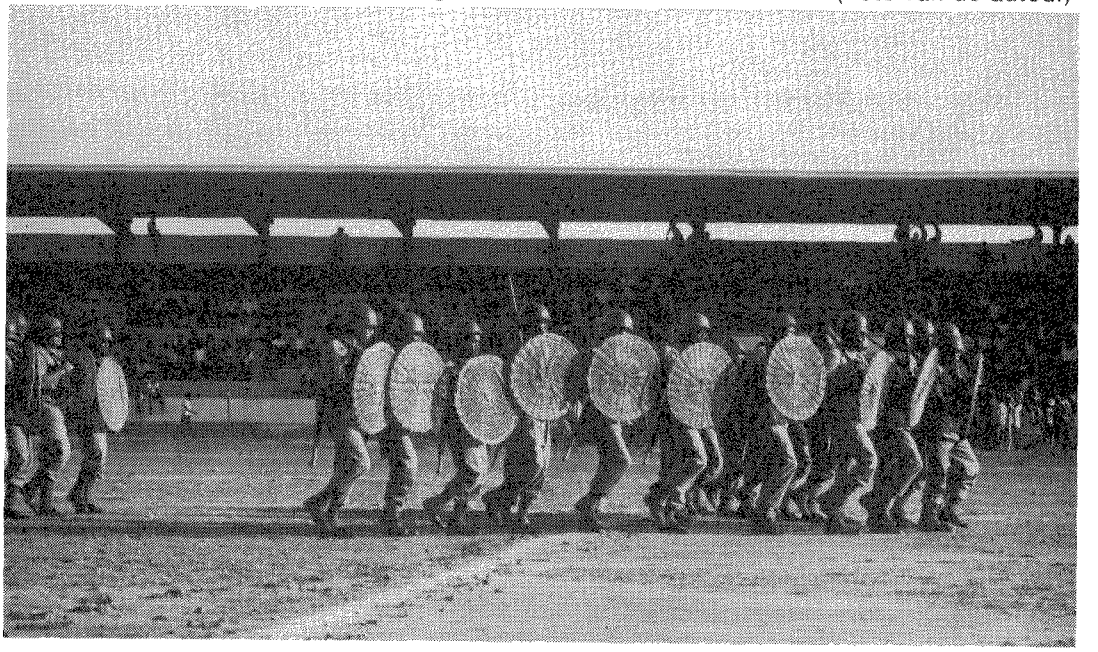

ping tot en met de datum van opheffing. Zij genieten alsdan desverkiezend een bezoldiging gelijkstaande met die van de overeenkomende rangen van het garnizoen en worden eveneens desverkiezend door het Rijk gevoed volgens de bestaande garnizoensbepalingen.' Weinigen zullen hebben vermoed dat deze twee artikelen een aantal jaren later ook daadwerkelijk zouden worden toegepast.

Het enthousiasme onder de Curaçaosche bevolking om tot het korps toe te treden was intussen bijzonder groot. Binnen een paar dagen hadden zich enige honderden mannen aangemeld. Toen op 28 december 1929 de officiële goedkeuring van het reglement (het VKC had de verenigingsvorm aangenomen) los kwam kon men de activiteiten ook daadwerkelijk starten.

Helaas, maar typisch Nederlands, kreeg het VKC in het begin niet veel medewerking. Vooral van het Korps Militaire Politietroepen, dat zich waarschijnlijk in haar bestaan bedreigd voelde. Het Korps Mariniers stelde zich echter onmiddellijk uiterst positief op en zou deze positieve houding tot op de dag van vandaag blijven voortzetten. De toenmalige commandant van de Mariniers op de Nederlandse Antillen, kapitein D.P. Ravelli, bood aan om VKC en mariniers samen te laten oefenen en zo kon men elke maandagavond getuige zijn van deze samenwerking, welke ook heden nog steeds wordt voortgezet. Officieren en onder-officieren van het Korps Mariniers traden op als instructeur en onder invloed hiervan ontwikkelde het VKC zich binnen enkele jaren tot een gehard en geoefend korps. De VKC-officier ontving zijn opleiding en training bij het Korps Mariniers, waarna beëdiging plaatsvond overeenkomstig de bij de Nederlandse strijdkrachten geldende formules. De eed van trouw aan H.M. de Koningin werd afgelegd en zijn aanstelling werd vastgelegd in een zogenaamd 'Landsbesluit' ondertekend door de Gouverneur der Nederlandse Antillen. In deze situatie is tot heden nog geen verandering gekomen.

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Verwijzend naar de eerder genoemde artikelen 27 en 28 van de VKC-statuten, bleek in 1939 toen men de oorlog in Europa zag aankomen, dat Curaçao wel eens een belangrijk strategisch object zou kunnen worden (olie-raffinaderijen). De noodzaak tot een efficinte verdediging werd dan ook manifest maar wederom had men te weinig manschappen en middelen. Al spoedig viel dan ook het besluit het VKC te mobiliseren. Het Korps, dat toen 128 actieve leden telde, riep echter zelf nieuwe en reserveleden op zodat het tussen het mobilisabel worden op 26 augustus 1939 en mei 1940, in totaal maar liefst 805 man kon leveren, een geduchte en goed getrainde uitbreiding van het bestaande garnizoen. Ook hier was de rol van het Korps Mariniers weer significant. Luitenant-kolonel L. Langeveld begeleidde het mobilisatieproces, daarbij nu ook krachtig gesteund door de nieuwe commandant van de Militaire Politie, kapitein E.L. Venema. Dat de inbreng van het VKC gewaardeerd werd moge blijken uit de benoeming van VKC-commandant Winkel tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau met de Zwaarden en later tot Officier in deze Orde.

De gehele oorlog was het VKC in actieve dienst en leverde niet alleen de gevraagde manschappen maar zorgde voorts ook voor de oprichting van een 'Schutterij', waarvan de training voor VKC rekening kwam. Deze 'Schutterij' was de verzamelplaats voor dienstplichtige Antillianen die gedurende de oorlog in werkelijke dienst werden geroepen ten behoeve van onderzoek en bewakingsdiensten. De Schutterij werd later omgedoopt in 'Antilliaanse Militie' en bestaat als zodanig nog steeds als onderdeel bij het Korps Mariniers op Curaçao.

Nu weer terug naar het VKC. Opgeroepen in actieve dienst had de VKC-er een volledige militaire status overeenkomstig de artikelen 27 en 28 van haar statuten, later nog eens bevestigd door een koninklijk besluit 'KB' van 3 december 1942, nr. 4. Door dit (late) KB ontstonden helaas allerlei misverstanden die een aanslag pleegden op het korpsmoreel

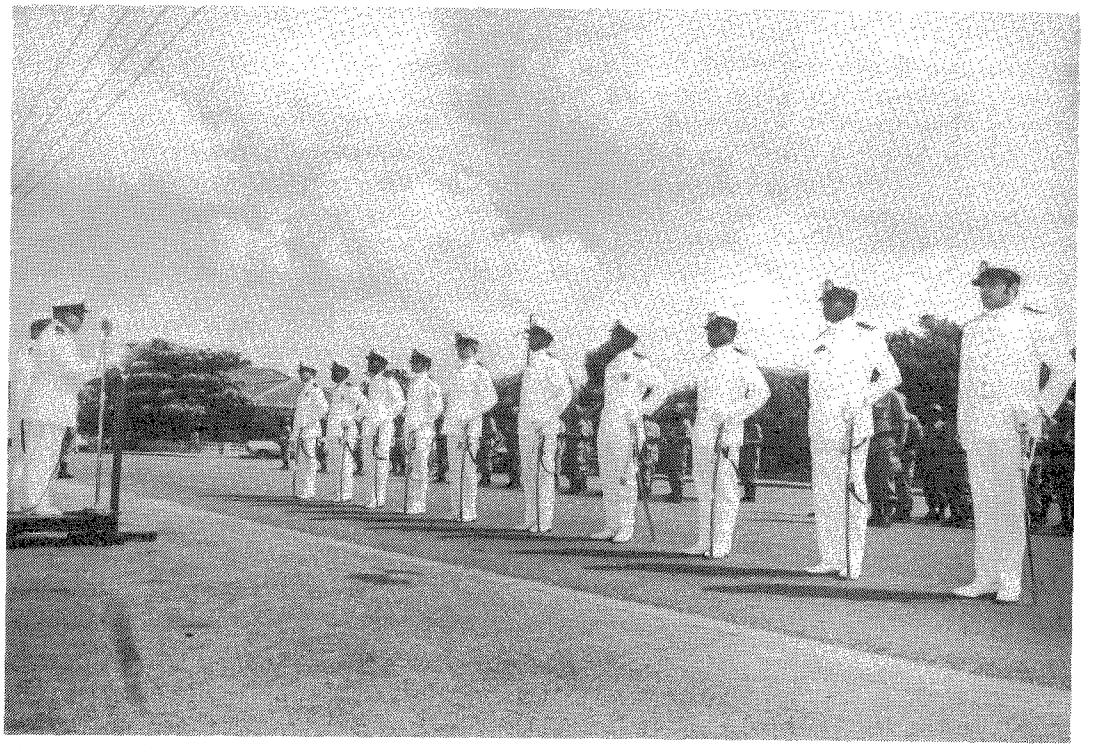

Foto 3: Beëdiging van tien nieuwe VKC officieren. (Foto van de auteur)

Foto 4: Beëdiging auteur in 1975. (Foto van de auteur)

en vooral na de oorlog velen het gevoel gaf uiteindelijk niet die erkenning te hebben ontvangen waarop men recht meende te hebben. Het was mede daardoor dat maar weinig VKC-ers in beroepsdienst overgingen en zo kon het gebeuren dat de animo voor het VKC na vijf jaar oorlogsdienst, langzaam maar zeker afnam. Hoewel het niet tot een opheffing kwam waren er nog maar weinig activiteiten, overigens zeer tot verdriet van de Koninklijke Marine. De commandant der Mariniers, kolonel M.M. Merens, uitte zijn bezorgdheid in een dringend schrijven aan het VKC (3), waarin hij wees op de komende nieuwe verhoudingen binnen het Koninkrijk (Unie) en waarin hij aandrong op het tegengaan van de aan de gang zijnde aftakeling van het VKC. Het mocht helaas niet veel baten. Pas in 1953 werd een poging gedaan het VKC te heractiveren.
Deze poging moest na tien maanden, wegens gebrek aan belangstelling weer worden opgegeven. In september 1954 werd een nieuwe poging ondernomen, deze keer met groot succes. Ongeveer 600 man meldden zich en de gezamenlijke oefeningen met het Korps Mariniers konden weer worden hervat. Er werden nieuwe, jonge officieren opgeleid, de bewapening werd uitgebreid met onder andere het Nato-standaardgeweer 'FAL' maar bovenal, er werd weer enthousiast geoefend.

DE ONLUSTEN VAN 30 MEI 1969

Wederom zou het VKC haar bestaansrechten moeten bewijzen. Het was 30 mei 1969 en er braken onlusten uit op Curaçao. Onlusten welke naast het verlies aan mensenlevens voorts zeer grote schade aanrichtte en een deel van Willemstad in de as legde. Wederom werd een beroep gedaan op het VKC. De leden bezetten snel en gedisciplineerd en in nauwe samenwerking met het Korps Mariniers en het Korps Politie Nederlandse Antillen, de meest strategische posities van het eiland en behoedden Curaçao voor groter onheil (4). Voor het VKC had 30 mei gelukkig ook nog een positief gevolg. Geschrokken van de onverwachte uitbarsting moest de Nederlandse regering onverwijld een detachement Mariniers overvliegen ter aflossing van de reeds dagen in de weer zijnde, oververmoeide mariniers en VKC-ers. Men realiseerde zich plotseling weer de grote waarde van het VKC en alhoewel het kalf reeds min of meer verdronken was, werd eindelijk voldaan aan een belangrijke eis en werden gelden beschikbaar gesteld voor een betere uitrusting. Naast de reeds bestaande eigen medische dienst kon nu ook worden overgegaan tot de oprichting van een eigen verbindingsdienst. Ook het sterk verouderde wagenpark werd volledig vernieuwd. Speciaal de Verbindingsdienst kwam tot snelle ontwikkeling, mede doordat hiertoe enige communicatiespecialisten uit het bedrijfsleven konden worden aangetrokken die vrijwillig tot de rangen toetraden. Toen in september 1969 de toestand op Curaçao wederom gespannen werd en er als gevolg van een staking geen communicatie met het moederland meer mogelijk was, slaagden VKC verbindingsofficieren er in om via een in de haven liggend schip, als relay-station, een rechtstreekse verbinding tussen de Antilliaanse regering en Nederlandse overheden tot stand te brengen. Het VKC bleef ook nu weer enige maanden min of meer paraat en voerde onder andere continue bewakingsdiensten uit ten behoeve van vitale en strategische objecten. Bij dit alles dient bedacht te worden dat dit paraat-zijn werd gerealiseerd met vrijwilligers die geen enkele vergoeding ontvingen en in de praktijk veelal zelfs voor de eigen voeding dienden te zorgen.
Het korps heeft vanaf de oprichting tot heden slechts drie commandanten gekend. Nadat kolonel Winkel met pensioen ging werd hij opgevolgd door luitenant-kolonel VKC Schotborg, die als ex-KNIL officier betrokken was geweest bij de Politionele Acties in Indonesië. In 1970 droeg deze het commando over aan luitenant-kolonel VKC (later kolonel) Raven die deze functie tot op de dag van vandaag bekleedt.

DE ZEVENTIGER JAREN TOT HEDEN

In de zeventiger jaren besloot de regering van de Nederlandse Antillen, in samenwerking met de Nederlandse regering, de status

Foto 5: Het wisselen van de wacht. (Foto van de auteur)

van het VKC te veranderen in één die leek op de Nederlandse 'Nationale Reserve'. Een 'Bureau Antilliaanse Verdedigings Garde' werd opgericht en kolonel der Mariniers N. de Waard, samen met de commandant VKC, kolonel Raven en enige andere VKC-officieren, werden belast met het opstellen van de noodzakelijke overgangsprocedures en regelingen. Helaas ontstonden er grote politieke problemen toen de Arubaanse politieke leider Bettico Croes zich tegen deze plannen verzette. Bij het aantreden van een nieuwe regering werden de werkzaamheden dan ook stopgezet en het Bureau opgeheven. Mijns inziens een gemist kans met name voor de Nederlandse defensiebegroting, immers indien de plannen waren doorgezet, dan was de verdediging van de Nederlandse Antillen voor een groot deel in handen van het VKC gekomen, waardoor de Nederlandse bijdrage fors lager zou kunnen zijn. Helaas, het heeft niet zo mogen zijn.

HUIDIGE SITUATIE

De huidige staat van het VKC is nog steeds onveranderd al heeft de korpsleiding pogingen gedaan om toch tot een betere juridische constructie te komen. Door de 'verenigingsstructuur' is de leiding van het Korps erg kwetsbaar. Het Bestuur kan de commandant immers ter verantwoording roepen voor het gevoerde beleid, iets dat in een verder strikt militaire hiërarchie uiteraard tot problemen kan leiden. Juist dezer dagen doen zich dan ook enige bestuurlijke problemen voor en het is te hopen dat de leiding deze zo spoedig mogelijk zal kunnen oplossen. Het is de moeite waard, want het VKC is in feite een unieke organisatie van jonge, uiterst gemotiveerde Antillianen die wekelijks hun vrije zondag opofferen aan het zware trainingsprogramma waarbij inzet, motivatie, betrouwbaarheid en doorzettingsvermogen steeds op zeer hoog peil staan.

Het Vrijwilligers Korps Curaçao, thans circa 250 man sterk en sinds kort gehuisvest in het geheel vernieuwde kazernecomplex op Sufficant, is - alhoewel op de Nederlandse Antillen een begrip - daarbuiten, ook in Nederland, weinig bekend.

Noten:

1. Brief BTZ 21/11/1936, afd. Juridische Zaken nr. 6451/120.
2. Brief Gezant in Venezuela aan BTZ d.d. 15/12/1936. BTZ, 'A' dossier, A128 Rijksarchief.
3. Brief kol. M. Merens aan kol. VKC C. Winkel.
4. Rapport Commissie tot onderzoek van de achtergronden en oorzaken welke op 30 mei 1969 op Curaçao hebben plaatsgehad.

Literatuur:

Jaarboek VKC 1929 - 1944.
Gedenkboeken VKC 1944 en 1969.

Nieuwe boeken

De lange winteravonden en komende feestdagen zijn bij uitstek geschikt om een boek ter hand te nemen. Welnu in het bijna achter ons liggende jaar zijn ten aanzien van de diverse interessegebieden van onze leden weer een groot aantal boeken verschenen. Onderstaande recensies bieden U wellicht enige hulp bij het maken van een keuze.

Bij uitgeverij De Alk in Alkmaar, gespecialiseerd in maritieme en luchtvaartuitgaven, kwamen onder meer uit:

Luchtvaart 92 door Bart van der Klaauw, Ruimtevaart 92 door Piet Smolders, De Northrop NF-5 door C.J. van Gent, 80 Jaar Russische Luchtvaart door Wim Schoenmakers, 75 Jaar Marineluchtvaartdienst door G.H. Kamphuis.

Bart van der Klaauw, nestor van de Nederlandse luchtvaartpublicisten, staat weer borg voor het uitstekende gedocumenteerde en van fraaie foto's voorziene boek 'Luchtvaart 92'. Ondermeer wordt aandacht geschonken aan Schiphols nieuwe verkeerstoren, nieuwe Fokkertypen, KLM

Rijksluchtvaartschool, over Luchtmacht en Defensie-nota enz. Uiteraard ontbreekt het Register van Nederlandse burgervliegtuigen niet.

'Luchtvaart 92' door Bart van der Klaauw, ISBN 90 6013 8783, genaaid, prijs f 17,90.

De van radio en tv bekende ruimtevaartpublicist Piet Smolders geeft, verlucht met foto's, gedetailleerde informatie over de bemande ruimtevaart, kunstmanen om de aarde, het zonnestelsel in- en het oog op, de toekomst. Een chronologisch overzicht sluit het geheel af.

'Ruimtevaart 92' door Piet Smolders, ISBN 90 6013 8791, genaaid, prijs f 16,90.

In 1986 verscheen van de hand van Cor van Gent het boek 'De Starfighter'. Dit jaar gevolgd door 'De Northrop NF-5', de geschiedenis van de NF-5 in Nederland. In één woord 'prachtig'. Kloek gebonden in harde omslag en voorzien van meer dan 350 foto's, geeft dit boek een compleet overzicht, van alle bij de Koninklijke Luchtmacht in gebruik geweest zijnde NF-5's. Aan het slot van zijn 'woord vooraf' zegt Commodore-Vlieger S.A. Netto, Deputy Chief of Staff Headquarters Second Allied Tactical Air Force: 'Het is een welkome bijdrage aan de geschiedenis van de Nederlandse militaire luchtvaart, goed geschreven en boeiend van begin tot eind. Ik sluit me hier gaarne bij aan.'

'De Northrop NF-5' door C.J. van Gent, ISBN 90 6013 5180, gebonden, prijs f 47,50.

Wim Schoenmaker kan zonder meer de Nederlandse specialist worden genoemd op het gebied van de luchtvaart achter het voormalige 'ijzeren gordijn'. In '80 Jaar Russische Luchtvaart' geeft hij, met behulp van vele vaak nimmer gepubliceerde foto's een indrukwekkend beeld van 80 jaar Russische luchtvaart. Dat Sergei Sikorsky, zoon van de beroemde Russische luchtvaartpionier en grondlegger van de bekende Sikorsky helicopterfabrieken, Igor S. Sikorsky, het voorwoord schreef spreekt al voor zich.

'80 Jaar Russische Luchtvaart' door Wim Schoemaker, ISBN 90 6013 5113, genaaid, prijs f 24,90.

Geert Kamphuis, voormalig hoofdredacteur van het, sedert 1948 verschijnende, interservice orgaan 'Herkenning', beschrijft in '75 Jaar Marineluchtvaartdienst' hoe de vliegende marine is *begonnen en daarna uitgroeide tot een machtig wapen dat tot op de dag van vandaag aanwezig* is, daar waar haar aanwezigheid gewenst is. Heel veel foto's en een goed onderbouwende tekst geven een voortreffelijke indruk van de Marineluchtvaart in Nederland en de (voormalige) overzeese gebiedsdelen of waar ook ter wereld.

'75 Jaar Marineluchtvaartdienst' door G.H. Kamphuis, ISBN 90 6013 5172, genaaid, prijs f 24,90.

Hans Haring, uitgever/eigenaar van Uitgeverij Bonneville mag zich gelukkig prijzen dat hij weer het 'Jaarboek Koninklijke Marine 1991' mocht uitgeven. In linnen band voorzien van stofomslag is het niet alleen een sieraad maar ook een onmisbaar naslagwerk voor marinevorsers. Onder verantwoording van de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf is weer een schat aan informatie bijeen gebracht over de taken, de toekomstplannen en het beleid. Alle lof daarvoor.
Hopelijk kunnen we in de toekomst ook van de historische secties van Land- en Luchtmacht één en ander tegemoet zien, het had eigenlijk al lang moeten gebeuren, de kennis heeft men in huis. Wellicht kunnen de betreffende bevelhebbers hiertoe opdracht geven.

'Jaarboek van de Koninklijke Marine, ISBN 90 71957 22 5, prijs f 39,90.

Met emblemen van de Koninklijke Marine heeft de Afdeling Maritieme Historie het voortouw genomen, om in samenwerking met uitgeverij Eisma, een boek uit te geven dat in een grote behoefte voorziet. De auteurs L.L.M. Eekhout, O. Schutte, P.J.F. van der Poel en J. Buikhuizen *hebben een compleet overzicht samengesteld van alle marine-emblemen tot en met 30 juni* 1991. Uitgeverij Eisma heeft er een ongelooflijk mooi boek (geheel in kleur) van gemaakt, een compliment waard.

'Emblemen van de Koninklijke Marine' door L.L.M. Eekhout e.a., ISBN 90 70052 911, prijs f 69,50.

Luc Eekhout, tot voor kort wetenschappelijk medewerker van de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf heeft met zijn studie betreffende de vlagofficieren van de Nederlandse marine 1382-1991 een 'huzarenstuk' verricht. Van alle admiralen, luitenant-admiralen, schouten-bij-nacht, commandeurs en generaals der mariniers, heeft hij in chronologische volgorde een beknopte biografie samengesteld. Een studie als deze kost veel tijd, verft een uitputtend archiefonderzoek en kan nooit volledig zijn. Eekhout geeft dit laatste dan ook toe in zijn inleiding: 'Ondanks de veelheid van biografische gegevens heeft dit boek zeker niet de pretentie compleet te zijn. De beperktheid van de op korte termijn beschikbare gegevens, die soms blijkt uit de registers, nodigt uit tot nader biografisch onderzoek.'
'Het Admiralenboek' is het 6e deel in de serie 'Bijdragen tot de Nederlandse Marinegeschiedenis', een gezamenlijke uitgave van de Afdeling Maritieme Historie en de Uitgeverij De Bataafsche Leeuw.

'Het Admiralenboek' door Luc Eekhout, Uitg. De Bataafsche Leeuw, ISBN 90 6707 289 3, prijs f 69,90.

Luchtfotografie is een vorm van fotografie waarmee iedereen wel eens direct of indirect mee te maken heeft gehad. Bijna dagelijks worden in ons land, met speciaal daartoe uitgeruste vliegtuigen foto's gemaakt van de meest uiteenlopende onderwerpen, zoals bijvoorbeeld ten behoeve van kartering, stadsontwikkeling, industrie-uitbreiding en nog vele andere. Het is de gewoonste zaak van de wereld geworden.
Over deze vorm van fotografie is bij Uitgeverij De Bataafsche Leeuw een boek verschenen met als titel 'Luchtfotografie in Nederland'. Auteur is J.L. Arense. Hoewel de techniek niet wordt vergeten is het beslist geen technische verhandeling geworden, maar een prettig leesbaar boek. Alvorens de luchtfotografie in al zijn facetten te behandelen, geeft Arense eerst enig inzicht in het ontstaan van de vliegerij in Nederland en de eerste wankele stappen die door een aantal luchtvaartpioniers werd gezet op het pad van de luchtfotografie.Vervolgens schetst hij een beeld van de ontwikkeling die in 75 jaar heeft plaatsgevonden, vlot en boeiend.

'Luchtfotografie in Nederland' door J.L. Arense, Uitg. De Bataafsche Leeuw, ISBN 90 6707 282 6, genaaid, prijs f 32,50.

Onder de titel 'De Engelandvaarders. Dertien sluipwegen naar de vrijheid' publiceerde Paul van Beckum in 1990 in de bladen van Sijthoff Pers B.V. een serie interviews over de lotgevallen van een aantal jonge kerels en één vrouw, die om verschillende redenen tijdens de tweede wereldoorlog ontsnapten aan de Duitse bezetting.
Over de tweede wereldoorlog zijn inmiddels honderden boeken verschenen, waarvan verschillende nauwelijks het lezen waard waren. Met enige scepsis nam ik dan ook 'Oranjehaven' ter hand en begon te lezen. Uren later sloot ik het boek weer, ademloos had ik het uitgelezen. De meeste namen kwamen mij niet onbekend voor, ik was ze eerder tegengekomen in andere boeken.
De bundeling van de interviews van Paul van Beckum is niet alleen een hommage aan een aantal jonge kerels en één vrouw, maar ook om jongeren en ouderen kennis te laten nemen van de wijze waarop jonge Nederlanders zich hebben ingezet voor onze vrijheid.
'Oranjehaven' was overigens het tehuis in Londen waar Engelandvaarders rust vonden. Dit boek mag U niet missen.

'Oranjehaven' door Paul van Beckum, Uitg. Strengholt B.V., gebonden, ISBN 90 6010 775 6, prijs f ???.

De meesten van ons zijn wel eens, of meerdere malen op Schiphol geweest. Familie of vrienden wegbrengen, ophalen of zelf het luchtruim kiezen. Verder dan de vertrek- of aankomsthal komen we meestal niet. Wat zich verder allemaal op dat grote vliegveld afspeelt wordt aan het oog onttrokken. Toch blijven we nieuwsgierig. Coen van den Heuvel heeft daar nu in voorzien met zijn boek 'Schiphol een wereldluchthaven in beeld'. Meer dan 100 schitterende kleurenfoto's heeft hij bijeengebracht en voorzien van duidelijke teksten die samen met de foto's een goed beeld geven wat er afspeelt op ons Schiphol.

'Schiphol een wereldluchthaven in beeld', door Coen van den Heuvel, Uitg. Unieboek B.V., gebonden, ISBN 90 269 6271 1, prijs f 49,90.

Onderzeeboten spreken altijd tot de verbeelding. Ze hebben iets mysterieus, behoren tot een andere wereld, een wereld onder water.
Onder de titel 'Drie cilinders duiken dieper' verscheen bij uitgever Van Soeren en Co. een studie over de onderzeeboten van de Dolfijnklasse van de Koninklijke Marine 1942-1992. De auteurs zijn Schout-bij-Nacht b.d. K.H.L. Gerritse en Drs. J.J.A. Wijn.
Alvorens de drie cilinder onderzeeboten te behandelen wordt in de eerste vier hoofdstukken een indruk gegeven van de situatie vóór, tijdens en na de tweede wereldoorlog. Voor de tweede wereldoorlog beschikte Nederland over een, voor zo'n klein land, groot aantal onderzeeboten. Op 1 september 1939 waren 23 onderzeeboten beschikbaar, het merendeel in Nederlands-Indië. De oorlog bracht zware verliezen toe aan de onderzeedienst. In 1945 beschikte de Koninklijke Marine over nog zes bruikbare boten, waarvan drie redelijk modern. Voor nieuwbouw waren op dat moment slechts beperkte financiële middelen beschikbaar. Toch werden plannen gemaakt om tot nieuwbouw over te gaan, de keus was gevallen op zogenaamde drie-cilinder boten, een ontwerp van Ir. M.F. Gunning. Inmiddels waren onder MDAP een tweetal ex-U.S. Navy onderzeeboten voor vijf jaar aan de Koninklijke Marine toegewezen. Ze bleven echter 17 jaar in dienst.
In 1954 was het zover, de kielen voor twee drie-cilinder boten werden op 30 december 1954 bij de RDM gelegd, de vernieuwing was begonnen.
Het verdere verloop van de bouw, problemen die ontstonden kunt U zelf lezen in 'Drie cilinders duiken dieper'. Voor de liefhebber is achterin het boek de levensloop van de uiteindelijk vier drie-cilinder onderzeeboten uitvoerig vermeld.

'Drie cilinders duiken dieper', door K.H.L. Gerritse en Drs. J.J.A. Wijn, genaaid, ISBN 90 6881 023 5, prijs f 32,50.

Vestingbouw stap voor stap, het bastion hoekpunt in oude stadsomwallingen. Ter gelegenheid van het zestig jarig bestaan van de Stichting Menno van Coehoorn is in samenwerking met uitgeverij Walburg Pers een bijzonder aardig boek uitgegeven, over de ontwikkeling van fortificatiën in de loop der tijden. Auteur Jean-Denis Lepage is er in geslaagd om in een heldere duidelijke verteltrant, ondersteund door een groot aantal tekeningen en schetsen de niet ingewijden een zekere elementaire kennis bij te brengen en zodoende inzicht te verschaffen in de Nederlandse vestingbouw.
De verschillende vestingbouwstelsels c.q. verdedigingswerken, tot en met de Duitse bunkers uit de tweede wereldoorlog, worden onder de loep genomen. Voor allen die zich willen, of reeds verdiepen, in de vestingbouw een onmisbaar boek.

'Vestingbouw stap voor stap', door Jean-Denis Lepage, Uitg. Walburg Pers, genaaid ISBN 90 6011 782 4.

Kelly DeVries, Medieval military technology, Broadview Press Ontario/Lewiston NY 1992, 340 blz. Prijs $ 14.95.

Martin van Creveld, Technology and War. From 2000 B.C. to the Present, Brassey's London 1991, 342 blz. (Geen prijsopg.)

Julian Thompson, The Lifeblood of War. Logistics in Armed Conflict, Brassey's London 1991, 390 blz. Prijs £ 29.95.

Kelly DeVries is er heel aardig in geslaagd om op overzichtelijke wijze de meeste wapens, pantseringen, fortificaties en ook scheepstypen te karteren. Hoewel het tijd werd dat een dergelijk werk er kwam, zijn er toch wat minpunten: hoewel de auteur soms gedetailleerd op bepaalde steekwapens ingaat, ontbreken relevante illustraties. Het hoofdstuk over de artillerie is bovendien te beknopt. Erger nog, vind ik het ontbreken van een goed glossarium. Nu blijft het werk steken tussen een naslagwerk en een betoog over soorten wapens, maar uiteindelijk is het geen van beide.
Beide uitgaven van Brassey's zijn gebonden en geïllustreerd, alleen is het boek van Thompson

hierin overvloediger. Niet alleen wat betreft de afbeeldingen en de gedetailleerde kaarten, maar ook qua papiersoort. Ook is in beide werken een korte bibliografie opgenomen.
'Hoera de nieuwste Van Creveld is uit!' Van Creveld heeft inmiddels zijn sporen als militair theoreticus wel verdiend en ook dit werk is overvol van rijke gedachten, verbluffende analyses en frappante overeenkomsten in pakweg 4000 jaar aktieve dienst der militaire techniek. Het is niet mogelijk om alle onderwerpen - cartografie, C3 I, scheepsbouw, luchtmacht, wapens, enzovoorts - die chronologisch en integraal worden behandeld, hier puntsgewijze samen te vatten. Ook vele namen worden genoemd (w.o. Prins Maurits, Van Coehoorn, Stevin, Snellius en Wagenaer). Het is geen eenvoudig boek en daarom aanbevelenswaardig om het in hapklare brokken te lezen en te overpeinzen. Anders dan in DeVries' 'Medieval military technology' is de al dan niet militaire strategische component telkens aanwezig, wat getuigt van grote klasse. Thompsons boek valt gedeeltelijk tegen. Namelijk voor wat betreft het historische deel ervan: 'The Assyrians 700 BC to the Armistice AD 1918'. Tot aan de Tweede Wereldoorlog blijve men Van Crevelds 'Supplying War' raadplegen, want Thompson heeft van militaire geschiedenis weinig kaas gegeten. Pas de gebeurtenissen vanaf 1942 aan Geallieerde zijde, Indo-China/ Vietnam, Israël (1973) en de Falklands worden uitvoerig beschreven en geëvalueerd. Gelukkig betreft dit alles het grootste deel van het boek en het mag gezegd worden dat Thompson een vaardige verteller is. Ook al zegt Van Creveld in 'Technology and War' dat oorlog geheel doordrongen is en bepaald wordt door de techniek. Wie Thompson gelezen heeft kan zich Montgomery voorstellen toen hij zei: 'Tijdens de laatste wereldoorlog was 80% van onze problemen van logistieke aard.'

Brassey's, Headington Hill Hall, Oxford OX3 OBW, Engeland.

Broadview Press. Mrs. M. Bakker PO Box 1243. Peterborough, Ontario, Canada K9J 7H5.

Geoffrey Regan, The Guinness Book of Military Blunders, Guinness Publishing Enfield 1991, 188 blz. Prijs £ 11.99.

Tim Newark, Medieval Warlords, Blandford UK/Sterling Publishing USA 1990, 144 blz. Prijs £ 8.95.

Twee boeken, de een over hoe het niet moet en de ander over hoe het misschien wel moet, met een aantal overeenkomsten. Zo zijn ze beide vlot geschreven, niet al te diepgaand, overvloedig geïllustreerd, maar niet voorzien van kaarten. En er vallen stapels doden in.
'Military Blunders' is een onthutsend en meeslepend boek. Het is zeer aanbevelenswaardig, niet alleen voor mensen, wier belangstelling uitgaat naar krijgsgeschiedenis, maar ook een 'must' voor pacifisten en andere lieden die van weer en wapenen niet willen horen. Wanneer een generaal blundert, begaat hij een fout die betrekkelijk eenvoudig voorkomen had kunnen worden. Meestal omdat er precedenten waren, slechte weersvoorspellingen of inlichtingenrapporten. Of omdat troepen tegen beter weten in werden geslachtofferd, hetzij logistiek (bijvoorbeeld geen schoenen of eten), hetzij operationeel (bijvoorbeeld in de Varkensbaai), hetzij tactisch (bijvoorbeeld door mensen tegen kale hellingen of Duitse mitrailleurs in, aan te laten vallen).
Veel blunders uit de Amerikaanse Burgeroorlog, het Engelse koloniale verleden, uit de Tweede Wereldoorlog en daarna, uit de dagen van Frederik de Grote en Napoleon, zelfs ook uit de oudheid en middeleeuwen. Niet te vergeten: Walcheren 1809!
Over 'Medieval Warlords' kan ik kort zijn: Newark verstaat de kunst om uit oude kroniekfragmenten de levens van zeven minder bekende, wrede en succesvolle aanvoerders (Aëtius, Gaiseric, Lu-Shan, de Prins van Wales, Du Guesclin, Zizka en, jawel, Dracula) leuk te vertellen. Weinig krijgshistorische diepgang en beslist inferieur aan de 'military Blunders'.

Guinness Publishing, Mrs. Cathy Brooks, 33 London Road, Enfield, Middlesex, EN2 6DJ, Engeland.

Sterling Publishing Co., Inc., Mrs. K. Smalley, 387 Park Avenue South, New York, NY 10016-8810, USA.

drs. R.P. de Graaf

75 JAAR VLIEGENDE MARINE 'Never a *dull moment*' - LtZ 1 W.J.J. Geneste. Uitg. Marinevoorlichting, Min. van Defensie/Eisma, Leeuwarden, 222 pagina's.
ISBN 90-74252-02-8 gebonden. Prijs *f* 49,50.

Naast alle festiviteiten in dit jubileumjaar van de Vliegende Marine, zoals de Open Dagen, de grote MLD-reunie, de officiële receptie van de Bevelhebber der Zeemacht en de Vlagofficier MLD in Amsterdam en de korps-diners, vormt het jubileumboek een markante en waardige 'bekroning' van het feestjaar. Het was voor de samenstellers geen gemakkelijke opgave vijf jaar na het vorige jubileumboek met iets nieuws te komen dat ook nog zou verkopen. De redaktie onder leiding van Geneste heeft gekozen voor een formule waarbij de inhoud van dit boek aansluit op het vorige. In deze uitgave wordt een beeld geschetst van de mens in de MLD, maar verder wordt ook aandacht besteed aan onderwerpen die in 1987 niet of maar beperkt aan de orde kwamen, zoals de bewapening en de rol van de MLD tijdens de watersnoodramp in 1953. Het verhaal in het boek wordt vooral verteld met foto's uit het rijke archief van de Marine zelf maar ook uit privé-collecties. Alleen daarmee is men al menig uurtje zoet voordat men de laatste pagina heeft bereikt. De tekst met talrijke anekdotes zorgt ervoor dat ook de verhalen uit het verleden niet verloren zullen gaan. Prachtige kleurenfoto's tonen soms indringend wat het vliegbedrijf van de Marine anno 1992 van mensen en materieel vraagt. Emblemen op de *binnenkant van de voor- en achterkaft omlijsten het verhaal van driekwart eeuw Vliegende* Marine. En wie de talrijke persoonlijke verhalen leest begrijpt dan ook de onderkop van het boek 'never a dull moment'. Alles bij elkaar is het zeker geen saai boek geworden, niet qua tekst en niet qua illustraties. Daar staan alle medewerkers borg voor. Voor het actieve MLD-personeel is het boek met subsidie van de baas als jubileumgeschenk tegen een aantrekkelijke prijs te koop. Bij liefhebbers en geïnteresseerden mag het boek niet in de kast ontbreken. Maar haast U want het loopt storm. Van de totale oplage is nu al driekwart verkocht.

J.A.H. Engelman

75 jaar Luchtdoelartillerie 1917-1992 door Dr. W. Klinkert, Drs. R.U.M.M. Otten en Drs. J.F. Plasmans, uitgave Sectie Militaire Geschiedenis, 240 bladzijden, ISBN 90-70677-30-x, prijs *f* 45.

Op 11 mei j.l. is in de Haagse Julianakazerne dit boek aan Minister ter Beek aangeboden. Hiermee werd de herdenking van driekwart eeuw LUA ingezet. Tijdens de eerste wereldoorlog nam het aantal vliegtuigen van de geallieerde krijgsmachten toe van 700 tot 36.000. Nederland moest hierop inspelen en dit leidde in 1917 tot de oprichting van de eerste LUAeenheid, *voortgekomen uit de vestingartillerie. In mei 1940 telde de LUA 10.000 man.*
Van de 328 tot 525 neergehaalde vijandelijke vliegtuigen was 60 % door de LUA geveld.
Veel verschillend materiaal is hier in dienst geweest.
Hieronder Spandau mitrailleurs, die de Duitse troepen in 1918 in Limburg moesten achterlaten, alsmede Zweeds, Russisch, Hongaars en Engels geschut. Na 1945 beleefde de LUA veel ups en downs. Begin jaren 60 was de sterkte het grootst, daarna deden zich wijzigende strategische inzichten hun invloed gelden. De geleide projectielen werden aan de Luchtmacht toevertrouwd.
Van de geschiedenis noteer ik dat de dienstplicht heeft gevarieerd van 5½ tot 22 maanden. Voor de oorlog was voor LUA-officieren de carrière minder aantrekkelijk, zij hadden geen paarden maar leerden wel autorijden. In Indië maakte veel personeel zich nuttig met patrouillelopen en vaartuigendienst. Op Nieuw Guinea moest worden opgepast dat geen eigen toestellen werden beschoten. Enige malen is hulp verstrekt bij overstromingen en oogsten.
De LUA heeft in de loop der jaren veel ingrijpende reorganisaties ondergaan. Afhankelijk van de bestaande inzichten is enorm met mensen en materiaal geschoven. Dit maakte de carrière-gang voor de beroepsmilitairen er niet makkelijker op. Het jubileumboek toont aan dat onder alle omstandigheden door ieder opgewekt is doorgewerkt.

C.J.M. Kramers

Dutch-American Relations 1945-1969, A partnership, illusions and facts, uitgeverij Van Gorcum 1992, samengesteld door Hans Loeber, 220 bladzijden, ISBN 90 232 2446 9, prijs *f* 39,50.

Ons medelid Loeber, steeds geïnteresseerd in de betrekkingen tussen Nederland en de Verenigde Staten, heeft deze bundel gewijd aan deze nog weinig bestudeerde periode. In 1946 verwachtte Nederlands Minister van Buitenlandse Zaken nog dat de Organisatie van de Verenigde Naties het bestaan van nationale strijdkrachten overbodig zou maken, maar de koude oorlog en het Korea-conflict leerden anders. Tijdens de tweede wereldoorlog leidde Amerika nog een Nederlandse mariniersbrigade op, maar vanaf 1945 moest ons land voor militaire samenwerking maar bij de Britten aankloppen.
Eind 1947 besloten de generaals Kruls en Spoor toch om ons leger op de Amerikaanse wapensystemen over te schakelen: de vuurkracht van een Amerikaanse divisie was groter dan die van een Britse en had minder personeel nodig. Vanaf 1950 kwam er een Mutual Defence Assistance Plan, gevolgd door contacten met Amerikaanse eenheden in Duitsland en deelname aan de oorlog in Korea. In deze periode gaven de Amerikanen duidelijk blijk van hun ontevredenheid over de opbouw van de Nederlandse strijdkrachten. Zij vonden dat onder het Nederlandse commandosysteem niet de juiste man op de juiste plaats terecht kwam; ook hadden zij graag gezien dat Nederland hun personeels-beoordelingssysteem had overgenomen. De door Nederland beloofde vijf divisies kwamen maar zeer ten dele tot stand. Na een verdere integratie in NAVO verband werd de Amerikaanse druk op en directe belangstelling voor onze defensie minder.
Het boek behandelt ook de economie, de media, de U.S. Information Service, wetenschappelijke samenwerking en de stemming in ons land jegens de Verenigde Staten in die tijd.

C.J.M. Kramers

De Japanse aanval op Nederlands-Indië - Deel 2 - Borneo door J.J. Nortier.

De oorlog van 1941/42 in het verre Nederlands-Indië is in het verleden op krijgsgeschiedkundig gebied nog niet goed uit de verf gekomen: een tussen 1949 en 1961 daarover verschenen stafwerk kan tegenwoordig niet meer als toereikend worden beschouwd.
Sindsdien in het nu voor het eerst dat in de werken van Nortier dit oorlogsgebeuren zo nauwkeurig mogelijk wordt beschreven. Het is geen opgewekte lektuur - dit Borneo verhaal - want praktisch alles bij de verdediging van dit 17 maal groter gebied dan Nederland liep mis. Auteur Nortier is geen kamergeleerde die na de oorlog aan de schrijftafel eens even goed ging vertellen wat er allemaal in het KNIL van 1942 fout ging. Integendeel: hij was in 1945 compagniescommandant bij de herovering van het beschreven olie-eiland Tarakan.
Niet alleen voor een volk dat zijn krijgsmacht nog steeds beschouwt als een noodzakelijk kwaad, maar ook voor een ieder die zich interesseert voor dit nuchtere onopgesmukte verhaal over de droevige dagen van het voorjaar 1942 op Borneo, wordt dit boek van harte aanbevolen. Helaas ontbreekt een onmisbaar register bevattende persoons- en zaaknamen. Want daaraan is zeker behoefte. Hopelijk zal de auteur dit manco gaan herstellen aan het eind van zijn laatste deel van deze serie. Waarnaar wij nu reeds reikhalzend uitkijken.

J.J. Nortier, 'De Japanse aanval op Nederlands-Indië; deel 2, Borneo'. Een uitgave onder auspiciën van de Stichting Vriendenkring Oud-Indië Artilleristen 'Stabelan' en met een gedeeltelijke subsidie van het Prins Bernhard Fonds. Gebonden met stofomslag, 204 blz., 86 illustraties/schetsen. ISBN 90 6100 366 0. Uitgave A.D. Donker, Rotterdam, 1992. Prijs *f* 39,50.

C.A. Heshusius

HEEFT HOIJNCK VAN PAPENDRECHT ZICH VERGIST IN 1901?

De voorzitter van Mars et Historia en verscheidene leden hebben mij gevraagd, wat er toch aan de hand is met het schilderij dat afgebeeld is op de kaft van het mooie 5de lustrumnummer van de Vereniging.
Op bladzijde 55 staat dat het een defilé op de schaats voorstelt door het Regiment Grenadiers en Jagers op 14 februari 1895, afgenomen door prinses Wilhelmina en koningin-regentes Emma. Vermeld kan nog worden, dat het op 7 februari 1901 aan Hare Majesteit werd aangeboden door de officieren van genoemd regiment, bij gelegenheid van haar huwelijk met prins Hendrik.
De vragenstellers, die de scène goed hadden bestudeerd met kennis van zaken en tijd, waren verbaasd dat er achter het provisorisch met een rood-wit-blauwe vlag afgeschermd 'podium' een heel erg grote 'Duitse' vlag was geschilderd, terwijl toch die vlag noch in 1895, noch in 1901 formeel bekend was . . .
Inderdaad werd de zwart-rood-gele vlag voor het eerst in 1832 met het opschrift 'Deutschlands Wiedergeburt' vertoond en deed hij van 1848 tot 1867 - met bovenaan bij de stok soms een geel vierkant waarop een zwarte tweekoppige adelaar - dienst als officiële vlag voor de Duitse Bond. Maar daarna kwam een vlag met zwart-wit-rode banen als nationale en koopvaardijvlag in gebruik van 1867 tot 1935, gevolgd door de zogenaamde Hakenkruisvlag (1935-1945), met ernaast een kruisvlag in zwart, wit en rood.
Maar de vlag van het schilderij is een totaal andere vlag, die bij Nederlandse formele gebeurtenissen, waarbij leden van het Koninklijk Huis waren betrokken, werd gebezigd naast een geheel oranjekleurige vlag. Die oranjevlag was een soort 'voorloper' van wat pas ten tijde van prinsgemaal Hendrik van Mecklenburg-Schwerin een 'koninklijke vlag' (in de omgang: een koninklijke standaard) zou worden. Ook voor de weduwe-koninginmoeder-regentes Emma bestond geen eigen 'standaard' Zij bezigde . . . de vlag van Waldeck-Pyrmont. Dat Huis (eigenlijk ook: het Land Waldeck) had namelijk als eigen vlag een driebanige, in de kleuren zwart-rood-geel. Hoijinck van Papendrecht had de opzet dus geheel juist gemaakt. Trouwens er zijn nog een aantal van zijn schilderijen, waarop deze 'Waldeck-vlag' voorkomt.
Zoals er - en dit voor de volledigheid - ook schilderijen bestaan met de aanwezige prinsgemaal Hendrik gesignaleerd door de landsvlag van Schwerin in blauw - geel - rood! En het Duitse vorstenhuis Reuss (zowel de Oude als de Jonge Linie) had ook een zwart-rood-gele vlag.

Kl. Sierksma

KRONIEK EERSTE BATALJON JAGERS OVW 1945-1950

Naast de zgn Indië-gedenkboeken die van sommige eenheden eind 1949 en begin vijftiger jaren verschenen, is ook de laatste jaren nog heel wat op dit gebied uitgegeven. De Indië-veteranen zijn inmiddels grotendeels uit het actieve arbeidsproces, ruimen dan vroeg of laat de zolder of bergruimte op, vinden oude dagboeken of brieven en soms is dat de aanleiding om de Indië-ervaring alsnog in boekvorm te publiceren.

Een aantal van deze boeken vallen onder de categorie - fictie -; het verhaal is dan in romanvorm en voor een deel gefantaseerd en flink aangedikt met vaak overdreven sex en gewelddadigheden. Zo'n fictief Indiëboek levert weinig historische gegevens op en die zijn dan nog onbetrouwbaar ook. Anders is het met de non-fictie Indië-gedenkboeken die aan de hand van nog bestaande onderdeelsarchieven zijn samengesteld en waarin de geschiedenis van het Indië-onderdeel historisch verantwoord wordt beschreven. De laatkomertjes onder de non-fictie Indië-gedenkboeken leveren dan alsnog een historische bijdrage aan de geschiedschrijving van de Indië-periode 1945-1950, toen Nederland de grootste legermacht vormde die ooit overzee gezonden is.

Ter gelegenheid van de reünie van het 1e Bataljon Regiment Jagers (1-RJ) op 14 mei 1992 te Schaarsbergen verscheen een gedenkboek dat bij de non-fictie boeken kan worden ingedeeld en op vrijwel complete en overzichtelijke wijze de geschiedenis van een der eerste OVW-bataljons beschrijft.
Reeds in 1987 schreef oud-korporaal-OVW Kees Rockx een reisbeschrijving over zijn verblijf

bij 1-RJ onder de titel 'Retourtje Indië'. Rockx was indertijd redactielid van de bataljonskrant 'De Jager', waarvan tussen 21 juni 1946 en 24 april 1948 maar liefst 82 nummers verschenen. Dit boekje is privé uitgegeven en bevat de reis- en Indië-impressies van Rockx, aangevuld met artikeltjes uit de bataljonskrant. Het boekje beschreef dus niet echt de geschiedenis van 1-RJ, hetgeen Rockx in zijn voorwoord van 'Retourtje Indië' ook aangeeft.
Echter, de belangstelling was toen gewekt en gezien zijn schrijfkwaliteiten is op Rockx door de oud-bataljonsleden een beroep gedaan om - met medewerking van andere oud-Jagers - een echt historisch gedenkboek over het drieënhalfjarig bestaan van het 1e Bataljon Jagers samen te stellen. Rockx ging accoord en kreeg de steun van vele anderen waaronder de bijna 80-jarige laatste plaatsvervangende bataljonscommandant J.G. Crabbendam, die ook het inleidend woord schreef.
Heel wat rapporten en archieven zijn doorgeploegd, waarbij het een groot gemak was dat een deel van het oorspronkelijke bataljonsarchief nog voorhanden bleek.

Zo verscheen ruim 47 jaar na de oprichting van het bataljon het gedenkboek 'Kroniek van het Eerste Bataljon Jagers OVW', een bataljon dat voornamelijk was samengesteld uit oorlogsvrijwilligers uit Brabant en Limburg die zich direct na de bevrijding van Zuid-Nederland bij de aanmeldingsbureaus hadden gemeld. Het bataljon bestond van 3 januari 1945 tot 8 juni 1948 en bereisde in die periode een groot deel van de wereld: Noord-Frankrijk, Zeeuws-Vlaanderen, West-Brabant, Duitsland, Engeland, Malakka, West-Java en Midden-Sumatra.
Dit gedenkboek, dat zonder meer in de non-fictie categorie kan worden ingedeeld bestaat uit 286 blz. in het gebruikelijke 15 x 23 cm formaat. Het bestaat uit tien hoofdstukken, elk hoofdstuk beschrijft een bepaalde periode en vangt aan met een aantal data uit de bataljonsgeschiedenis. Door het beschikken over het bataljonsarchief bevat het boek vele vaak tot heden onbekende historische details; naast hoogtepunten ook dieptepunten zoals Kerstmis 1945 te Malakka, toen het bataljon min of meer in opstand kwam tegen het beleid van de kersverse derde bataljonscommandant res. luitenant-kolonel C.T.M. Kelderman, die als gevolg hiervan op 28 maart 1946 werd vervangen door de (latere) majoor Infanterie KNIL M.P.A. den Ouden die als tropenadviseur bij het bataljon was ingedeeld. Het boek bevat een goede levensbeschrijving met foto van majoor Den Ouden die het bataljon ruim twee jaar commandeerde (1) en op 12 februari 1951 als commandant van het Ned. Det. Verenigde Naties in Korea sneuvelde. Deze levensbeschrijving is van de hand van de res. kapitein KNIL A.J.A.C. Nooteboom, de toenmalige plv BC.

Het boek is voorzien van een aantal kaartschetsen en bevat naast enkele goede tekeningen een aantal nog niet eerder gepubliceerde foto's. Het is prettig te lezen; eindelijk ligt de bataljonsgeschiedenis van het befaamde OVW-bataljon 1-RJ voor ons op de leestafel. Veel lof voor de samensteller en zijn helpers die een aantrekkelijk en interessant boek hebben geproduceerd 47 jaar nadat het beschreven bataljon werd opgericht.

Natuurlijk wil ik toch ook enige bemerkingen plaatsen: de meer diepgaand geïnteresseerden zullen de geschiedenis soms toch wat tè beknopt vinden en bepaalde zaken missen. Zo wordt op 1 maart 1947 het één-jarig bestaan van de U-Brigade vermeld en op 2 maart 1948 zijn er feesten vanwege het twee-jarig bestaan van de brigade. De oprichting van de U-Brigade (reeds op 22 januari 1946 te Malakka door kolonel KNIL J.L.R. Kapitz) doch formeel op 1 maart toen de (latere) kolonel KNIL J.W. Sluijter het brigadecommando overnam, wordt niet in het boek vermeld. Toch is dit belangrijk, want toen immers werden de losse OVW-bataljons successievelijk in hoger verband ondergebracht. Het U-brigade-embleem, een blauw schild met open vizier in wit en voorzien van vier rode pluimen is helaas niet in het gedenkboek afgebeeld, ondanks dat de Jagers dit embleem op Java en Sumatra in stof en later in metaal op hun uniform droegen.

De vier rode pluimen zijn voor de vier infanteriebataljons die op 1 maart 1946 bij de U-Brigade werden ingedeeld, resp 1-RJ, het Veluwe Bataljon 1-8 RI, het Zeeuws bataljon 2-14 RI en aanvankelijk ook het Margrietbataljon 1-11 RI, dat later naar de W-Brigade overging.
Als aflossers van 1-RJ wordt op blz. 235 een bataljon van de 7 Decemberdivisie (1e of C-Divisie) genoemd. Dit is onjuist, van de 1e (C) Divisie 7 December zijn geen bataljons ter aflossing naar Sumatra gezonden. Het eerste bataljon dat ter aflossing van voornamelijk 2-14 RI bij de U-Brigade arriveerde was het 5e Bataljon Prinses Irene (lichting 1927). Niet vermeld is de komst

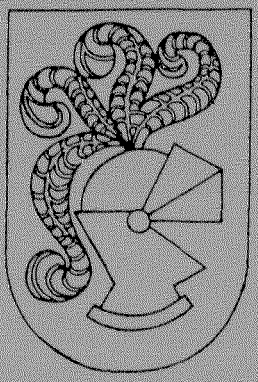

van het 4e Bataljon Stoottroepen (dpln van de 2e Divisie), dat met de 'Abel Tasman' van Noord-Oost-Sumatra (Medan) op 17 april 1948 te Padang arriveerde en het bataljonsvak van 1-RJ overnam 2), waarna de Jagers met dezelfde 'Abel Tasman' naar Batavia vertrokken op terugreis naar Nederland. Helaas mankeren meer afbeeldingen van onderscheidingstekenen door 1-RJ gedragen. Zo wordt op blz 130 vermeld dat op 14 oktober 1946 de OVW-badge wordt uitgereikt. Dit gebeurde op het appèl na het voorlezen van een dagorder van de Minister van Oorlog en het onderscheidingsteken werd zeer door de OVW's gewaardeerd. Een afbeelding van het embleem is echter niet in het boek opgenomen, evenmin als het naamlint met het woord JAGERS in geel, omgeven door een kaderrand op een groene ondergrond. Dit korpsonderscheidingsteken was reeds in 1945 in Nederland ingesteld en de Jagers droegen ook in Indië dit naamlint op de schouders van het tropenuniform, de KNIL-commandant incluis, hetgeen nogal opviel tegen de KNIL-rangonderscheidingstekenen op zwarte driehoek. Toen de stoffen jagersemblemen door het dragen en vele malen wassen waren versleten zijn zij in metaal aangemaakt, op de bekende wijze zoals in Indië ook de mouwemblemen zijn aangemaakt. De hoorn, eveneens een onderscheidingsteken voor de jagers staat op de omslag van het boek afgebeeld. Tenslotte missen we de vermelding dat majoor-KNIL Den Ouden reeds in maart 1946, nog op Malakka, een bataljons-ereraad instelde. Deze ereraad benoemde verdienstelijke jagers tot 'Erejagers' en dit wordt wel vermeld (blz 273).

Al met al details die het boek nog completer hadden kunnen maken; wat blijft is een interessant gedenkboek van een OVW-bataljon van het eerste uur over militairen die vrijwillig naar een Nederlands rijksdeel overzee vertrokken om daar orde en vrede te brengen (3).
Het boek is te bestellen bij de heer A.G. Kamperman, Goudsmedengilde 22, 3994 BA Houten voor de prijs van *f* 24,- inclusief de verzendkosten. Postrekening van de heer Kamperman: 42119.

Noten:

1. Bij meer OVW-bataljons werden de uit Nederland meegekomen KL-bataljons-commandanten in Indië (of reeds op Malakka) vervangen door KNIL-officieren, zoals Majoor-KNIL W. Spiering die BC werd van 1-8 R.I. (het Veluwe-bataljon 'de Haantjes'; Majoor (later Luitenant-kolonel)-KNIL A.F.J. Brummer bij 2-7 R.I. en Majoor (later Luitenant-kolonel)-KNIL J.H. Tumann bij het 1e bataljon Stoottroepen. Genoemde KNIL-officieren hebben gedurende het gehele verblijf van het OVW-bataljon in Indië het commando gevoerd. Bovendien zijn de OVW-bataljons 2-4 R.I. en 1-11 R.I. korte tijd gecommandeerd door KNILofficieren.
2. Zie: 'Gedenkboek Stoottroepen 1944-1984' door Sectie Mil. Geschiedenis LaS, uitgave De Bataaafse Leeuw, Utrecht 1984, blz. 104.
3. Op blz. 261 staat vermeld: 26 mei 1948 - het Ereteken voor Orde en Vrede wordt uitgereikt en op dezelfde blz. op 30 juni - de Minister van Oorlog verleent ons het recht om het demobilisatie-insigne te dragen. Helaas zijn afbeeldingen van beide eretekens niet in het gedenkboek van de Jagers opgenomen.

B.C. Cats

9de Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1990.

Nieuwe leden:
Blij C.H. de, Stationsweg 147, 2182 BK Hillegom 19 en 20
Boon von Ochssée J.G., Van Brakellaan 30, 1215 PJ Hilversum alg.
Einthoven J.F.G., Meer en Boslaan 23, 2103 VM Heemstede alg X
Geneste W.J.J., Lijsterlaan 2, 2172 JW Sassenheim 9, 15, 19 en 23
Hoeven M. van der, Hoofdstraat 22, 2351 AJ Leiderdorp 1a, milgesch. (John Keegan), 6, reconstr. veldslagen. X
Kauffman A.H., Rietzoom 188, 2804 CZ Gouda 11 (Meidgn. 1940), 15 en 19 X
Philipse C.P., Magnolialaan 5, 3442 HL Woerden 1 A (Art. te veide) en 10 X
Rijnberg Th.F., Tegalstraat 34, 7541 ZB Enschede 1, 4 en 20 (Ned.Ind. 1840-1950) X
Schokkenbroek drs J.C.A., Middentocht 16, 2353 VB Leiderdorp 9 (16e-19e eeuw), 15 en 20 (17e-20e eeuw)
Smit D.J., Van Alkemadelaan 159, 2597 AE Den Haag 11 (krijgsgev. in Europa, '40-'45)
'Studio B-5', Media Consultants, Straatweg 106, 3604 BD Maarssen alg.
Zeeuw J.C. de, Brasemstraat 112, 3525 TB Utrecht alg.

Adreswijzigingen:
Schaede Joh., Stadionkade 97 - I, 1076 BM Amsterdam. (is afd. corr. nr. 10; tel. nr. blijft gelijk n.l. 020-6624311).
Sprang P. van, 'De Burcht' flat 32 A, Jonkerlaan 90, 2242 EX Wassenaar.
Wilschut E., Woestduinstraat 80 (i.p.v. 90), 1058 TJ Amsterdam.
Zaagman W.L., Kleiburg 150, 1104 EA Amsterdam ZO.

Opgezegd per 1 januari 1993:
Boer R.P. de, Mosselstraat 17, 1317 KK Almere.
Dijk K. van, Aletta Jacobsstraat 234, 2037 FH Haarlem.
Geelkerken mr.dr. N.G., Zoeterwoudsesingel 44, 2313 EL Leiden.
Hazenberg F.R., Santhorstlaan 41, 2242 BD Wassenaar.
Hendriks A.C., Postbus 648, 6130 AP Sittard.
Hopperus Buma A.P.C.C., Smetanalaan 14, 3055 TM Rotterdam.
Katsma B., De Wygeast 7, 9294 KN Oudwoude.
Kauffman H.Th.M., Rietzoom 188, 2804 CZ Gouda.
Komies H., Groenhof 241, 1186 GE Amstelveen.
Lancker A.F., De Akker 21, 1611 JM Bovenkarspel (afd. corr. 8 b).
Meijer G., Kleefsehoek 428, 6711 SM Ede.
Olie G.H., De Zon 15, 1188 GE Amstelveen.
Wybrands Marcussen dr. W.R., Rooseveltlaan 191, 1079 AP Amsterdam.

Aantal leden op 1 oktober 1992	545
Nieuwe leden	12
	557
Opgezegd m.i.v. 1 januari 1993	13
Aantal leden op 1 januari 1993	544

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A 3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur, zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL